

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
LATVIJAS UN AUSTRUMEIROPAS JAUNO UN JAUNĀKO LAIKU
VĒSTURES KATEDRA

NACIONĀLĀS PAGRĪDES IZDEVUMI LATVIJĀ (1944 – 1950)

MAĢISTRA DARBS

Autors: **Jānis Krēķis**

Stud. apl. jk06029

Darba vadītājs: profesors Aivars Stranga

RĪGA 2011

Anotācija

Maģistra darbs “Nacionālās pagrīdes izdevumi Latvijā (1944-1950)” ir izstrādāts LU Vēstures un filozofijas fakultātes Latvijas un Austrumeiropas jauno un jaunāko laiku vēstures katedrā.

Maģistra darbā aplūkota laikā no 1944. līdz 1950. gadam veidoto nacionālās pagrīdes laikrakstu darbība, to informācijas vākšanas metodes, laikrakstu veidošana, pavairošana un izplatīšana. Darbā arī analizētas laikrakstu saturiskās nostādnes, izceļot mērķus un uzdevumus, kādus centās paveikt nacionālās pagrīdes laikrakstu veidotāji, izmantojot šo nevardarbīgās pretošanās formu komunistiskajam režīmam. Vienlaikus laikrakstu darbības pilnīgai raksturošanai analizētas režīma drošības iestāžu pielietotās metodes nacionālās pagrīdes laikrakstu veidotāju apkarošanai, demonstrējot apstākļus, kādos pagrīdes laikrakstu veidotāji darbojās.

Darbā secināts, ka šo nevardarbīgās pretošanās formu par darbotiespējīgu var nodēvēt vien pirmajos okupācijas gados. Vēlāk, kad pret pagrīdes laikrakstu veidotājiem komunistiskais režīms vērsa lielākus un organizētākus spēkus, tika likvidēta arī šī pretošanās forma.

Annotation

Masters paper “National underground press in Latvia (1944-1950)” has been written at University of Latvia, Faculty of History and Philosophy, Department of Contemporary History of Latvia and Eastern Europe.

Master's thesis focuses on the analysis of the operations of national underground press made in the time period from 1944 till 1950. There are examined data collection methods, newspapers formation, production and distribution of national underground press. The paper also analyzes the newspaper narrative framework, highlighting the goals and tasks, which sought to accomplish the national underground newspapers makers by using this form of non-violent resistance to Communist regime. In order to provide full characterization of the conditions under which underground newspaper creators worked, there are also analyzed methods used by Communist regime security authorities to fight national underground.

The paper concludes that this form of non-violent resistance worked only for the first years of occupation. Later, when the Communist regime drew more attention to actions of national underground and more carefully arranged its forces, this form of resistance to occupation regime was eliminated.

Saturs

Apzīmējumu saraksts	3
Ievads.....	4
Avotu un literatūras apraksts.....	7
1. Iekšpolitiskās situācijas apraksts.....	19
1.1. Nacionālo partizānu organizāciju izveide, uzbūve un darbība.....	20
1.1.1. Nacionālie partizāni Lietuvā un Igaunijā.....	26
1.2. Padomju režīma vēršanās pret nacionālajiem partizāniem.....	28
1.2.1. Komunistiskā režīma bruņotā vēršanās pret nacionālajiem partizāniem.....	30
1.2.2. Komunistiskā režīma un nacionālo partizānu propagandas cīņa.....	32
2. Nacionālās pagrīdes laikrakstu darbība un izdevumos paustās atziņas.....	38
2.1. Nacionālās pagrīdes laikrakstu izdevēju darbība - informācijas vākšanas metodes, laikrakstu pavairošana un izplatīšana.....	39
2.1.1. Kurzemē iznākušie nacionālās pagrīdes laikraksti.....	42
2.1.2. Vidzemē iznākušie nacionālās pagrīdes laikraksti.....	47
2.1.3. Latgalē un Zemgalē iznākušie nacionālās pagrīdes laikraksti.....	55
2.2. Nacionālās pagrīdes laikrakstu saturiskās nostādnes	57
2.2.1. Izdevumos paustie pagrīdes organizāciju mērķi un laikrakstu izdošanas iemesli.....	59
2.2.2. Ziņu sadaļas analīze	66
2.2.2.1. Iekšpolitiskās, saimnieciskās un sociālās dzīves aprakstu analīze.....	67
2.2.2.2. Ārvalstu ziņu apskatu analīze	83
2.2.3. Uzsaukumi, brīdinājumi un apkārtraksti.....	89
2.2.4. Nacionālo partizānu gatavoto prozas darbu saturiskās nostādnes.....	95
Secinājumi	100
Avotu un literatūras saraksts.....	105

Apzīmējumu saraksts

ASV, USA – Amerikas Savienotās Valstis
ANO, UN – Apvienoto Nāciju Organizācija
IeTK – Iekšlietu tautas komisariāts
KPFSR – Krievijas Padomju federatīvi sociālistiskā republika
LNPA – Latvijas Nacionālo partizānu apvienība
LNPO – Latvijas nacionālo partizānu organizācija
LPSR – Latvijas Padomju sociālistiskā republika
LTS(p)A – Latvijas Tēvijas sargu (partizānu) apvienība
LVA – Latvijas Valsts arhīvs
MVD – PSRS Iekšlietu ministrija
MGB – PSRS Valsts drošības ministrija
PSRS – Padomju Sociālistisko republiku savienība
VDTK – Valsts drošības tautas komisariāts
VK(b)P – Vissavienības Komunistiskā (boļševiku) partija

Ievads

Līdz ar Otrā pasaules kara beigām Latvijā tika aizsākta aktīva pretošanās PSRS okupācijas varai. Pretošanās kustības mērķis bija kopīgs - neatkarīga Latvija. Tiesa, atšķirās metodes šī mērķa sasniegšanai. Šo “karu pēc kara” var iedalīt bruņotā (1944-1956) un nevardarbīgā (1944-1990) pretestībā. Latvijā bruņoto pretošanos PSRS okupācijas varai - arī tās kulminācijas brīdī - pirmajos piecos gados (1944-1949) nevar nodalīt no nevardarbīgās pretošanās. Tās bija pakārtotas viena otrai, jo mērķi abām bija vienādi. Heinrihs Strods raksta, ka pretošanās PSRS okupācijas varai vienmēr notika ar mērķi atjaunot demokrātisko Latvijas valsti. “Nevardarbīgajai pretestībai bija nozīmīga vieta nacionālo partizānu vienībās, bieži tā pat pārspēja bruņoto pretošanos,”¹ spriež H. Strods. Kā viens no nevardarbīgās pretošanās veidiem Latvijā okupācijas režīmam bija laikrakstu un dažādu cita veidu izdevumu publicēšana.

Darbā tiek aplūkota otrreizējās padomju okupācijas sākumposmā - no 1944. līdz 1950. gadam - iznākušo laikrakstu darbība. Pagrīdes laikraksti uzskatāmi par vienu no spilgtākajām nevardarbīgas pretošanās formas izpausmēm. Šāds laikposms izvēlēts, pamatojoties uz vairāku vēsturnieku atzinumu, ka nacionālās pagrīdes regulāri iznākušo laikrakstu darbība tika apturēta jau 1950. gadā, kad tika publicēts pēdējais laikraksta “Dzimtene” numurs un kad tika likvidētas lielākās latviešu nacionālo partizānu grupas, kurām bija iespējas izdot saturiski pilnīgus un regulārus izdevumus - laikrakstus, skrejlapas, uzsaukumus, brīdinājumus un apkārtrakstus. Šis laika posms arī dēvējams par nacionālo partizānu cīņu aktīvāko periodu, kad norisinājās plaša bruņotā pretošanās komunistiskajam režīmam.

Maģistra darba mērķis ir izpētīt laikā no 1944. līdz 1950. gadam iznākušo Latvijas nacionālās pagrīdes laikrakstu veidotāju darbību - informācijas vākšanas un laikrakstu veidošanas, pavairošanas un izplatīšanas metodes - , kā arī pagrīdes laikrakstu saturiskās nostādnes.

Mērķa sasniegšanai izvirzīti sekojoši uzdevumi:

- 1) apzināt Latvijas nacionālās pagrīdes laikā no 1944. līdz 1950. gadam veidotos pagrīdes izdevumus;
- 2) veikt nacionālās pagrīdes izdotajos laikrakstos publicēto ziņu, rakstu un prozas darbu satura analīzi, tādējādi demonstrējot nacionālās pagrīdes laikrakstu izdevēju dienaskārtībā esošos aktuālos notikumus un veidus, kā tika izvērsti šī konkrētā nevardarbīgās pretošanās forma - dažādu izdevumu veidošana - komunistiskajam režīmam.

---

¹ Strods, H. (2008). Nevardarbīgā pretošanās Latvijā (1944-1985). Grām.: Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš (1945-1991). Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija. 70.lpp.

- 3) izvērtēt nacionālo partizānu organizāciju - galveno laikrakstu izdevēju - statūtos un programmās rakstīto, lai noskaidrotu lielāko pagrīdes laikrakstu izdevēju mērķus un uzdevumus;
- 4) noskaidrot komunistiskā režīma īstenotās nacionālās pagrīdes apkarošanas metodes (tajā skaitā gan militārās, gan politiskās), tādējādi izceļot problēmas, ar kādām nācās saskarties laikrakstu izdevējiem;

Nemot vērā nacionālās pagrīdes laikrakstu salīdzinoši nelielo skaitu, kā arī ierobežoto pieejamību tiem, jo daudzi izdevumi un to eksemplāri līdz mūsdienām nav saglabājušies, pagrīdes izdevumu analīzei tiek izmantota klasifikācijas metode, ar kuras palīdzību tiek izveidots pētniecības plāns, pieejamo pagrīdes izdevumu materiālu klasificējot pēc tēmu kategorijām, tādējādi demonstrējot laikrakstos aprakstītās informācijas dažādību un atsedzot veidus, kādiem tika nodrošināta nacionālās pagrīdes šīs nevardarbīgās pretošanās formas izpilde.

Maģistra darbs sadalīts divās nodaļās. Pirmajā, lielākoties balstoties uz literatūrā pieejamo informāciju, kā arī arhīva materiāliem, aprakstīti partizānu organizāciju izveides pirmsākumi, grupu statūtos paustie mērķi un uzdevumi, atsedzot pretpadomju elementu rašanās iemeslus. Tāpat pirmajā nodaļā aprakstīta komunistiskā režīma izvērstajā cīņā pret partizāniem pielietotās metodes, norādot uz to evolucionēšanas un pārveides procesu (sākotnēji partizānu kustība netika uztverta nopietni, bet pēdīgi pret to tika vērsti samērā lieli režīma spēki), kas, likvidējot partizānu grupas, pakārtoti izbeidza arī laikrakstu izdevēju darbību. Salīdzinoša priekšstata gūšanai šīs nodaļas apakšnodaļā nedaudz tiek aplūkota arī nacionālo partizānu darbība pārējās divās Baltijas valstīs - Lietuvā un Igaunijā.

Otrajā nodaļā veikta nacionālās pagrīdes laikrakstu saturiskā analīze. Sākotnēji uzskaitot visus līdz šim apzinātos vairāk nekā divdesmit laikrakstus, tālākajās apakšnodaļās veikta laikrakstu un citu nacionālās pagrīdes izdevumu (piemēram, uzsaukumu, apkārtrakstu un memorandu) satura analīze. Ar tās palīdzību skaidroti nacionālās pagrīdes izdoto laikrakstu mērķi, kuri sevī ietvēra arī pagrīdnieku ideju propagandēšanu, kas bieži nacionālās pagrīdes laikrakstu publikācijās nozīmēja latviešu kā “strādīgas un tikumiskas tautas” pretnostatīšanu komunistu sludinātajai, kā teikts pagrīdes laikrakstos, “nekulturālai ideoloģijai”.

Četrdesmito gadu otrajā pusē Latvijā iznāca vairāk nekā divdesmit dažādu nacionālās pagrīdes izdevumu. Tos gatavoja kā nacionālo partizānu grupas, tā skolu jaunatne, un tie uzskatāmi par latviešu nacionālās pagrīdes nevardarbīgās pretošanās formas vienu no spilgtākajiem piemēriem. Saskaņā ar nevardarbīgo pretošanos kustību pētnieka ASV Alberta Einšteina institūta profesora Džīna Šārpa (Gene Sharp) veikto šāda pretošanās veida izstrādātajām teorētiskajām nostādnēm nevardarbīgā pretošanās tiek izmantota, lai iegūtu

nacionālu neatkarību, gūtu ekonomiskus labumus, pretotos genocīdam, vājinātu diktatūru, panāktu pilsoniskās tiesības, apturētu segregāciju, pretotos ārvalstu okupācijai un valsts apvērsumam². Vēstutnieks Heinrihs Strods norāda, ka Latvijā nevardarbīgās pretošanās kustības cēloņi bija Latvijas kolonizācijas un pārkrievošanas draudi, Latvijas vēstures viltošana un vēlme atjaunot Latvijas neatkarību.³

Dž. Šārps skaidro, ka “lielākā daļa šīs metodes vēstures ir nogrimusi nebūtībā, bet tas, kas ir saglabājies, lielākoties ticis ignorēts”⁴. Arī Latvijas nacionālās pagrīdes laikrakstu darbība - viena no nevardarbīgās pretošanās formām padomju režīmam - līdz šim pētīta maz. Lielākā daļa laikrakstu gan iepriekš ir apzināti (piemēram, Ainara Bambala, Zigmāra Turčinska un Ulda Neiburga publikācijas), taču to darbības plašāka izvērtēšana un izdevumu satura analīze līdz šim izpalikusi. Tādējādi tiek nodrošināta maģistra darba aktualitāte un novitāte.

Jebkuru pagrīdes izdevumu unikālā iezīme ir to saturiskās nostādnes un veids savu uzskatu paušanai. Tiem nav jāpilda tādi uzdevumi, kas uzticēti tradicionālajiem laikrakstiem. Pagrīdes laikrakstu veidotāji, aizbildinoties ar savu nelegālo raksturu, var atļauties (un to pat šo laikrakstu auditorija uzskata par pieņemamu un nepieciešamu) neievērot valdošā režīma sludinātās normas vai ideoloģiju, atklātā veidā iestāties pret tām, turklāt to darīt agresīvā un uzbrūkošā veidā, kur publikācijās lietotā valoda balansē uz necenzētu izteikšanās un lamu vārdu robežas. Tas raksturīgs arī Latvijas padomju okupācijas režīma laikā iznākušajiem nacionālās pagrīdes laikrakstiem, bet jo izteiktāk manāms šo pašu laikrakstu izdevēju gatavotajās skrejlapās un uzsaukumos. Tas tāpēc, ka pēdējo divu izdevumu formāts prasa koncentrētā un emocionālā veidā pasniegtu informācijas devu. Šajā gadījumā uzsaukumu izplatītāji sev vēlamo efektu mēģina panākt, apelējot pie cilvēku emocijām.

---

² Šārps, Dž. (2008). Nevardarbīgās cīņas gudrība un pieredze pasaulē. Grām.: Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš (1945-1991). Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija. 54. lpp.

³ Strods, H. (2008). Nevardarbīgā pretošanās Latvijā (1944-1985). Grām.: Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš (1945-1991). Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija. 69.lpp.

⁴ Šārps, Dž. Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš (1945-1991). 54. lpp.

Avotu un literatūras apraksts

Avotu apraksts

1. Latvijas Valsts arhīva npublicētie materiāli

Darbā plaši izmantoti Latvijas Valsts arhīva (LVA) 1986. fonda - "Latvijas PSR VDK par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu krimināllietas" - materiāli, kuros atrodami ne tikai nacionālās pagrīdes veidotie nelegālie laikraksti, bet arī nacionālo partizānu un skolu jaunatnes izveidoto pretošanās grupu statūti, kā arī informācija par laikrakstu veidotāju darbību. Līdztekus vispārīgām ziņām par organizāciju mērķiem, uzdevumiem un darbībām, lietiskajos pierādījumos arī atrodami nacionālās pagrīdes dalībnieku rakstīti dokumenti, kuros atrunāta pagrīdes dalībnieku sakarnieku tīkla izveide un plānots atsevišķu organizāciju propagandas darbs, kur vienu no vadošajām lomām ieņēma tieši laikrakstu izdošana. Šādi dokumenti liecina, ka nacionālās pretošanās kustības dalībnieki centās plānot savu pretpadomju aģitācijas kampaņu.

Krimināllietās atrodas arī nacionālo partizānu nopratināšanas protokoli, kuri sniedz ieskatu veidos, kā notika nelegālo izdevumu veidošana, pavairošana un izplatīšana. Tiesa, šāda veida materiāli prasa kritisku izvērtēšanu, jo zināms, ka Latvijas PSR drošības iestādes nopratināšanas laikā pielietoja fiziskās un garīgās spīdzināšanas metodes. Bieži, salīdzinot nopratināšanas protokolos rakstīto ar nacionālo pretošanās kustību dalībnieku atmiņu stāstiem, paveras pat krasi atšķirīga un pretrunīga aina par konkrēto notikumu.

Darbā izmantoti arī LVA 101. fonda - "Latvijas Komunistiskās partijas centrālkomitejas lietas un pagastu izpildkomiteju savstarpējā sarakste" - materiāli. Tajos atrodas padomju režīma amatpersonu rakstiski ziņojumi un sūdzības par nacionālās pretošanās kustību dalībnieku izvērstajām darbībām, kā arī realizējamajiem un īstenotajiem mērķiem tās apkarošanai. Līdztekus par lēmumiem īstenot militāra rakstura metodes, šajā fondā iespējams iepazīties arī ar lēmumiem par politiska rakstura metožu izmantošanu, kuru uzdevums bija atspēkot nacionālās pagrīdes izdevumos pausto pagrīdnieku aģitāciju līdz pilnīgai tās likvidēšanai.

2. Npublicētie materiāli no Latvijas nacionālo partizānu apvienības krājumiem

Darba izstrādē izmantoti arī "Latvijas nacionālo partizānu apvienības" krājumā esošie materiāli par nacionālās pagrīdes izdevumiem. Pētījumā izmantoti tur esošie statistiskie dati par nacionālās pagrīdes laikrakstu aptverošajiem apgabaliem, numuru un eksemplāru skaitu, kā arī vispārīgas ziņas par nelegālo laikrakstu veidotājiem.

3. Dokumentu krājumi

Nacionālo partizānu sastādītos dokumentus, apkārtrakstus, laikrakstu paraugus, kā arī nacionālās pagrīdes dalībnieku apcerējumus un atmiņu stāstus divos krājumos apkopojis Heinrihs Strods - 1999. gadā izdots darbs “Latvijas nacionālo partizānu karš. Dokumenti un materiāli. 1944.-1956” un 2003. gada “Latvijas nacionālo partizānu karš. Dokumenti, apcerējumi un atmiņas. 1944.-1956”. Autors dokumentu krājumos ievietojis arī materiālus no Vācijas un Krievijas arhīviem. Šie ir pirmie darbi, kuros publicēti nacionālo partizānu teorētiskie apraksti par veidoto pagrīdes organizāciju darbībām, mērķiem un uzdevumiem. Darba izstrādē izmantoti šajos krājumos publicētie nacionālās pagrīdes laikrakstu veidotāju atmiņu stāsti, kā arī apkopotās atsevišķu laikrakstu (“Mazais Vēstnesis”, “Dzimtene” un “Tēvzemes Sargs”) publikācijas.

Par duāla rakstura darbiem uzskatāmas arī grāmatas “Uz ežiņas galvu liku...” (divos sējumos) un “Pretestības kustība okupācijas varām Latvijā”. Tajās ievietoti gan atmiņu stāsti, gan akadēmiskas publikācijas, gan publicēti daždu dokumentu paraugi. Turklāt pēdējā darbā ievietoti arī atsevišķu laikrakstu eksemplāru paraugi.

4. Prese

Darba izstrādē visplašāk izmantotais avotu klāsts ir nacionālās pagrīdes veidotie nelegālie izdevumi. Lielākoties laikrakstu eksemplāri atrodas Latvijas valsts arhīva 1986. fonda - “Latvijas PSR VDK par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu krimināllietas” - materiālos, bet laikraksta “Zobens” vienīgais autora rīcībā nonākušais numurs atrodas LVA 101. fonda “Latvijas komunistiskās partijas centrālkomitejas lietas” materiālos. Nacionālās pagrīdes gatavotie izdevumi ievietoti krimināllietu pielikumos kā lietiskie pierādījumi. Reizēm pagrīdes laikrakstu eksemplāri ir slikti saglabājušies, dažviet izdzisis teksts, bet reizēm laikrakstu lapas ir saplaisājušas. Daži laikraksti - “Kursa” un “Dzimtene” - krimināllietu pielikumos atrodas, pārtulkoti krievu valodā. Tas liek kritiski izvērtēt šāda veida materiālos rakstīto.

Ņemot vērā nacionālās pagrīdes veidoto laikrakstu nelegālo raksturu, to apzināšanu apgrūtina fakts, ka nav saglabājušies visu izdevumu eksemplāri. Turklāt liela daļa laikrakstu tika pārrakstīti, bet dažkārt atsevišķu laikrakstu publikācijas ievietotas arī citos izdevumos. Tamdēļ grūti daudzos gadījumos noskaidrot avīzes patiesos apmērus. Kamēr dažu laikrakstu numuri ir saglabājušies salīdzinoši lielā skaitā (piemēram, “Sudrabortā Saule”, “Mūsu Sauksme”, “Mazais Latvis”), citu avīžu eksemplārus tā arī nav izdevies apzināt, vien no avotos un literatūrā pieejamās informācijas zināms par to, ka tādi pastāvējuši (piemēram, “Meža Zeme”, “Meža Vēsture”, “Vanags”).

No krimināllietu pielikumiem izdevies noskaidrot, ka laikā no 1944. līdz 1950. gadam tika izdoti aptuveni 26 nacionālās pagrīdes laikraksti - gan nacionālo partizānu, gan skolu jaunatnes veidoti. Katru laikrakstu uzlūkojot kā atsevišķu vēstures avotu, atsedzas samērā visaptveroša aina par izdevēju darbību un laikrakstu saturiskajām atšķirībām. Par tādu laikrakstu kā "Sudrabotā Saule" (autora rīcībā nonākuši trīsdesmit trīs šī laikraksta numuri), "Mūsu Sauksme" (trīspadsmit), "Tēvzemei un Brīvībai" (desmit), "Mazais Latvis" (astoņi), "Kurbads" (septiņi), "Dzimtene" (septiņi), "Tēvzemes Sargs" (četri), "Tēvzeme un Brīvība" (trīs), "Abava" (trīs) un "Liesma" (trīs) darbību saglabājusies samērā bagātīga informācija, arī to numuru un eksemplāru skaits uzskatāms par pietiekamu, lai izdarītu vispārīgus secinājumus par nacionālās pagrīdes laikrakstu izdevēju darbību. Tikmēr par tādu laikrakstu kā "Avots" (viens), "Kursa" (divi), "Latvija" (viens), "Latgales Partizāns" (viens), "Mazais Vēstnesis" (viens) "Tālavas Taure" (viens), un "Kokle" (četrus numuru publikācijas apkopotas Vijas Augstkalnes atmiņu stāstā⁵) pilnīgus secinājumus grūti izdarīt, jo saglabāties pavisam neliels šo izdevumu skaits. Trešo laikrakstu grupu veidu tie izdevumi, kuru eksemplārus autoram nav izdevies iegūt. Tādi ir Vilkaču Sauciens", "Dzintarzeme", "Viestura Strēlnieki", "Zaļais Zobens", "Tautas Vairogs", "Tēvijas Vanagi", "Māras Zeme", "Brīvā Balss" un "Daugavas Vanagi", par kuru darbību (domājams, īstermiņa) zināms, pamatojoties uz arhīva materiālos, citu autoru publikācijās un nacionālās pagrīdes dalībnieku atmiņu stāstos sniegto informāciju.

5. Atmiņas

Nacionālās pagrīdes izdoto laikrakstu darbībā ieskaitu sniedz arī vairāki atmiņu stāsti. Tā, piemēram, Latvijas nacionālo partizānu apvienības Vidzemē dalībnieka Kārļa Rusova atmiņu stāsts ievietots H. Stroda sastādītā grāmatā "Latvijas nacionālo partizānu karš. Dokumenti, apcerējumi un atmiņas (1944-1956)."

Ar citiem atmiņu stāstiem iepazīstināts rakstu krājumos "Ar ticību Latvijas saulei", "Pretestības kustība okupācijas varām Latvijā" un "Uz ežiņas galvu liku..." (divos sējumos), kā arī Roberta Jansona darbā "Komunistiskajam režīmam nepakļāvīgie Liepājas zēni". Tajos stāstīts, piemēram, par Liepājas Valsts tehnikumu studentu kustību "Kursa", kas izdeva pretpadomju laikrakstu, nodēvējot to tādā pašā vārdā kā organizāciju. Tāpat ar savu atmiņu stāstu iepazīstina Alūksnes vidusskolas skolēnu pretošanās kustības "Dzimtenes Sili" dalībniece Vija Augstkalne. Alūksnieši izdeva divus pretpadomju izdevumus - "Liesma" un "Avots"⁶. Ar pretpadomju laikrakstu izdošanu nodarbojās arī Alūksnes ģimnāzijas skolniece, izdodot ar roku rakstītu žurnālu "Kokle"⁷. Emocionāli piesātināti, atmiņu stāsti galvenokārt

⁵ Skalbergs, A. (1999). Ar ticību Latvijas saulei. Publicistika, intervijas, stāsti. Rīga: I/U "Mācību apgāds". 72.-80. lpp.

⁶ Turpat. 123. lpp.

⁷ Skalbergs, A. (1999). Ar ticību Latvijas saulei. Publicistika, intervija, stāsti. Rīga: I/U "Mācību apgāds". 70. lpp.

kalpo kā liecība par laikrakstu izdevēju tā laika pārdzīvojumiem, ne tik daudz kā vēsturisku faktu iegūšanas avots. Tajā pašā laikā, piemēram, R. Jansona darbs veiksmīgi iepazīstina ar pretošanās kustības “Kursa” darbību, vienlaikus iepazīstinot arī ar laikraksta sagatavošanu, tajā skaitā tehnisko aprīkojumu, kas bija nonācis grupas rīcībā.

Literatūra

1. Monogrāfijas

Līdz šim visplašāko ieskatu nacionālo partizānu darbībā sniedz H. Strods 1996. gadā izdotajā grāmatā “Latvijas nacionālo partizānu karš. 1944.-1956.” Šajā darbā autors apliecinā, ka izveidojušās nacionālās pagrīdes organizācijas nebija tikai atsevišķu aktīvistu virzīta kustība, bet gan vērā ņemams spēks, pret kuru pēc Otrā pasaules kara ļoti smagi nācās cīnīties komunistiskajam režīmam. To H. Strods pierāda, aprakstot trīs lielāko partizānu organizāciju izveidi un darbību, tajā skaitā organizāciju izstrādātos satūtus un programmu. Šīs trīs organizācijas bija - Kurzemē Latvijas nacionālo partizānu organizācija (LNPO), Vidzemē Latvijas Nacionālo partizānu apvienība (LNPA) un Latgalē Latvijās Tēvijas sargu (partizānu) apvienība (LTS(p)A).

Pilnīgu ieskatu Ziemeļvidzemes partizānu darbībā sniedz Z. Turčinskis 2011. gadā publicētajā grāmatā “Ziemeļvidzemes mežabrāļi. Latvijas nacionālo partizānu cīņas Valkas apriņķī un Alūksnes apriņķa rietumu daļā. 1944.-1953. gads”. Par Vidzemes partizānu grupām un to darbībām līdz mūsdienām ir saglabāties viens no pilnīgākajiem dokumentu un vēsturisko avotu arhīviem. Tādējādi arī Z. Turčinska darbs ir ļoti nopietns un Vidzemes nacionālo partizānu darbības pilnīgi aprakstošs. Autors lielāko uzmanību velta nacionālo partizānu grupu darbībām un bruņotās cīņas izpētei, pierādot to, ka partizānu organizācijas un grupas arī Vidzemē bija samērā komplicētas savā uzbūvē, kuras darbību un funkcionēšanu nodrošināja smalki izstrādāts pagrīdes sakarnieku tīkls.

Nacionālo partizānu darbības apraksta nedaudz pievēršas arī Jānis Labsvīrs darbā “Latvijas lauksaimniecības kolektivizācija (1944-1956)”. Kaut arī savu darbu rakstījis vēsturiskā griezumā, būdams ekonomists, autors galvenokārt nodarbojas ar Latvijas lauksaimniecības kolektivizācijas izpēti, atsaucoties uz viņa rīcībā nonākušajiem datiem par tā laika lauksaimniecības politiku. Viena no J. Labsvīra darba panākuma atslēgām ir tā, ka viņš kolektivizāciju aplūko nešķirti no tā laika propagandas, jo tieši ar partijas darbinieku palīdzību tika izplatīta kolektivizācijas aizvien lielāka propaganda lauku rajonos. Autors atzīmē, ka no Rīgas pastāvīgos lauku darbos tika nosūtīti vairāk nekā 2000 strādnieku, un šie strādnieki bijuši labākie propagandas nesēji.⁸

⁸ Skalbergs, A. (1999). Ar ticību Latvijas saulei. Publicistika, intervija, stāsti. Rīga: I/U “Mācību apgāds”. 59. lpp

Monogrāfiju par okupācijas režīmu un pretošanos tam izdevis arī Alberts Kalme. Viņa darbs “Totālais terors. Genocīds Baltijā” ir pirmā Savienotajās Valstīs publicētā grāmata, kurā stāstīts par Baltijas valstu okupāciju, sākot ar 1940. gadu. Pats savulaik būdams nacionālās pretestības kustības dalībnieks, A. Kalme savā darbā apgalvo, ka Krievijas rīcība, valstis pakļaujot, iznīcinot un deportējot cilvēkus ir genocīds. Okupācijas režīma noziedzīgo raksturu autors atsedz, iepazīstinot ar vairāku cilvēku atmiņu stāstiem, kā arī grāmatas pielikumos ievietotām dokumentiem (piemēram, PSRS varas iestāžu instrukciju par Lietuvas, Latvijas un Igaunijas pretpadomju elementu deportēšanu 1941. gadā) un fotogrāfijām. A. Kalme nedaudz pievēršas arī nacionālo partizānu aprakstam. Viņš secina, ka pēc Baltijas valstu reokupācijas Latvijā, Lietuvā un Igaunijā pastāvēja vāja pretestība komunistiskajam režīmam. Turklāt tās iespējas aizvien mazinājušās, jo “pagrīde cīnās pret ārkārtīgi nopietniem spēkiem - spēkiem, kam uzdots viņus iznīcināt ar skaitu vien, ja palīdzība nepienāks”⁹.

Līdzīgi kā mūsdienu latviešu vēsturnieki nacionālo partizānu kustības nopietnību grāmatā “Прибалтика и Кремль” uzsver arī Krievijas vēsturniece Jeļena Zubkova. Tieši nacionālo partizānu kustību autore identificē kā to, kas padomju režīmam sagādāja lielākās grūtības mēģinājumos Latviju, Lietuvu un Igauniju padarīt par padomju republikām.

Aplūkojot arī pārējo divu Baltijas valstu vēsturnieku rakstīto par Igaunijas un Lietuvas nacionālajiem partizāniem, secināms, ka tur pretošanās kustība padomju režīma veidojās un attīstījās ļoti līdzīgi kā Latvijā. Par Lietuvas nacionālajiem partizāniem un viņu darbībām statistisku darbu izdevuši vēsturnieki Daļa Kuodyte (Dalia Kuodyte) un Rokas Tračevskis (Rokas Tracevskis) - “Unknown War: Armed Anti-Soviet Resistance in Lithuania”. Viņi raksta, ka Lietuvā nacionālo partizānu cīņa tāpat kā Latvijā sākās 1944. gadā. Darbs uzskatāms par zinātniska rakstura brošūru, kurā aprakstīto notikumu - partizānu izveides sākumposmu, nacionālo partizānu mērķus un darbību - plašāka analīze izpaliek.

Par Igaunijas nacionālo partizānu cīņam aprakstu grāmatā “Estonia and the Estonians” sniedz Taivo Rauns (Taivo Raun). Tiesa, plašāka Igaunijas nacionālo partizānu darbības analīze šajā darbā izpaliek, tai veltot vien atsevišķu apakšnodaļu. Autors vairāk iztirzā Igaunijas meža brāļu rašanās iemeslus, bet igauņu pretošanās kustības sīkāku aprakstu un analīzi neviec. T. Rauns raksta, ka līdz ar nacionālsociālistiskās Vācijas kapitulāciju un tās armijas atkāpšanos arī daudzi igauņi, kas bija iesaukti nacistiskās Vācijas armijā bija spiesti valsti pamest vai doties mežā un iesaistīties “meža brāļu” (metsvennad) pretošanās organizācijās. Viņu skaits palielinājās 1944. gada rudenī, kad virkne bijušo vācu armijas pusē karojošo igauņu, bēgot no Padomju režīma represijām, bija spiesti doties pagrīdē. Saskaņā ar

---

⁹ Kalme, A. (1993). Totālais terors. Genocīds Baltijā. Rīga: Kabata. 215. lpp.

T. Rauna rakstīto "Igaunijas nacionālo partizānu mērķis bija valsts neatkarības atjaunošana ar Rietumu sabiedroto atbalstu".

Grāmatu par pēckara gadiem Baltijā un Maskavas īstenoto politiku okupētajā apgabalā - "Политика Москвы в республиках Балтии в послевоенные годы (1944-1956)" - sīki aprakstījis igauņu vēsturnieks Tinu Tanbergs. Autors apraksta Maskavas izvērstos kontroles mehānismus okupētajās teritorijās, to darbību un izmaiņas. T. Tanbergs lielākoties pievēršas politiskajam aspektam kā vienam no galvenajiem instrumentiem Kremļa varas stiprināšanai okupētajās teritorijās, mazāku uzmanību pievēršot izvērstajām represijām un padomju režīma pretošanās grupu aprakstam. Tiesa, T. Tanbergs atzīst, ka Kremlī visaugstākajā līmenī cīņa pret bruņoto pretošanos komunistiskajam režīmam Baltijas valstīs tika apspriesta līdz pat 1952. gada nogalei¹⁰. Autors raksta, ka nacionālās pagrīdes apkarošanai Igaunijā vietējās amatpersonas pieņēma dažādus mērus, īstenoja čekistu kara operācijas, partizānu organizācijās iefiltrēja savus aģentus, bet informācijas ieguvei izmantoja vēl kara laika metodes, piemēram, pasta sūtījumu kontroli¹¹.

Visaptveršu darbu par Baltiju PSRS okupācijas laikā un triju Baltijas valstu nacionālās pagrīdes darbību sniedz lietuviešu vēsturnieks Romualds Misjūnas un igauņu vēsturnieks Reins Taagapera. Abu kopīgi 1983. gadā sastādītajā grāmatā "The Baltic States: Years of Dependence (1940-1980)" autori, sākotnēji atskatoties vēl 1918. gada notikumos saistībā ar Baltijas valstu neatkarības izveidi, hronoloģiski iepazīstina ar Baltijas valstu okupāciju un tai sekojošajām okupācijas režīma izvērstajām represijām pret vietējiem Latvijas, Lietuvas un Igaunijas iedzīvotājiem. "Visi, kuri iestājās par demokrātiju, kļuva par režīma mērķi, tostarp sociāldemokrāti. Jebkurš, kas priekšroku deva neatkarībai, nevis krievu vai vācu okupācijai, kļuva par režīma mērķi,"¹² raksta grāmatas autori. Aprakstot konkrēti nacionālās pagrīdes darbību, R. Misjūnas un R. Taagapera raksta, ka savas kulminācijas laikā nacionālo partizānu skaits Baltijas valstīs joprojām bija pavisam niecīgs - 0,5 līdz viens procents no kopējā iedzīvotāju skaita¹³. Autori arī akcentē lielo komunistu īstenotās tā dēvētās "kadru politikas" nozīmi, norādot, ka līdz 1949. gadam komunistiskajā partijā darbojās tikai viena trešdaļa Baltijas valstīs dzimušo¹⁴, pārējie tika ievesti no "brālīgajām republikām". Autori pretnostatot un samērojot Baltijas valstu nacionālās pagrīdes un okupācijas režīma iespējas un jaudu secina, ka Latvijas, Lietuvas un Igaunijas pretestības kustības lielākoties balstīja "patriotisks ideālisms", ne tik daudz reāla iespēja gūt vērā ņemamus panākumus. Desmit gadus vēlāk -

¹⁰ Таннберг, Т. (2010). Политика Москвы в республиках Балтии в послевоенные годы (1944-1956). Москва. Российская политическая энциклопедия. С. 66.

¹¹ Turpat. 70. lpp.

¹² Misiunas, R., J., Taagapera, R. (1983). The Baltic States. Years of Dependence (1940-1980). University of California Press. P. 81.-82.

¹³ Turpat.

¹⁴ Turpat. 78. lpp.

1993. gadā - R. Mišjūnas un R. Taagapera izdeva šīs grāmatas paplašinātāku versiju, kurā ietver jau jaunākas vēstures liecības par padomju okupācijas laiku Baltijas valstīs.

Britu vēsturnieks Džefrijs Sveins (Geoffrey Swain) izdevis grāmatu “Between Stalin and Hitler. Class War and Race War on the Dvina, 1940-46”, kurā aprakstījis nacionālo pretošanos kustību Daugavpilī. Aplūkojot Otrā pasaules kara notikumus Latvijā, Dž. Sveins nonāk līdz secinājumam, ka izveidojusies situācija, kad daļa latviešu karoja leģionā, bet otra daļa - sarkanās armijas latviešu divīzijās, iezīmēja pilsoņu kara pazīmes. Ņemot vērā laika posmu, ko aplūko autors, tiek aprakstīts samērā plašs tēmu klāsts - kolektivizācija, politiski citādi domājošo sabiedrības daļas apspiešana, nacistu ekspansionisms un genocīds, nacionālo partizānu karš, kā arī virkne citu Otrā pasaules kara svarīgāko notikumu un pavērsienu. Šīs tēmas aplūkotas caur Daugavpils pieredzi kara laikā. Autoraprāt, tieši šajā Latvijas pilsētā iedzīvotāju dilemma “Hitlers vai Staļins”, kā arī fašisma un komunisma ideoloģiskā cīņa bija viena no acīmredzamākajām visā Eiropā. Dž. Sveins to lielā mērā pamato ar Daugavpils iedzīvotāju dažādo etnisko piederību¹⁵.

Grāmatā “Pagasta partorgs. Ieskats LK(b)P CK partijas organizatoru darbības vēsturē” Jānis Riekstiņš komunistiskā režīma stiprināšanā uzsver partorgu lielo lomu, kuri “sistemātiski sasauca trūcīgo zemnieku un kalpu sapulces, lai apspriestu aktuālos saimnieciski politiskos uzdevumus, kas bija jāveic Padomju Latvijas darba zemniecībai, kā arī lai noskaidrotu partijas un padomju varas politiku, kuras mērķis - sniegt maksimālu palīdzību trūcīgajiem zemniekiem un aizstāvēt kalpu tiesības un ekonomiskās intereses”¹⁶. Šis 1983. gada darbs rakstīts saskaņā ar stingrām komunistiskās ideoloģijas vadlīnijām un tādējādi par pilnīgi objektīvu to nevar dēvēt. Kopumā komunistiskās okupācijas laikā Latvijā pastāvošās iekārtas dēļ, kuru diktēja atbilstoša ideoloģija, cenzūra un slepenība, pētījumu par nacionālajiem partizāniem nav daudz, bet tie kuri ir, kaut arī akadēmiska rakstura, rakstīti saskaņā ar komunistisko ideoloģiju. Nacionālās pagrīdes jautājumam rakstu krājumā “Latvijas likteņgadi” (pirmajā un otrajā sējumā) pieskāries jau minētais autors J. Riekstiņš.

Komunistiskā režīma cīņa ar nacionālajiem partizāniem aprakstīta arī 1986. gadā iznākušā vairāku autoru kopīgi veidotās grāmatas “Latvijas PSR vēsture. No vissenākajiem laikiem līdz mūsdienām” otrajā daļā. Bet disertāciju par LPSR drošības iestāžu darbību 1975. gadā sagatavoja Aleksandrs Strods - “Latvijas Komunistiskās partijas darbība sabiedriskās kārtības nostiprināšanā 1940.-1950. gados”. Tāpat atsevišķos darbos nacionālās pagrīdes darbību aprakstījis Jānis Vasermanis un Vincents Karaļuns.

¹⁵ Swain, G. (2004). *Between Stalin and Hitler. Class war and race war on the Dvina, 1940-46*. London and New York: RoutledgeCurzon. P. 70.

¹⁶ Riekstiņš, J. (1983). *Pagasta partorgs. Ieskats LK(b)P CK partijas organizatoru darbības vēsturē*. Rīga: Avots. 94. lpp.

Vienošais elements šajos darbos ir tas, ka tiek uzsvērta šķiru cīņa starp strādniekiem un “buržuāziskajiem nacionālistiem” jeb nacionālās pagrīdes dalībniekiem, tutklāt nacionālajiem partizāniem piedēvēts vācu armijas iesūtītu aģentu statuss. J. Vasermanis raksta, ka “pēc Latvijas teritorijas atbrīvošanas no fašistiskās okupācijas spēkiem īpaši laukos skaidri parādījās šķiru cīņas iezīmes, un acīmredzams kļuva ekspluatatoru šķiras prettautiskais raksturs¹⁷.” Bet J. Riekstiņš nacionālos partizānus identificē kā “hitlerisko okupantu aktīvos palīgus¹⁸”, kuri “rīkoja bruņotus uzbrukumus lauku aktīvistiem, jaunajiem zemes ieguvējiem, padomju varas pārstāvjiem¹⁹”. Viņš arī skaidro, ka “buržuāzisko nacionālistu” bruņotā pagrīde varēja pastāvēt un turpināt savu darbību tāpēc, ka “viņus atbalstīja un viņiem palīdzēja kulaki un citi pret padomju varu naidīgi noskaņoti elementi”. J. Riekstiņš arī identificē trūkumus partijas darbības metodes, kas bija vērstas uz nacionālās pagrīdes apkaršanu. Problēmas tiek saskatītas tajā, ka “partijas darbinieki, kam vajadzēja stiprināt partijas politisko darbu, celt partijas un komjaunatnes kaujinieciskumu un iedzīvotāju aktivitāti, dažkārt aprobežojās ar runām par buržuāzisko nacionālistu atmakošanas nepieciešamību. Bet masu politiskajos pasākumos, lekcijās, republikāniskajā un aprīņa presē buržuāzisko nacionālistu kaitnieciskā darbība netika pienācīgi atsegta un atmaskota²⁰”.

V. Karaļūna 1986. gada grāmatā “Latvijas PSR vēsture. No vissenākajiem laikiem līdz mūsdienām” (2. sējums) nacionālie partizāni tiek raksturoti, kā “īpaši ekstrēmistiskie nacionālisti, kas visuzticamāk bija kalpojuši latviešu tautas nīkākajiem ienaidniekiem vācu fašistiskajiem okupantiem²¹”. V. Karaļūns pievēršas arī par komunistiskā režīma izmantotajām metodēm nacionālās pagrīdes apkaršanai. Viņš min, ka ļoti svarīgi bija LK(b)P CK vietējo orgānu darbības atjaunošana visā Latvijas teritorijā. Tādējādi pēc kara tika izveidotas padomju varas iesrtādes - pilsētu, aprīņu un pagastu izpildkomitejas. Bet pie pilsētu un pagastu izpildkomitejām un ciemu padomēm tika veidotas pastāvīgi darbojošās komisijas²². Arī lielās cilvēku izsūtīšanas no Latvijas šajā darbā tiek skaidrotas kā nepieciešamība šķiru cīņa vārdā.

A. Strods 1975. gadā uzrakstītajā disertācijā, pievēršoties režīma izvērstajām metodēm “sabiedriskās kārtības uzturēšanai” jeb citādi domājošo iedzīvotāju apspiešanai un likvidēšanai, raksta, ka militārais spēks, ar kādu okupācijas režīms vērsās pret nacionālajiem partizāniem, ļāva “gāzt vēl neiznīcināto ekspluatatoru šķiru mēģinājumus likvidēt padomju

¹⁷ Васерманис, Я. (1987). Победа колхозного строя в республиках Прибалтики :советская историография социалистического преобразования сельского хозяйства в Литве, Латвии и Эстонии. Рига: Авотс. С. 71.

¹⁸ Riekstiņš, J. Sociālistiskie pārveidojumi un šķiru cīņa Latvijas laukos pirmajos pēckara gados. Grām.: Latvijas likteņgadi. 1. sējums. Rīga: Avots. 74. lpp.

¹⁹ Turpat. 75. lpp.

²⁰ Riekstiņš, J. Latvijas likteņgadi. 1. sējums. 71.-72. lpp.

²¹ Karaļūns, V. (1986.) Latvijas PSR vēsture. No vissenākajiem laikiem līdz mūsdienām. Rīga. 219.-220. lpp.

²² Turpat.

varu”²³. Viņš arī spriež, ka cīņā pret pretpadomiskajiem elementiem apvienojās “strādnieki, trūcīgie zemnieki un progresīvās inteligences pārstāvji”, kas ļāva “buržuāzisko nacionālistu bandas” likvidēt jau 1948. gadā. Tiesa, šāds apgalvojums nav patiess, jo arī pēc tam, vēl piecdesmit gadu sākumā, dažādas nacionālo partizānu grupas Latvijā turpināja darboties. Turklāt pēc 1949. gada deportācijām strauji pieauga pagrīdnieku skaits.

2. Raksti akadēmiskajos izdevumos

Par nacionālo pretošanās kustību komunistiskajam režīmam un Latvijas PSR drošības iestāžu pielietotajām metodēm tās apkarošanā vairākos akadēmiskajos izdevumos publicēti zinātniskie raksti. Z. Turčinskis par nacionālo partizānu darbību sagatavojis vairākas publikācijas - “Karš pēc kara: Latvijas nacionālo partizānu cīņa 20. gadsmita 40. gadu beigās-50. gadu sākumā”, kas ievietota 2007. gada Okupācijas muzeja gadagrāmatā. Cits viņa raksts - “Čekas aģentu kaujinieku loma Latvijas Nacionālo partizānu apvienības sagrāvē (1944-1953)” - ievietots Latvijas vēsturnieku komisijas rakstu krājuma 17. sējumā. Abi pētījumi skaidro pretošanās kustības raksturu un režīma izvērsto cīņu pret to.

Pretošanās kustības izpētei vairāku autoru veidotajā grāmatā “Latvijas vēsture. 20. gadsimts” pievērsusies D. Bleiere. Aprakstā par nacionālo partizānu grupu un organizāciju izveidi autore raksta, ka visaktīvākā partizānu darbība no 1944. līdz 1946. gadam, kad partizāni spēja ne tikai aizsargāties, bet arī aktīvi uzbrukt padomju iestādēm un aktīvistiem, dažkārt arī armijas vienībām, kā arī sekmīgi atsist uzbrukumus savām mītnēm²⁴. Viņa arī atzīst, ka partizāni tomēr nespēja veikt liela mēroga akcijas un ar laiku uzbrukuma startēģiju nomainīja izdzīvošanas stratēģiju²⁵.

Detalizētu ieskatu Latvijas PSR drošības iestāžu pielietotajās metodēs nacionālās pretošanās kustības apkarošanai vairākās savās publikācijās sniedz Ritvars Jansons. Latvijas vēsturnieku komisijas rakstu 17. sējumā ievietots viņa raksts “Čekistu militārās operācijas pret nacionālajiem partizāniem (1944-1950)”. Šajā darbā izmantojot LVA, Igaunijas Valsts arhīva un Krievijas Valsts kara arhīva materiālus, viņš sniedz visaptverošu informāciju, kas demonstrē gan drošības dienestu cīņas metožu raksturu un to izmaiņu, gan paskaidro šo pārmaiņu iemeslus. R. Janosns arī sagatavojis savu promocijas darbu par čekas izmantotajām metodēm nacionālās pagrīdes apkarošanā - “Latvijas PSR drošības iestāžu darbība un loma okupācijas režīma nostiprināšanā (1944.-1956.)”. Tas ir ļoti pilnīgs un detalizēts, tādējādi tiek parādītas Latvijas PSR drošības iestāžu noziedzīgās darbības metodes. R. Jansons atzīmē, ka

²³ Strods, A. (1975). Latvijas Komunistiskās partijas darbība sabiedriskās kārtības nostiprināšanā 1940.-1950. gadā. Disertācija: Rīga. 87. lpp.

²⁴ Bleiere, D. (2005). Grām.: Latvijas vēsture. 20. gadsimts. Jumava: Rīga. 317. lpp.

²⁵ Turpat. 319. lpp.

režīmam bija nepieciešams apspiest iedzīvotāju pretošanos, tādējādi nodrošinot komunistiskā okupācijas režīma pastāvēšanu un tā politisko institūciju funkcionēšanu. Cita autora publikācija - "Ar viltu, uguni un zobenu. Pret nacionālo partizānu kuģību vērstā LPSR Iekšlietu tautas komisariāta operatīvā darbība 1944.-1945. gada pirmajā pusē" - ievietota rakstu krājumā "Uz ežiņas galvu liku..." viņa darbs. Šis raksta krājums uzskatāms par duāla rakstura, jo tajā apkopotas gan zinātniskās publikācijas, gan arī nacionālās pretošanās kustības dalībnieku atmiņu stāsti.

Jāatzīst, ka līdz šim konkrēti nacionālās pagrīdes izdoto laikrakstu izpēte bijusi visnotaļ niecīga. Ir atsevišķi pētījumi, kuros pieminēta laikrakstu esamība. Tam zinātniskajās publikācijās pieskārušies jau minētie vēsturnieki H. Strods un Z. Turčinskis, arī Uldis Neiburgs un Ainars Bambals, nacionālās pagrīdes laikrakstus mēģinot uzskaitīt. Līdz šim apzināto nacionālo partizānu veidoto laikrakstu uzskaitījumu sniedz A. Bambals savā publikācijā "Lietiskie pierādījumi Latvijas PSR VDK krimināllietās - nacionālo partizānu vēstures avots (1944-1956)", tā ievietota Latvijas vēsturnieku komisijas rakstu 17. sējumā. Uzskaitījis vairāk nekā divdesmit līdz šim apzinātos nacionālās pagrīdes laikrakstus, A. Bambals secina, ka šie izdevumi uzskatāmi par Latvijas brīvo demokrātisko presi pagrīdē padomju okupācijas apstākļos un nevardarbīgās pretošanās formu, jo tā iespējami objektīvi informēja Latvijas iedzīvotājus par sabiedriski politiskajiem notikumiem Latvijā un ārvalstīs, bija brīva no padomju okupācijas cenzūras.²⁶

U. Neiburgs apzinājis laikā no 1945. līdz 1950. gadam iznākušos nacionālās pagrīdes laikrakstus. To izdarījis savā zinātniskajā publikācijā "Latviešu nacionālo partizānu preses izdevumi pēc Otrā pasaules kara (1945-1950)", U. Neiburgs norāda, ka režīma represijas pret Latvijas iedzīvotājiem, piespiedu kolektivizācija un mobilizācija padomju armijā, vērsšanās pret latviešu valodu un kultūru bija iemesli, kāpēc partizāni uzsāka ne tikai bruņotu cīņu, bet nodarbojās arī ar nelegālo laikrakstu izdošanu. A. Bambala un U. Neiburga darbi vērtīgi ar to, ka tiek sniegts sistemātisks un statisks apkopojums par tā laika nelegālo presi. Tiesa, abos darbos iztrūkst laikrakstu saturisko nostādņu analīze, kas ļautu izprast nacionālās pagrīdes laikrakstu uzdevumus un mērķus, kā arī šīs nevardarbīgās pretošanās formas veiksmes un neveiksmes. Par šādiem lielumiem secinājums ne A. Bambals, ne U. Neiburgs neizdara. Pētījumos nacionālās pagrīdes veidoto izdevumu klāsta pilnīgam raksturojumam izpaliek skolu jaunatnes veidoto izdevumu un atsevišķu rakstu un ziņu apskats. Kaut arī to skaits bija ļoti niecīgs un iespajds uz sabiedriskām norisēm pavisam nebūtisks, tie tomēr kalpoja kā platforma tautas valstiskuma idejas saglabāšanai.

---

²⁶ Strods, H. (2003). Latvijas nacionālo partizānu karš. Dokumenti, apcerējumi un atmiņas (1944-1956). Dokumenti, apcerējumi un atmiņas. LV Fonds: Rīga. 13. lpp.

Lietuvā nelegālo preses izdevumu izpēte notikusi salīdzinoši pilnīgi. Tai pievērsušies lietuviešu vēsturnieki Arvīds Anušauskas (Arvydas Anušauskas) un Ričards Čekutis (Ričardas Čekutis). A. Anušauskas darbā “Pogrindines bei alternatyviosios spaudos raida ir vaidmuo (1944-1987 m.)” skaidro, ka Lietuvā pagrīdes laikraksti, ziņojot par patiesajiem notikumiem, tika izdoti, lai pretotos kolektīvizācijai, saglabātu lietuviešu tradicionālās vērtības, vēsturisko atmiņu, ticību, un atspēkotu valdības propagandēto dzīvesstilu un ideoloģiju, kā arī aizsargātu cilvēktiesības.²⁷ Vienlaikus laikraksti bija veids, kā atklāt okupācijas režīma noziegumus, aprakstot konkrētas partizānu cīņas epizodes, informēt par ārvalstu attieksmi pret Austrumeiropu vai, pareizāk sakot, vienaldzīgo attieksmi pret Baltijas valstu likteņiem²⁸, secina R. Čekutis publikācijā “Partizanų spauda 1944–1953 m.”. Tiesa, viņš atzīst, ka Lietuvas pagrīdes laikrakstu izpēte joprojām nav pilnīga un tā jāturpina²⁹.

3. Populārzinātniskā literatūra

Populārzinātniska rakstura darbus, atrodoties trimdā Vācijā, izdevis Ādolfs Šilde. Viens no viņa darbiem - “Pasaules revolūcijas vārdā” - sadalīts trīs nodaļās, kurās, sākot jau ar 1919. gadu, autors apraksta boļševiku represijas Latvijā. Ā. Šilde pievēršas gan padomju režīma izvērsto represiju aprakstam, gan pavisam konkrētu cilvēku atmiņu stāstu dokumentēšanai. Viņš raksta, ka “trimdas latviešu skati apstājušies pie Baigā gada notikumiem un 13./14. jūnija šausmu nakts, tikmēr tiem, kas palika dzimtenē rēgojās acu priekšā ne mazāk baismīgas padomju terora akcijas kopš 1944. g. rudens”. Pievērsoties deportācijām un izsūtīto cilvēku dzīvesstāstiem, autors min, ka 1941. gadā tika izsūtīti vairāk nekā 28 tūkstoši cilvēku³⁰. Šādus aprēķinus viņš balsta uz nacistu okupācijas laikā izveidotās organizācijas “Tautas Palīdzība” datiem. Tiesa, citviet grāmatā, atsaucoties uz kādu vācu publicista Dītera Frīdes rakstīto, Ā. Šilde min, ka Baigajā gadā izsūtīto skaits pārsniedzis 35 tūkstošus, bet līdz 1949. gadam deportātu Latvijas iedzīvotāju skaits esot bijis 70 tūkstoši³¹. Ņemot vērā, ka Ā. Šildem nebija pieejami būtiski dokumenti par LPSR drošības iestāžu darbu, par šī darba vērtīgāko daļu uzskatāmi tieši atmiņu stāsti.

Pretošanos kustību komunistu režīmam Ā. Šilde aprakstījis arī brošūrā “Resistance Movement in Latvia”. Pirmo reizi publicēts 1972. gadā Stokholmā, šis Ā. Šildes darbs gan lielākoties ir tikai apraksta formas, arī konkrētu hronoloģisko ietvaru autors nelieto. Tāpat nekādi būtiski fakti vai vēstures liecības grāmatā netiek atklātas. Pretošanās kustības aprakstā

²⁷ Anušauskas, A. Pogrindines bei alternatyviosios spaudos raida ir vaidmuo (1944-1987 m.). Skatīts. 09.04.2011: http://www.parlamentostudijos.lt/Nr1/Istorija_Anusauskas.htm.

²⁸ Čekutis, R. (2005). Partizanų spauda 1944–1953 m. Skatīts. 09.04.2011: <http://www.genocid.lt/Leidyba/16/cekutis.htm>.

²⁹ Turpat.

³⁰ Labsvīrs, J. (2000). Latvijas lauksaimniecības kolektīvizācija. Rīga: Paraugtipogrāfija. 164. lpp.

³¹ Šilde, Ā. (1993). Pasaules revolūcijas vārdā. Rīga: Elpa. 220. lpp.

Ā. Šilde izdala trīs pretošanās kustības formas - bruņotā, pasīvā un garīgā pretošanās. Aprakstot pirmās padomju okupācijas laiku, Ā. Šilde skaidro, ka pretestības gars sevišķi izplatīts bijis jaunatnē, un “viņi savas patriotiskās jūtas neslēpa”³². Autors atzīst, ka nacionālo partizānu karam nebija iespēju beigties Latvijai veiksmīgi, taču vienlaikus viņš norāda, ka “latviešu acīs padomju sistēma nozīmēju viņu nacionālās eksistences galu, tāpēc partizāni sāka karu”, kaut arī tā esot uzskatāma par “izmisīgu uzdrīkstēšanos”³³. Runājot par pasīvo pretošanās formu, autors raksta, ka tā tika vērstā pret padomju sistēmu kā vienotu veselumu - tās ideoloģiju, administrāciju, likumiem un varas simboliem - , kā arī pret ārvalstu varas dominanci un rusifikācijas draudiem³⁴. Kā atsevišķu pretošanās formu Ā. Šilde izdala arī garīgo pretošanos okupācijas režīmam, ko īstenoja dažādi rakstnieki un mākslinieki, kuri “veidoja darbus, kas piederēja tikai viņiem”, citiem tie neesot rādīti. “Komponisti rakstīja tādus darbus, kuriem nebija lemts tapt atskaņotiem plašākās tautas masās,” raksta autors. “Citi, mēģinot sekot varas diktētām normām, vienlaikus centās savos darbos iepīt motīvus, kas bija tuvi latviešu sirdij nacionālās apspietības laikā.”³⁵

---

³² Šilde, Ā. (1993). Pasaules revolūcijas vārdā. Rīga: Elpa. 220. lpp.

³³ Šilde, Ā. (1985). Resistance movement in Latvia. Stockholm: Latvian Nat. Found. P. 26.

³⁴ Turpat.

³⁵ Turpat.

1. Iekšpolitiskās situācijas apraksts

“Līdz ar Vācijas kapitulāciju 1945. gada 9. maijā Kurzemes partizānu dzīvē sākās jauns posms, ko droši var dēvēt par nacionālo cīņu posmu³⁶”, raksta H. Strods. Latvijas iespējamo partizānu taktiskie mērķi pēc kapitulācijas bija dažādi - vieni centās virzīties uz jūrmalu, lai mēģinātu emigrēt uz Zviedriju, citi gribēja slēpties, atvilkt elpu un skatīties, kā legalizēties. H. Strods, atsaucoties uz partizāna Friča Launaga teikto, raksta, ka citas grupas jau 1945. gada “metās uz komunistu varasvīru iebaidīšanu, sarkanā terora savaldīšanu un uz rudens pusi svērās jau uz bandītisma pusi”³⁷. Bet ceturto grupu veidoja daļa bijušo leģionāru un dezertieru, kas devās uz savu dzimto māju pusi, lai atrastu drošāku slēptuvi un tad pievienotos kādai no partizānu grupām.

Z. Turčinskis nacionālo partizānu cīņu laiku dēvē par Otrā pasaules kara kauju pēdējo akordu Latvijā. “Tas bija latviešu mēģinājums pasaules kara notikumus vēl pēdējā brīdī pavērst sev par labu, cenšoties atgūt zaudēto neatkarību un cerot uz Rietumvalstu palīdzību šajā cīņā,” secina Z. Turčinskis. Viņš arī ļoti veiksmīgi raksturojis tā laika partizānu kustības izveidi, kuru varētu nodēvēt pat par ideālistisku savā pārliecībā par cīņas nepieciešamību. Z. Turčinskis atzīmē, ka, sākoties otrreizējai padomju okupācijai, pretošanās kustībai Latvijā nebija pilnīgi nekādu iepriekšēju sagatavju - ne atbalsta bāzu, ne sakaru, ne pat priekšstata par gaidāmo cīņu.

Nav precīzas statistikas par to, cik liels skaits nacionālo partizānu bijuši Latvijā un pārējās Baltijas valstīs. Dažādu vēsturnieku skatījumos tas atšķiras. Lietuviešu R. Mišjunas un igauņu R. Taagapera raksta, ka Lietuvā tādu varējuši būt līdz pat 30 tūkstošiem, Latvijā - no 10 līdz 15 tūkstošiem, bet Igaunijā - ap 10 tūkstošiem.³⁸ H. Strods tikmēr norāda, ka Latvijā nacionālo partizānu skaits, iespējams, sasniedzis pat 20 tūkstošus, bet pēc Marta Lāra aprēķiniem Igaunijā tādu bijuši ap 15 tūkstošiem.³⁹

Daudzi nacionālajai pretošanās kustībai pievērsās patriotiska ideālisma mudināti. “Taču lielākoties pievienošanās nacionālajiem partizāniem noteica 1940. un 1941. gadā izvērstais padomju režīma terors un vēlākā reokupācija,”⁴⁰ secina R. Mišjūnas un R. Taagapera, skaidrojot, ka komunistu izvērstās represijas skāra ne tikai bagātākos iedzīvotāju slāņus un nacistiskās Vācijas režīma kolabrantus, bet visus, kuru uzskati nesakrita ar komunistu sludināto ideoloģiju. Daudzi no partizāniem cerēja, ka situācija attīstīsies līdzīgi kā 1919. gadā, kad gan vācu, gan boļševiku spēki bija pārāk niecīgi, lai turētos pretī Latvijas

³⁶ Strods, H. (1996). *Latvijas nacionālo partizānu karš (1944-1956)*. Rīga: Preses nams. 159. lpp.

³⁷ Turpat.

³⁸ Mišjūnas, R., J., Taagapera, R. (1983). *The Baltic States. Years of Dependence (1940-1980)*. University of California Press. P. 198.

³⁹ Turpat.

⁴⁰ Turpat. 81. lpp.

valstiskuma idejai un Lielbritānijas, Francijas, Somijas un Igaunijas atbalstītajai Latvijas armijai. Ja šādas gaidas zināmā mērā stiprināja nacionālo partizānu morāli, vienlaikus tādējādi tika pārvērtēta nepieciešamība bruņotajai cīņai, pavisam nelielu uzmanību veltot savu politisko ideju un propagandas sludināšanai iedzīvotājos⁴¹. Daudzkārt Baltijas valstu nacionālo partizānu grupu skaitliskais sastāvs bija ļoti niecīgs - tie dzīvoja bunkuros, neuzturēja sakarus ar citām grupām un neveica uzbrukumus padomju iestādēm vai amatpersonām. R. Misjūnas un R. Taagapera sarēķinājuši, ka vidēji vienas partizānu grupas mūžs bija tikai divi gadi. To noteica gan padomju režīma izvērstās militārās operācijas, gan tādi faktori kā dažādas slimības vai pēdīga partizānu legalizēšanās.⁴²

1.1. Nacionālo partizānu organizāciju izveide, uzbūve un darbība

Padomju režīma sociālā un politiskā bāze bija šaura, turpretim pretpadomju noskaņojums - visai izplatīts⁴³, raksta vēsturniece D. Bleiere. Taču ar antipātijām bija par maz, lai aktīvi iesaistītos pretošanās kustību darbībā. Ārkārtīgi represīvā režīma apstākļos iespējamās sekas varēja būt ļoti negatīvas, tāpēc bija nepieciešami ārkārtēji apstākļi vai dziļa pārliecība, lai iesaistītos pretpadomju darbībā. Lielākā daļa pretošanās kustības dalībnieku bija Latvijas neatkarības laikā zemi ieguvušo jaunsaimnieku dēli, kuru tēvi bija karojuši strēlnieku pulkos un piedalījušies Latvijas neatkarības cīņās. Nacionālo partizānu kustībā iesaistījās vidējie zemnieki, strādnieki, arī kalpi⁴⁴. Tieši ideja par neatkarīgu Latviju - gan no padomju, gan nacionālsociālistiskā režīma - bija vienojošais elements, kas saliedēja šķietami pretēju uzskatu iedzīvotāju grupas.

Sarežģītos apstākļus, kuros nācas darboties pretošanās grupām, veiksmīgi noraksturojis Z. Turčinskis. Viņš atzīmē, ka nepastāvēja pati Latvijas valsts, kura to visu būtu varējusi kaut vai ievadīt. "Nebija arī nekādu ārēju spēku, kuri bruņoto pretošanās kustību reāli atbalstītu organizatoriski un materiāli. Uzskāt aktīvu pretdarbību bija cilvēku pašu lēmums - organizēties grupās, vākt pamestos ieročus un munīciju, meklēt kontaktus ar citām grupām un uzsākt kaujas darbību,"⁴⁵ raksta Z. Turčinskis. Tas nozīmēja, ka vairums partizānu grupu veidojās stihiski. Latvijas austrumu rajonos tās sāka veidoties jau 1944. gada vasarā. Lielākoties nacionālo partizānu grupu izveide bija saistīta ar mobilizāciju Sarkanajā armijā. Daudzi Latvijas iedzīvotāji neieradās iesaukšanas punktos, citi dezertēja ceļā uz karaspēka daļām vai no karaspēka daļām frontē. Tā, piemēram, no 1944. gada augusta līdz 1945. gada 1.

⁴¹ Misiunas, R., J., Taagapera, R. (1983). *The Baltic States. Years of Dependence (1940-1980)*. University of California Press. P. 82.

⁴² Turpat. 83.-84. lpp.

⁴³ Bleiere, D. (2005). Grām.: *Latvijas vēsture. 20. gadsimts*. Jumava: Rīga. 316. lpp.

⁴⁴ Turpat. 317. lpp.

⁴⁵ Turčinskis, Z. (2006). *Karš pēc kara: Latvijas nacionālo partizānu cīņas 20. gadsimta 40. gadu beigās - 50. gadu sākumā*. Grām.: *Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata. Karš pēc kara (1944-1956)*. Latvijas Okupācijas muzeja biedrība: Rīga. 91. lpp.

janvārim bija dezertējuši 2214 cilvēki⁴⁶. Partizānu kustībā iesaistījās arī daudzi leģionāri (pēc dažām aplēsēm, nelegālā stāvoklī pārgāja ap 4000 leģionāru). Arī represijas bija būtisks stimuls partizānu kustības veidošanai un uzturēšanai, jo nelegālistu un partizānu rindas papildināja arī cilvēki, kuriem draudēja arests vai kas uzskatīja, ka viņus var represēt.⁴⁷ Par spīti nacionālo partizānu organizāciju izveides stihiskajai dabai, tās bija samērā komplicētas savā uzbūvē. Tāļvaldis Vilciņš secinājis, ka, primkārt, latviešu nacionālo partizānu cīņu vēriens, intensitāte un ilgums ir viens no spilgtākajiem apliecinājumiem, ka padomju vara Latvijai uzpsiesta varmācīgi, un, otrkārt, iluzorās cerības uz Rietumu lielvalstu palīdzību bija partizānu cīņu vājākā vieta. “Tomēr viņu pusē bija vēsturiskā taisnība, to pierāda pasaules prakse,”⁴⁸ secina T. Vilciņš.

1945. gada sākumā visaktīvākā nacionālo partizānu darbība bija Abrenes, Ludzas, Daugavpils un Ilūkstes apriņķī, kur pret to mēģināja vērsties Latvijas PSR IeTK apriņķu daļas. Tikmēr Madonas, Valkas, Jēkabpils, Cēsu un Rīgas nacionālo partizānu darbība bija nosacīti vieglāka, jo tur pret pretošanās kustības dalībniekiem Iekšlietu tautas komisariātu apriņķu daļu vājā operatīvā darba dēļ uzbrukumi netika veikti.⁴⁹ 1944. gadā Abrenes partijas sekretāra rakstītajā vēstulē Latvijas PSR K(b)P centrālkomitejas pirmajam sekretāram Jānim Kalnbērziņam norādīts, ka “pēc Latvijas PSR atbrīvošanas no vāciešiem Abrenes, Ludzas, Rēzeknes, Ilūkstes, Madonas un Daugavpils apgabalos pastiprinās bandītu grupas, kuras aplaupa un uzbrūk mierīgajiem iedzīvotājiem, kā arī īsteno pret padomju varu, partijas darbiniekiem un lauku aktīvistiem vērstus teroristisku aktus, apdraudot pēdējo dzīvību un mantu”⁵⁰. No ziņojumā uzskaitītajiem uzbrukumiem secināms, ka to skaits aizvien pieaudzis - 1944. gada septembrī Abrenes apriņķī notikuši divi bandītu uzbrukumi, oktobrī - četri, novembrī - seši, decembrī - pieci, bet 1945. gada pirmajā janvāra pusē tādu bijuši jau 23⁵¹. Tāpat Abrenes partijas sekretārs sūdzējies, ka uzsāktās zemniekiem piešķiramā aizdevuma kampaņas laikā “bandīti izkāruši skrejlapas, kurās iedzīvotāji aicināti neparakstīties par aizņēmuma saņemšanu”⁵². Komunistiskās partijas centrālkomitejas lietu arhīvā atrodamo sūdzību lielais skaits par nacionālo partizānu izvērstajām pretpadomiskajām darbībām apliecina, ka pretošanās kustības dalībnieki okupācijas režīmam sagādāja lielas rūpes.

⁴⁶ Bleiere, D. (2005). Grām.: *Latvijas vēsture. 20. gadsimts*. Jumava: Rīga. 317. lpp.

⁴⁷ Turpat. 317.-318. lpp.

⁴⁸ Vilciņš, T. (1995). *Partizāni pēckara Latvijā: Dokumentāls ieskats arhīvu dokumenti un pētījumi*. Grām.: *Uz ežiņas galvu liku...* 2. grāmata. Rīga: Daugava. 42. lpp.

⁴⁹ Jansons, R. (2006). Čekistu militārās operācijas pret Latvijas nacionālajiem partizāniem (1944-1953). Grām.: *Latvijas vēsturnieku komisijas raksti 17. sējums. Nacionālā pretošanās komunistiskajiem režīmiem Austrumeiropā pēc Otrā pasaules kara*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds. 97. lpp.

⁵⁰ LVA. 101. f., 1. apr., 18.l., 3. lpp.

⁵¹ Turpat.

⁵² Turpat. 33. lp.

Nacionālo partizānu kustības nopietnību uzsver arī Krievijas vēsturniece J. Zubkova. Viņa identificē četras jomas, kuras sagādāja lielākās problēmas Kremlim Baltiju padarīt par padomju republiku: 1) Baltijas reģiona rietumnieciskā orientācija; 2) nelielā komunistiskās ideoloģijas un kompartijas ietekme iedzīvotājos; 3) spēcīga to iedzīvotāju daļas klātbūtne, kuri vēlējās atgriezt valsts neatkarību; 4) aktīva, tajā skaitā bruņota, pretošanās sovjetizācijas politikai.⁵³ Un tieši nacionālo partizānu kustība padomju režīmam sagādāja lielākās grūtības mēģinājumos Latviju, Lietuvu un Igauniju padarīt par padomju republikām, secina J. Zubkova savā grāmatā “Прибалтика и Кремль”.

Kā jau minēts, līdz šim pilnīgākos pētījumus par nacionālo partizānu organizācijām sarakstījis H. Strods. Aprakstot Kurzemē izveidoto Latvijas nacionālo partizānu organizācijas uzbūvi, viņš atsaucas uz diviem šīs partizānu organizācijas dokumentiem - instruktīvo vēstuli “Latvieši” un apkārtrakstu “Padomju civiliestāžu, partijas un drošības iestāžu darbiniekiem”, kas, pārtulkoti krievu valodā, atrodas organizācijas dibinātāja Borisa Jankava krimināllietā. 1945. gada vasarā un rudenī B. Jankavs, spriežot pēc paša un noplatināto pārdesmit liecinieku liecībām, kļuvis par LNPO un pastāvošās pagrīdes vadītāju Kurzemē. Viņš centies apvienot partizānus, nelegālus, sasaucis viņus uz kopsapulcēm⁵⁴.

Pirmais no minētajiem dokumentiem publicēts 1945. gada 1. jūnijā, un tajā iedzīvotāji aicināti iesaistīties partizānu kustībā. Vēstulē rakstīts, ka Latvijai gadsimtiem ilgi draudējušas divas varas, kas gribējušas pārvērst latviešu tautu par saviem vergiem. Lauku iedzīvotāji aicināti atbalstīt nacionālos partizānus, līdz “visā Eiropā sāksies Sarkanās armijas vajāšana”. Šī piebilde uzskatāmi demonstrē nacionālo partizānu paļāvību uz rietumvalstu - konkrētāk Anglijas un ASV - atbalstu cīņā par Latvijas neatkarību. Instrukcijā pat aicināts neuzbrukt Sarkanās armijas daļām, bet nogaidīt, līdz sāksies plašāks konflikts. Cilvēkiem ieteikts vākt nepieciešamos produktus un medikamentus. Tikmēr nacionālajiem partizāniem instrukcijā tika uzdots noskaidrot sarkanarmiešu daudzumu, novietnes, viņu apsargājamās ceļus, kā arī apzināt boļševiku iestādes un atcerēties komunistus un viņu tuviniekus, kā arī viņu adreses. Partizāni instruēti arī iegādāties radioaparātus un uzturēt sakarus, līdz “vadība jūs atradīs un sauks pēdējā, izšķirošajā latviešu tautas cīņā par tēvzemi un brīvību”⁵⁵.

Otrajā apkārtrakstā LNPO padomju civiliestāžu, partijas un drošības iestāžu darbiniekiem izvirza piecas prasības. Pirmkārt, nearestēt un neizsūtīt no Latvijas nevienu latvieti, otrkārt, neizvest no Latvijas ne rūpniecības, ne lauksaimniecības tehniku, ne arī to ražojumus. Treškārt, dokuments prasīja saglabāt kultūras un vēstures avotus - muzejus,

⁵³ Зубкова, Е. (2008). *Прибалтика и Кремль, 1940 – 1953*. Москва: Институт российской истории РАН. С. 6.

⁵⁴ Strods, H. (1996). *Latvijas nacionālo partizānu karš (1944-1956)*. Rīga: Preses nams. 166. lpp.

⁵⁵ Turpat. 162. lpp.

arhīvus, bibliotēkas, personiskos krājumus un kolekcijas, kā arī pieminekļus no iznīcināšanas un izzagšanas vai izvešanas no Latvijas. Ceturtkārt, tika uzdots atņemt zemniekiem un strādniekiem viņu nopelnīto kustamo un nekustamo īpašumu. Piektkārt, minētajiem darbiniekiem tika prasīts ievest kārtību strādnieku un kalpotāju apgādē ar produktiem un nodrošināt viņu pensijas. Prasību nepildīšanas gadījumā LNPO solīja, ka “agri vai vēlu pienāks pelnītais, tiešais un bargais sods”. Dokumentā minētajiem darbiniekiem tiek dots arī laiks prasību pildīšanai - līdz 1945. gada 1. augustam, bet “pēc tam katrs ko sējis, to pļaus”⁵⁶.

Runājot par politiskajām nostādnēm LNPO savā deklarācijā uzsvērusi, ka “par normālu uzskata demokrātisku valsts iekārtu, kura garantē personas, organizēšanās, ticības, vārda un preses brīvību, privātīpašuma un korespondences neaizskaramību”⁵⁷. Deklarācijā arī minēts LNPO uzdevums, kas identificēts kā “katra veida pretstības kustības organizēšana padomju iekārtai Latvijā, kurai jānovēd pie padomju iekārtas gāšanas Latvijā”⁵⁸.

Pierādot nacionālo partizānu organizētību, H. Strods apraksta B. Jankava krimināllietā atrodamos viņa pierakstus, kuros lasāms par B. Jankava nodomiem pārveidot nacionālo partizānu kustību, par paraugu ņemot Latvijas armiju. “Pietiks ar to, ka mums ir iespēja nostāties uz pilnīgi likumīgiem armijas pamatiem, resp., mums zem kājām būs pamats visai mūsu rīcībai, un tas ir galvenais. Dievs svētī - atdzimušo Latvijas armiju,”⁵⁹ tā rakstīja B. Jankavs. Tiesa, viņa ieceri tā arī pilnīgi neizdevās īstenot.

Vidzemē lielākā un vecākā nacionālo partizānu organizācija bija Latvijas nacionālo partizānu apvienība, kuras vadītājs bija A. Cīrulis jeb “Vārpa”. H. Strods norāda, ka šīs apvienības štābam bija viens no lielākajiem arhīviem, kurš vēlāk nonāca Padomju Savienības varasiestāžu rīcībā. LNPA kodolu veidoja 1944. gada vasarā Sarkanās armijas aizmugurē atstātās kureliešu vienības, un savu darbību tās uzsāka jau 1944. gada augustā.⁶⁰ Ņemot vērā, ka par šo apvienību saglabājies viens no lielākajiem arhīviem, varēja pierādīt nacionālo partizānu cīņas nozīmi. H. Strods, atsaucoties uz šajā arhīvā esošajām lietām, norāda, ka LNPA izstrādājusi īpašu saziņas kārtību - tika norunāti pulcēšanās signāli un vietas, nozīmēti sakarnieki.⁶¹

LNPA statūtos teikts, ka apvienība darbojas visā Latvijas teritorijā un ir “nacionāla latvju tautas militāri-politiska organizācija, kas apvieno aktīvākos brīvības cīnītājus un darbojas Latvijas okupācijas varai slepeni”⁶². LNPA dažādu jautājumu risināšanai bija paredzēts apvienības Mazais delegātu kongress, Lielais delegātu kongress un sektoru

⁵⁶ Strods, H. (1996). *Latvijas nacionālo partizānu karš (1944-1956)*. Rīga: Preses nams. 162. lpp.

⁵⁷ LVA. 1986., 41886. f., 1. apr., 7. sēj., 1. lp.

⁵⁸ Turpat.

⁵⁹ Strods, H. *Latvijas nacionālo partizānu karš (1944-1956)*... 170. lpp.

⁶⁰ Turpat.

⁶¹ Turpat. 171. lpp.

⁶² LVA. 1986. f., 40012.1., 1. apr., 4. sēj. 36. lp.

komandieri. Apvienības dalībniekiem bijis savs formas tērps - Latvijas armijas formas tērps -, kā arī Latvijas armijas nozīmes un dienesta pakāpes. LNPA bija paredzēts savs karogs, apbalvojumi un himna.⁶³

Apvienības statūtos arī uzskaitīti tās uzdevumi (līgumu slēgšana ar citām organizācijām, savienību dibināšana un sadarbšanās ar personām, iestādēm, Latvijas diplomātiem un citu valstu pārstāvjiem) un pienākumi (nodrošināt latviešu tautai iespējamo drošību pret naidīgo Latvijas okupācijas varu, sniegt un apgādāt tautu ar dažāda veida informāciju, kas palīdzētu izprast politiskos notikumus, ieņemt atbilstošu stāju un kalpotu tautas un neatkarīgas Latvijas valsts interesēm, u.c.)⁶⁴. Veiksmīgi pildot vienu no pienākumiem (proti, informēt sabiedrību par politiskajām un sabiedriskajām norisēm valstī un pasaulē), LNPA izdeva laikrakstu "Sudrabortā Saule" (kopā 48 numuri), kā arī politisko avīzi "Tēvzemei un Brīvībai", kas gan 1946. gada nogalē un 1947. gada sākumā iznāca tikai trīs numuros. Bez laikrakstiem apvienība izdeva arī virkni instrukciju partizāniem, uzsaukumu, apkārtrakstu, paziņojumu, proklamāciju, memorandu, aicinājumu un brīdinājumu rakstu LPSR amatpersonām, milicijas darbiniekiem un nodevējiem.

Trešā lielākā nacionālo partizānu organizācijas Latvijas Tēvijas sargu (partizānu) apvienība tika izveidota Dienvidlatgalē un Augškurzemē. Apvienību 1945. gadā no Latgales teritorijā izkaisītajām partizānu grupām izveidoja Antons Juhnevičs. Atsaucoties uz Krievijas valsts kriminālarhīva datiem, H. Strods raksta, ka "bandītu grupas pēc kontrrevolucionārās pagrīdes norādījuma sākušas organizēties pēc armijas parauga, stingri pēc teritoriālā principa (apriņķos un pagastos divīzijās, pulkos, bataljonos, rotās un vados)"⁶⁵. Tas noticis 1945. gada aprīlī un maijā. Apvienības statūtos, kas sastāvēja no 71 paragrāfa, izstrādāja Jānis Zelčāns un papildināja A. Juhnevičs. To ievadā salīdzināti Hitlera un Staļina režīmi, turklāt Hitlera režīms ticis atzīts par cilvēciskāku, bet pašreizējais stāvoklis raksturots kā "sarkanā nezvēra, Padomju Savienības asiņainā un nāvi nesošā verdzība". Statūtos lasāms, ka apvienība ir "nacionāli militāra un nacionāli kulturāla organizācija"⁶⁶.

No "LTS(p)A" statūtos rakstītā noprotams, ka tās biedri bijuši dziļi ticīgi cilvēki. Tas atklājas statūtos paustajos mērķos: "Pirmkārt, ar ieročiem rokā un visiem citiem Dieva, likumā un kristīgā morālē atļautiem veidiem un līdzekļiem cīnīties pret komunismu-boļševismu līdz viņa pilnīgai sakāvei un padzīšanai no mūsu Tēvzemes Latvijas. Otrkārt, atgūstot mūsu nacionālo, brīvo un neatkarīgo Latviju, ceļot un veicinot kā garīgo, tā morālo kultūru, turpināt nesaudzīgu morālisku cīņu ar komunismu-boļševismu un citām viņa

⁶³ Strods, H. (1996). *Latvijas nacionālo partizānu karš (1944-1956)*. Rīga: Preses nams. 186. lpp.

⁶⁴ LVA. 1986. f., 40012.l., 1. apr., 4. sēj. 37. lp.

⁶⁵ Strods, H. *Latvijas nacionālo partizānu karš*. 175. lpp.

⁶⁶ Turpat. 187. - 188. lpp.

līdzīgām idejām, mācībām un teorijām, liekot savas darbības pamatā Dievu. Treškārt, rūpēties, ka Latvijas valsts valdība būtu atbildīga Dieva, tautas un sirdsapziņas priekšā.”⁶⁷

H. Strods, norādot uz nacionālo partizānu cīņu nopietnību, arī raksta, ka visās lielākajās nacionālo partizānu vienībās par kaujas nopelniem un izdienu piešķīra militārās dienesta pakāpes atbilstoši Latvijas armijas reglamentam. Pastāvēja divi dienesta pakāpju piešķiršanas veidi. “Latvijas vanagu” vienība dienesta pakāpes piešķīra ar rakstisku pavēli, izsniedzot apliecību ar partizānu komandiera parakstu un zīmogu, un arī mutiski. Tikmēr LNPA dienesta pakāpju piešķirtšana notika mutiski apvienības prezidijā.⁶⁸

Līdztekus nacionālo partizānu bruņotajai cīņai pret padomju režīmu, kas līdzšinējos pētījumos aprakstīta samērā daudz, pretstāvi komunistiskajam režīmam pretošanās kustību dalībnieki mēģināja veidot arī **nevardarbīgā formā**. Viena no šādas nevardarbīgās pretošanās formas izpausmēm bija dažādu laikrakstu, uzsaukumu, brīdinājumu, apkārtrakstu, memorandu un skrejlapu izplatīšana. Ar to nodarbojās virkne nacionālo partizānu grupu. Četrdesmito gadu otrajā pusē nacionālā pagrīde - nacionālie partizāni un skolu jaunatne - izdeva vairāk nekā divdesmit dažādus periodiskus laikrakstus. Kā jau minēts, Latvijas nacionālās pagrīdes laikrakstu darbība - viena no nevardarbīgās pretošanās formām padomju režīmam - pagaidām pētīta maz. Līdz šim apzinātie nacionālās pagrīdes laikraksti ir: Kurzemē - “Tēvzemei un Brīvībai”, “Abava”, “Kurbads”, “Vanagi”, “Mūsu Sauksme”, Vidzemē - “Sudrabortā Saule”, “Avots”, “Dzintarzeme”, “Liesma”, “Tautas Sargs”, “Tēvzeme un Brīvība”, “Mazais Vēstnesis”, “Mazais Latvīvis”, “Dzimtene”, “Tālavas Taure”, Latgalē - “Tēvzemes Sargs”, “Māras Zeme”, “Latgales partizāns” un Zemgalē - “Vilkaču Sauciens”.⁶⁹

A. Bambals atzīmē, ka šie izdevumi uzskatāmi par Latvijas brīvo demokrātisko presi pagrīdē padomju okupācijas apstākļos un nevardarbīgās pretošanās formu. Tā iespējami objektīvi informēja Latvijas iedzīvotājus par sabiedriski politiskajiem notikumiem Latvijā un ārvalstīs, bija brīva no padomju okupācijas cenzūras. Preses slejās tika sniegta informācija par personām, kas slepus vai atklāti sadarbojās ar okupācijas varu, kā arī publicēti patriotiska satura daiļdarbi, to skaitā arī dzeja. “Visbeidzot, partizānu preses izdevumi stiprināja tautā ticību neatkarīgās demokrātiskās Latvijas valsts ideāliem,”⁷⁰ secina A. Bambals. Arī U. Neiburgs norāda, ka režīma represijas pret Latvijas iedzīvotājiem, piespiedu kolektivizācija un mobilizācija padomju armijā, vēršanās pret latviešu valodu un kultūru bija iemesli, kāpēc partizāni uzsāka ne tikai bruņotu cīņu, bet nodarbojās arī ar tā saucamo nevardarīgo

⁶⁷ LVA., 1986.f., 22233.l., 4. sēj. 14. lp.

⁶⁸ Turpat. 174. lpp.

⁶⁹ Bambals, A. (2006). Lietiskie pierādījumi Latvijas PSR VDK krimināllietās - nacionālo partizānu vēstures avots (1944-1956). Grām.: *Latvijas vēsturnieku komisijas raksti 17. sējums. Nacionālā pretošanās komunistiskajiem režīmiem Austrumeiropā pēc Otrā pasaules kara*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds. 159. lpp.

⁷⁰ Turpat.

pretošanās, kuras viena no izpausmēm bija nelegālo laikrakstu izdošana. “Nacionālo partizānu preses izdošana norisinājās pārsvarā meža apstākļos un bija viens no veidiem, kā paust attieksmi pret padomju okupācijas varas politiku Latvijā,” raksta U. Neiburgs. “Ar to nodarbojās nacionāli noskaņoti cilvēki, kuru mērķis bija nostiprināt sabiedrībā nacionālās pašapziņas esamību un nezaudēt pārliecību par savas valsts un tautas brīvības atgūšanu.”⁷¹ U. Neiburgs skaidro, ka nelegālā preses vērsās pret visdažādākajām padomju okupācijas varas politikas izpausmēm un nosodīja sadarbību ar okupantiem.

1.1.1. Nacionālie partizāni Lietuvā un Igaunijā

Gandrīz identiski kā Latvijā nacionālās pagrīdes kustība attīstījās arī Lietuvā un Igaunijā. Lietuvā pretošanās kustību aktīvo dalībnieku skaits bijis ap 22 tūkstošiem cilvēku⁷², bet viņu atbalstītāju, kas piegādājuši medikamentus, pārtiku, apģērbu un dažādu iespaiddarbu veikšanai nepieciešamo tehniku, bijis pat trīs līdz četras reizes vairāk⁷³ (tātad līdz pat 80 tūkstošiem cilvēku), un nacionālo partizānu mērķis bijis kopīgs - Lietuvas neatkarības atjaunošana. D. Kuodyte un R. Tračevskis atzīst, ka partizānu vienību vadītāji saprata, ka uzvara var tikt panākta tikai jauna kara izcelšanās gadījumā, un tāpēc cerēja uz rietumvalstu atbalstu un jauna kara izcelšanos, kura rezultātā būtu iespējams īstenot šo mērķi. Tāpat kā Latvijas, arī Lietuvas nacionālo partizānu sastāvs bija dažāds - sākot ar kādreizējiem laukstrādniekiem lielākajās zemnieku saimniecībās un beidzot ar universitāšu profesoriem⁷⁴. Arī lietuviešu nacionālie partizāni izstrādāja militārajiem standartiem atbilstošus dokumentus, kas liktu pretošanās grupu dalībniekiem ievērot disciplīnu un izvairīties no liekas asinsizliešanas. Tāpat vairākām partizānu organizācijām bija arī militārās uniformas un apbalvojumu ordeņi⁷⁵. Turpinot Lietuvas armijas tradīcijas, partizāni darbojās kā militārā struktūra. Lielāko grupu vadītāji izveidoja reglamentus un noteikumus, kas regulēja partizānu darbības. Dažos apriņķos pat notika partizānu apmācības un pārbaudes, un tikai tie, kuri tās izturēja varēja partizānu organizācijā ieņemt augstākos amatus⁷⁶.

Līdztekus bruņotajām cīņās metodēm Lietuvā nacionālie partizāni izdeva ap astoņdesmit dažādus pagrīdes izdevumus, kuru eksemplāru skaits svārstījās no dažiem simtiem līdz pat pieciem tūkstošiem. Pat vēl 1957. un 1959. gadā atsevišķas partizānu grupas

⁷¹ Neiburgs, U. (2004). Latviešu nacionālo partizānu preses izdevumi pēc Otrā pasaules kara (1945-1950).

Grām.: *Daugavpils universitātes Humanitārās fakultātes XIII starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture VII. Vēsture: Avoti un cilvēki*. Daugavpils. 118. lpp.

⁷² Kuodyte, D., Tračevskis, R. (2004). *The Unknown War: Armed Anti-Soviet Resistance in Lithuania in 1944-1953*. Vilnius: Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania. P. 7.

⁷³ Turpat. 22. lpp.

⁷⁴ Turpat. 19. lpp.

⁷⁵ Turpat. 25. lpp.

⁷⁶ Turpat. 28. lpp.

Lietuvā savos bunkuros rakstīja un pavairoja pagrīdes izdevumus⁷⁷. A. Anušauskas atzīst, ka lielākoties pagrīdes izdevumus veidojuši lauku apkaimju iedzīvotāji, kuru vārdu krājums neesot bijis pietiekami plašs, lai pilnīgi aprakstītu tā laika situāciju. Tiesa, vienlaikus pagrīdes laikrakstu izdošanā iesaistījušies talantīgi rakstnieki un dzejnieki, kuri kļuva par “kara žurnālistiem”, - laikraksta “Brīvības Cīņa” veidotājs Bronūs Krivickas (Bronius Krivickas), kā arī Mamerto Indriļūnas (Mamerto Indriliūnas), K. Bajerčus (K. Bajerčius) un Kauņas Universitātes Filoloģijas fakultātes studente Diāna Glemžaite (Diana Glemžaite). Visilgāk iznākušais pagrīdes laikraksts Lietuvā bija “Brīvības Zvans”, kurš iznāca laikā no 1946. līdz 1953. gada pavasarim. Kopā tika izdoti 176 tā numuri⁷⁸. Līdz ar savu laikrakstu izdošanu lietuviešu nacionālie partizāni radīja pretstāvi komunistiskajam režīmam, aprakstot tā noziegumus un konkrētas partizānu cīņas epizodes⁷⁹. Vienlaikus tas bija veids kā lietuviešiem saglabāt savas tradīcijas, kultūru un pretoties kolektivizācijai un sovjetizācijai⁸⁰, secina A. Anušauskas.

Saskaņā ar igauņu vēsturnieka Marta Lāra rakstīto, Igaunijā kopā bija ap 15 tūkstošiem “meža brāļu”⁸¹. T. Rauns raksta, ka Igaunijas nacionālo pagrīdes grupu organizācija bija visai atšķirīga - bija samērā lielas partizānu organizācijas, vienlaikus bija tādi okupācijas režīma pretinieki, kuri savu cīņu pret to veda vienatnē. “Lielākās partizānu organizācijas bija Virumā, Pārnumā un Vorumā apgabalos, kas bija purvaini un mežaini,”⁸² skaidro T. Rauns. Savu kulmināciju Igaunijas nacionālo partizānu cīņa sasniedza laikā no 1946. līdz 1948. gadam, kad nacionālās pagrīdes kustībām esot bijušas ievērojamas militārās iespējas stāties pretī padomju spēkiem. Tiesa, jau 1950. gadu sākumā nacionālo partizānu cīņa apsīka. T. Rauns to skaidro ar lielajiem upuriem, ko prasīja šī cīņa, kā arī partizānu psiholoģisko spēku novājināšanos.

Tādējādi nacionālie partizāni saprata, ka pašiem viņiem nav pa spēkam gāzt padomju režīmu, secina T. Rauns. “Nacionālie partizāni nolēma noturēt savas pozīcijas līdz jauna starptautiska konflikta (iespējams, jauna kara) izcelšanās brīdim. Partizāni mēģināja pasargāt iedzīvotājus no padomju režīma vardarbības. Tiesa, līdz 1949. gadam par cīņas galveno

⁷⁷ Kuodyte, D., Tracevskis, R. (2004). *The Unknown War: Armed Anti-Soviet Resistance in Lithuania in 1944-1953*. Vilnius: Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania. P.37.

⁷⁸ Anušauskas, A. Pogrindines bei alternatyviosios spaudos raida ir vaidmuo (1944-1987 m.). Skatīts. 09.04.2011: http://www.parlamentostudijos.lt/Nr1/Istorija_Anusauskas.htm.

⁷⁹ Čekutis, R. (2005). Partizanų spauda 1944–1953 m. Skatīts. 09.04.2011: <http://www.genocid.lt/Leidyba/16/cekutis.htm>.

⁸⁰ Anušauskas, A. Pogrindines bei alternatyviosios spaudos raida ir vaidmuo (1944-1987 m.). Skatīts. 09.04.2011: http://www.parlamentostudijos.lt/Nr1/Istorija_Anusauskas.htm.

⁸¹ Зубкова, Е. (2008). Прибалтика и Кремль, 1940 – 1953. Москва: Институт российской истории РАН. С. 198.

⁸² Raun, T. (1991). *Estonia and the Estonians*. Stanford: Hoover Institution Press. P. 174.

motivāciju kļuva atreibība. Tiem, kuriem bija izdevies izbēgt no izsūtīšanas, pievienošanās meža brāļiem bija vienīgā iespēja,⁸³ skaidro T. Rauns.

1.2. Padomju režīma vēršanās pret nacionālajiem partizāniem

T. Tanbergs raksta, ka cīņa pret nacionālajiem partizāniem okupētajās teritorijās nemitīgi atradās Kremļa dienas kārtībā. “Skaidrs, ka vēl 1944. gadā padomju vara nevarēja justies pārliecināta, jo nebija apspiesta bruņotā pretošanās, kas bija būtisks šķērslis kaimiņu apgabalu sovjetizācijā,”⁸⁴ raksta T. Tanbergs. Kamēr Baltijas valstīs saglabājās pretošanās kustības padomju varai, centrālā vara nespēja pilnībā kontrolēt šīs teritorijas un to pakļaušana savam diktātam nevarēja tikt uzskatīta par pabeigtu.

Jau uzreiz pēc Latvijas reokupācijas visā valsts teritorijā notika virkne uzbrukumu padomju iestādēm, kā arī cilvēkiem, kuri atbalstīja okupācijas režīma izvērsto politiku. Tā, piemēram, 1945. gadā Latvijas Komunistiskās partijas pirmajam sekretāram J. Kalnbērziņam adresētā vēstulē par apkaimē valdošo saspringto situāciju ziņoja Trapenes MTS direktors Tirāns un Gaujienas mežrūpniecības direktors Lejiņš, kuri savā ziņojumā rakstīja, ka “mūsu vadīto iestāžu rajonā bez kādas pretestības saimnieko bandīti - reizēm līdz 50 cilvēku lielas grupas”. Ziņojumā rakstīts, ka nacionālie partizāni sistemātiski izdemolē valsts iestādes, piekauj to darbiniekus un samaitā kuļmašīnas, bet vietējie iedzīvotāji, baidīdamies no nacionālo partizānu darbībām, atsakoties strādāt režīma iestādēs. Turklāt secināts, ka “vietējās uzraudzības iestādes nekā nedara bandītu apkarošanai, pat nesastāda izzņas par bandītu darbību”. Tādējādi tikuši pilnīgi paralizēti labības kulšanas, ražas novākšanas un citi lauku darbi.⁸⁵

Z. Turčinskis skaidro, ka sākotnēji nacionālo pretošanos padomju okupanti centās apspiest ar visnotaļ brutālu un militāru pārspēku, taču operācijas nebija efektīvas. Cīņās pret partizānu kustību Latvijā tika izmantots ne tikai NKVD karaspēks, bet arī vairākas Sarkanās armijas divīzijas, kuras apsekoja plašos mežu masīvus. NKVD karaspēks uzbruka partizānu noietnēm. “Vienlaikus, piemēram, Abrenes (no 1945. gada oktobra Viļakas apriņķī) NKVD masveidā arestēja partizānu atbalstītājus un partizānu ģimenes turēja apcietinājumā kā ķīlniekus. Apcietinātos sita, mērdēja badā vairākus mēnešus, līdz partizāns bija spiests legalizēties,”⁸⁶ raksta Z. Turčinskis, skaidrojot, ka līdz 1945. gada rudenim šī metode bija devusi zināmus panākumus, bet daudzos gadījumos tā noveda pie pretējām sekām - mežos

⁸³ Raun, T. (1991). *Estonia and the Estonians*. Stanford: Hoover Institution Press. P. 174.-175.

⁸⁴ Таннберг, Т. (2010). *Политика Москвы в республиках Балтии в послевоенные годы (1944-1956)*. Москва. Российская политическая энциклопедия. С. 63.

⁸⁵ LVA. 101. f., 1. apr., 18. l. 173. lp.

⁸⁶ Turčinskis, Z. (2006). Čekas aģentu kaujinieku loma Latvijas Nacionālo partizānu apvienības sagrāvē (1944-1953). Grām.: *Latvijas vēsturnieku komisijas raksti 17. sējums. Nacionālā pretošanās komunistiskajiem režīmiem Austrumeiropā pēc Otrā pasaules kara*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds. 104. lpp.

aizgāja vēl vairāk ģimeņu ar maziem bērniem un, bēgdamas no terora, pievienojās partizāniem. Partizānu atbalstītāju vidū bieži atradās gandrīz visa uz Rietumiem bēgļu gaitās neaizbraukusī pagasta inteliģence - pagasta vecākais, skolotāji, mežsargi, turīgākie saimnieki utt.⁸⁷ Kā lielisks piemērs, kas raksturo padomja režīma sākotnējās cīņas metodes pret nacionālajiem partizāniem, minams 1945. gadā Ludzas izpildkomitejas sekretāra Ogurcova ziņojums Latvijas PSR K(b)P centrālkomitejas pirmajam sekretāram J. Kalnbērziņam. Ogurcovs rakstījis, ka neveiksmes nacionālo partizānu grupu apkarošanā meklējamas tajā, ka, “pirmkārt, partijai līdz šim brīdim nav izdevies noteikt bandītu vadības centru un to likvidēt, otrkārt, partija nav tādā situācijā, lai varētu bandītus izmānīt no mežu masīviem, treškārt, bandītisma apkarošanu traucē nesakārtotā un slikti organizētā partijas cīņa pret pretpadomju elementiem”⁸⁸. Ņemot vērā, ka režīma cīņa pret nacionālajiem partizāniem sākotnēji bija samērā neorganizēta, kas jo īpaši pavasara un vasaras periodos pretošanās kustību dalībniekiem ļāva savas darbības apjomus palielināt, J. Kalnbērziņš 1945. gada 28. maijā visiem apgabalu izpildkomiteju vadītājiem izsūtīja ziņojumu, kurā lika bandītismu apkarot “pēc iespējas ātrākos tempos”, jo šo “bandu pretpadomiskā darbība kavē Latvijas sovjetizācijas procesu”⁸⁹.

Vēsturniece D. Bleiere skaidro, ka četrdesmito gadu beigās, redzot, ka cerības uz palīdzību no ārpuses ir veltīgas, daži nacionālie partizāni meklēja iespējas legalizēties, citi izmisumā nežēlīgi atriebās padomju aktīvistiem par brutalitāti, ar kuru drošības spēki apkaroja. Autore norāda, ka nacionālo partizānu aktivitāšu pieaugums bija vērojams pēc 1949. gada izsūtīšanās, taču izsūtīšanas bija samazinājušas partizānu atbalstītāju skaitu, bet palikušie vairs nespēja sniegt regulāru atbalstu ar pārtiku, apģērbu, utt. Pēdīgi partizānu skaits strauji samazinājās⁹⁰, secina D. Bleiere.

LPSR drošības iestāžu viena no visbiežāk izvirzītajām apsūdzībām šajā laika posmā bija apsūdzības par “pretpadomju propagandu un aģitāciju” (58. panta 10. un 11. punkts) vai “dzimtenes nodevību” (58-1a. pants), saskaņā ar kuru tika tiesāti arī tie nacionālās pagrīdes dalībnieki, kuri nodarbojās ar pagrīdes laikrakstu izdošanu. Jau pēc Latvijas okupācijas 1940. gadā represīvās iestādes Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas Kriminālkodeksa 58. panta 10. punktu reālu un iedomātu pretinieku apsūdzēšanai varēja izmantot, ņemot vērā ilggadējo pieredzi tā pielietošanā politiskajos procesos Krievijā⁹¹. Lielākajai daļai pretošanās kustības dalībnieku, kuri nodarbojās ar laikrakstu veidošanu,

---

⁸⁷ Turpat. 104. lpp.

⁸⁸ LVA. 101. f., 1. apr., 18. l., 70. lp.

⁸⁹ Turpat. 40.-41. lp.

⁹⁰ Bleiere, D. (2005). Grām.: *Latvijas vēsture. 20. gadsimts*. Jumava: Rīga. 319. lpp.

⁹¹ Jansons, R. (2010). *Latvijas PSR drošības iestāžu darbība un loma okupācijas režīma nostiprināšanā (1944.-1956.)*. Promocijas darbs. Rīga: LU Vēstures un filozofijas fakultāte. 183. lpp.

piespriestais sods bija 25 vai desmit gadi izsūtījumā, kā arī mantas konfiskācija un tiesību atņemšana vēl uz pieciem gadiem. Sākot ar 1947. gadu, PSRS nāvessodu uz laiku atcēla, taču līdz tam augstākais soda mērs - nošaušana - tika izpildīts arī Latvijas nacionālās pagrīdes laikrakstu izdevējiem, piemēram, Romānam Šternbergam, Kārlim Dravam un Valērijai Mundurei.

1.2.1. Komunistiskā režīma bruņotā vēršanās pret nacionālajiem partizāniem

Galvenās partizānu apkarošanas metodes bija militāra rakstura. R. Jansons raksta, ka čekistu militārās operācijas kā vienu no operatīvās darbības veidiem pret bruņoto pretošanās kustību Baltijas republikās, Rietumukrainā un Rietumbaltkrievijā PSRS drošības iestādes sāka izmantot jau Otrā pasaules kara gados un turpināja pilnveidot līdz pat 20. gadsimta 50. gadu sākumam, kad bruņotā pretošanās kustība komunistiskajam režīmam mazinājās. Viņš atzīmē, ka čekistu militārās operācijas savu nosaukumu ieguva operāciju kombinētā rakstura dēļ. PSRS drošības iestādes definēja, ka operācijas pamatelementi veidojas no čekistu un iekšlietu darbinieku darba ar aģentūru (drošības iestāžu aģenti, ziņotāji) un operatīvi militārajiem pasākumiem. Minētais čekistu militārās operācijas raksturojums sniegts, piemēram, PSRS Valsts drošības ministrijas 1947. gada 22. aprīļa pavēlē nr. 00207 “Par cīņas pastiprināšanu ar nacionālistisko pagrīdi un tās bruņotajām bandām” un analogiskās pavēlēs par Baltijas padomju republikām.⁹²

Čekistu militārajās operācijās tika iesaistīti drošības un iekšlietu iestāžu darbinieki, aģentūra, iekšlietu vai drošības iestāžu karaspēks. Šiem spēkiem, skaidro R. Jansons, saskaņā ar militāro teoriju bija jādarbojas ļoti saskaņoti un noteiktā secībā - tiem bija jādod militārs trieciens, pretošanās dalībniekus iznīcinot vai sagūstot. Turklāt čekistu militārās operācijas paredzēja, ievērojot konkrētu situāciju, noskaidrot partizānu skaitu, atrašanās vietu, partizānu militārās pozīcijas, kā arī to, cik daudz partizānu grupu drošības iestāžu aģentūra izsekojusi un to darbību ietekmējusi jau pirms čekistu operācijas. R. Jansons raksta, ka, spriežot pēc drošības darbinieku izstrādātās un vēl 1949. gadā papildinātās teorijas, čekistu militārajai operācijai bija vairāki posmi - lēmuma pieņemšana par operācijas nepieciešamību, operācijas plāna izstrāde, operācijas dalībnieku politiskā “apstrāde”, militāro sakaru organizāšana, operācijas konfidencialitātes un partizāniem negaidītas norises nodrošināšana, izlūkošana, uzbrucēju nodrošināšana pret partizānu pēkšņu uzbrukumu, operācijas norises vietas izolēšana

---

⁹² Jansons, R. (2006). Čekistu militārās operācijas pret Latvijas nacionālajiem partizāniem (1944-1953). Grām.: *Latvijas vēsturnieku komisijas raksti 17. sējums. Nacionālā pretošanās komunistiskajiem režīmiem Austrumeiropā pēc Otrā pasaules kara*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds. 96.lpp.

un tas apkārtnes tīrīšana jeb “ķemmēšana” no cilvēkiem, kas varētu traucēt operācijas norisi. Šiem pasākumiem sekoja tiešs militārs uzbrukums partizāniem.⁹³

No 1944. gada septembra Latvijas PSR represīvās iestādes pret nacionālajiem partizāniem un Sarkanās armijas dezertieriem sāka izmantot operatīvās grupas. Līdz 1944. gada 12. decembrim IeTK un VDTK darbinieki bija sastādījuši visu Sarkanās armijas okupētajās teritorijā dzīvojošo “izņemšanai paredzēto noziedznieku un nodevīgo elementu” sarakstus⁹⁴. R. Jansons raksta, ka pirmā dokumentārā pavēle uzsākt operatīvo darbību pret nacionālajiem partizāniem izdota 1944. gada 26. maija IeTK Bandītisma apkarošanas daļas priekšnieka vietnieka majora Bedika rīkojumā par šīs daļas darbību. Tajā norādīts, ka viens no tās uzdevumiem, lai apzinātu un likvidētu “bandītiskos formējumus, bandītus vieniniekus, arestējot to atbalstītājus,” ir izmeklēšanas un operatīvā darba ar aģentūru organizēšana.⁹⁵ Operatīvo grupu vadību uzticēja iekšlietu iestāžu virsniekam. Grupā darbojās vairāki operatīvie darbinieki, kuriem no aģentūras iegūto informāciju vajadzēja izmantot uzbrukumos pret nacionālajiem partizāniem. 1944. gadā operatīvie darbinieki, iesaistot IeTK Iekšējo karaspēku un iznīcinātāju bataljonus, izmantoja slēpņus un pārsvarā nodarbojās tikai ar mežu epizodisku tīrīšanu, kā arī partizānu tvarstīšanu pēc to veiktajām akcijām.⁹⁶ R. Jansons raksta, ka situācija mainījās 1945. gadā, kad Latvijas PSR IeTK 18. aprīļa direktīva noteica, ka operatīvajām grupām nelieliem nacionālo partizānu spēkiem jāuzbrūk biežāk, militārajām vienībām - karaspēka kareivjiem un iznīcinātājiem - operatīvo darbinieku vadībā veicot iepriekš plānotus uzbrukumus.

1944. un 1945. gada pirmajā pusē čekistu kaujas operācijas pret partizāniem Latvijā nedeva vēlamo rezultātu. R. Jansons raksta, ka tādēļ PSRS IeTK un Valsts drošības tautas komisariāts (VDTK) 1945. gada 22. martā izdeva pavēli par “nacionālistiskās pagrīdes vienota centra un tās bandu likvidēšanu”, kuru Latvijas PSR IeTK un VDTK 1945. gada laikā pildīja nesekmīgi. Bet H. Strods skaidro, ka cīņas vadīšanai pret nacionālajiem partizāniem Latvijas K(b)P CK 1945. gadā nodibināja savu Centrālo cīņas vadības štābu ar Latvijas K(b)P CK pirmo sekretāru J. Kalnbērziņu priekšgalā. Štābā ietilpa PSRS IeTK Iekšējā karaspēka Baltijas apgabala pavēlnieks, ģenerālleitnants Golovko, PSRS IeTK 5. speciālo uzdevumu divīzijas komandieris, ģenerālmajors P. Ļeontjevs, LPSR IeTK tautas komisārs A. Eglītis, LPSR VDTK tautas komisārs A. Noviks u.c. Visos apriņķos un pilsētās šo apriņķu un pilsētu

⁹³ Jansons, R. (2006). Čekistu militārās operācijas pret Latvijas nacionālajiem partizāniem (1944-1953). Grām.: *Latvijas vēsturnieku komisijas raksti 17. sējums. Nacionālā pretošanās komunistiskajiem režīmiem Austrumeiropā pēc Otrā pasaules kara*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds. 96. lpp.

⁹⁴ Turčinskis, Z. (2007). Ziemeļvidzemes nacionālie partizāni: 1945.-1953. Grām.: *Latvijas vēsturnieku komisijas raksti 7. sējums. Okupācijas režīmi Latvijā 1940.-1956. gadā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds. 306. lpp.

⁹⁵ Jansons, R. (1995). Ar viltu, uguni un zobenu. Pret nacionālo partizānu kustību vērsta LPSR Iekšlietu tautas komisariāta operatīvā darbība 1944.-1945. gada pirmajā pusē. Grām.: *Uz ežiņa galvu liku...* Rīga. Daugava. 55.-56.lpp.

⁹⁶ Turpat. 57. lpp.

LK(b)P komiteju pirmo sekretāru vadībā tika nodibināti apriņķu un pilsētu štābi cīņai pret nacionālajiem partizāniem.⁹⁷ Turklāt Z. Turčinskis atzīmē, ka okupācijas režīms sāka nostiprināties tikai pēc tam, kad 1945. gada 7. jūlijā Valkas apriņķī tika ievests IeTK karaspēka papildkontingents - 5. strēlnieku divīzijas 36. motorizētā strēlnieku pulka 3. bataljons. Oktobrī vēl papildus tika ievestas IeTK Dzelzceļa apsardzes 14. divīzijas 152. strēlnieku pulka apakšvienības un 23. bruņotā vilciena karavīri. Rezultātā strauji pieauga arestu skaits.⁹⁸

R. Jansons secina, ka salīdzinājumā ar 1946. gadu 1947. gadā čekistu militārās operācijas bija sagatavotākas - operatīvās informācijas iegūšanā pirms operācijas tika iesaistīti gan speciāģenti, gan arī izmantotas izmeklēšanas procesā iegūtās ziņas. 1947. gadā un vēlāk Latvijas PSR drošības iestāžu aģentu kaujinieku darbība turpinājās. No 1945. gada līdz 1953. gadam Latvijā darbojās vismaz 64 drošības iestāžu aģenti kaujinieki, kuri nogalināja 167 un sagūstīja 58 nacionālos partizānus (kopā tika nogalināt 2407 partizāni, bet arestēti 4370), turklāt, kā atzīmē R. Jansons, pārkāpjot 1907. gada 18. oktobra Hāgas IV konvencijas normas par karadabības vešanu, - pret partizāniem tika izmantoti narkotiskie līdzekļi.⁹⁹

1.2.2. Komunistiskā režīma un nacionālo partizānu propagandas cīņa

Bez partizānu kustības apkarošanas militārām metodēm čekai bija arī jādodomā, kā graut partizānu kustības autoritāti, tātad par speciālu provokatīvu metožu lietošanu. Z. Turčinskis atzīmē, ka tādas ir ļoti grūti atklāt to specifiskā rakstura dēļ. Šādu metožu galvenie mērķi bija partizānu vārdā slepkavot un aplaupīt vietējos iedzīvotājus, lai nomelnotu nacionālo pretošanās kustību, tādējādi sarīdot dažādas iedzīvotāju grupas savā starpā un vājinot spēju pretoties okupācijai. Šādas metodes pēc literatūrā pieejamās informācijas tika izmantotas Rietumukrainā, kur atzīmēta “visnotaļ asas operatīvā darba metodes” efektivitāte. Vienīgi MGB bija spiesta MVD iesniegt atskaiti par noziegumiem - slepkavībām, laupīšanām un zādzībām, kuras čekas speciālisti ir izdarījuši, izlikdamies par Ukrainas Sacelšanās armijas partizāniem, lai milicijai šīs lietas nebūtu velti jāizmeklē.¹⁰⁰ Tiešu dokumentālu pierādījumu Latvijas arhīvos par šādu metožu lietošanu nav izdevies atklāt. Taču bieži partizāniem tika piedēvētas bezjēdzīgas slepkavības, kuras radīja lielu rezonansi apkārtnes iedzīvotājos. Par

⁹⁷ Strods, H. (2003). *Latvijas nacionālo partizānu karš. Dokumenti, apcerējumi un atmiņas (1944-1956). Dokumenti, apcerējumi un atmiņas.* LV Fonds: Rīga. 6.-7.lpp.

⁹⁸ Turčinskis, Z. (2007). *Ziemeļvidzemes nacionālie partizāni: 1945.-1953. Grām.: Latvijas vēsturnieku komisijas raksti 7. sējums. Okupācijas režīmi Latvijā 1940.-1956. gadā.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds. 308. lpp.

⁹⁹ Jansons, R. (2006). *Čekistu militārās operācijas pret Latvijas nacionālajiem partizāniem (1944-1953). Grām.: Latvijas vēsturnieku komisijas raksti 17. sējums. Nacionālā pretošanās komunistiskajiem režīmiem Austrumeiropā pēc Otrā pasaules kara.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds. 100. lpp.

¹⁰⁰ Turčinskis, Z. (2006). *Čekas aģentu kaujinieku loma Latvijas Nacionālo partizānu apvienības sagrāvē (1944-1953). Grām.: Latvijas vēsturnieku komisijas raksti 17. sējums. Nacionālā pretošanās komunistiskajiem režīmiem Austrumeiropā pēc Otrā pasaules kara.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds. 104. - 105. lpp.

šīm slepkavībām gan tolaik, gan vēlākajos gados plaši runāja padomju propaganda. Savukārt padomju drošības dienesti par tām neizrādīja interesi un necentās atklāt. “Nevienā sagūstītā partizāna krimināllietā šīs slepkavības nav pat pieminētas. Tas rada aizdomas, ka runa varētu būt par čekas specoperācijām,”¹⁰¹ secina Z. Turčinskis. Iespējams, šī apgalvojumu pareizību varētu apstiprināt arī kāda Iecavas apriņķa iedzīvotāja rakstītā vēstule laikrakstam “Cīņa”. Vēstules autors, sūdzoties par režīma pasivitāti cīņā pret nacionālajiem partizāniem, raksta, ka apkaimes mājas bieži tiek pakļautas pagrīdnieku uzbrukumiem, un Bauskas apriņķī vairs neesot nevienas mājas, kas nebūtu izlaupītas. Viņš min konkrētu gadījumu, kad kādu nakti pie vietējā iedzīvotāja Mārtiņa Feldmaņa ielauzās divi ar šautenēm bruņoti vīri, sakrāva savā pajūgā visu, kas tiem iepatīkās, un aizbrauca. Mājiniekiem bija izdevies novērot, ka laupītāji vēlāk aizbrauc uz Spirta Tresta palīgsaimniecību Iecavas pagastā. Par to steigšus ticis ziņots Iecavas milicijas pilnvarotajam Vlaslovam. “Lai gan ziņojums pilnvarotajam iesniegts jau apmēram pulksten 4 no rīta, bet pēdējais atrod par iespējamu ierasties norādītajā vietā tikai pulksten 4 pēc pusdienas,” raksta Iecavas iedzīvotājs. Viņš arī informē, ka saimniecības apsargam tomēr bija izdevies laupītājus ievērot, un tie drīz vien tikuši aizturēti. “Bet tad notiek kaut kas pavisam mistisks, panāktie laupītāji prasa, lai viņus izlaiž. Saimniecības direktors arī piebilst, lai laižot vien, kur tad šie izpalikšot,” norāda vēstules autors. Atsaucoties uz citas mājas aplaupīšanu, ko arī it kā pastrādājuši nacionālie partizāni, vēstules autors raksta, ka par šo notikumu vietējam milicijas pilnvarotajam Vlaslovam ziņojusi šo māju saimniece. Taču arī šajā reizē nacionālie partizāni netika aizturēti un par notikušo drošības iestādes interesi neizrādīja. Iecavas iedzīvotājs laikrakstam “Cīņa” raksta, ka pat esot dzirdēta nepierādāma saruna, ka Vlaslovs par laupītājiem sovhoza direktoram teicis: “Labāki būtu bijis, ja zēni to sievu būtu nošāvuši, viņiem būtu miers un arī man.” Aprakstot pašu Vlaslovu, vēstules autors norāda, ka reti viņš neesot “spirta tvaika varā, uzrādītās vietās noziedzību izsekošanai ierodas aizdomīgi vēlu, pēc dienas, vai pat pēc nedēļas”. Protams, šādas aplaupīšanas komunistiskā propaganda piedēvēja nacionālajiem partizāniem, tomēr, ņemot vērā situāciju neskaidro dabu, nav izslēgts, ka šādi gadījumi ir apstiprinājums Z. Turčinska izvirzītajam apgalvojumam, ka bieži dažādus noziegumus, uzdodoties par nacionālās pagrīdes dalībniekiem, veica čekisti.

Maskavai cīņā pret nacionālās kustības dalībniekiem pēc triju Baltijas valstu okupācijas 1944. gadā bija nepieciešami uzticami cilvēki un iestādes, kas varētu kontrolēt Latvijas, Lietuvas un Igaunijas sovjetizācijas procesu. Padomju republiku vietējām valdībām Maskava pilnībā neuzticējās. Turklāt republikās vajadzēja īstenot tādu politiku, lai bijušās vietējās amatpersonas tai nepretotos, tāpēc Maskava okupēto republiku vadītājiem deva

---

¹⁰¹ Turpat. 105. lpp.

instrukcijas, kā rīkoties. T. Tanbergs raksta, ka laikā no 1944. gada novembra līdz decembrim (Latvijā - 29. decembrī) katrā no trijām Baltijas republikām tika izveidoti centrālkomitejas biroji, kuriem bija jāpilda Maksavas dotās uzraudzības, kontroles un citas funkcijas.¹⁰² “Staļina apgalvojums, ka “kadri izšķir visu” nebija tikai tukša frāze un tās motīvi uzskatāmi tika realizēti arī padomju režīma izveidē - padomju sabiedrības dzīves vadīšanu un kontroli lielā mērā noteica tieši režīma īstenotā kadru politika”¹⁰³, raksta T. Tanbergs. Jau no paša sākuma padomju vara pastiprinātu uzmanību pievērša režīmam “derīgu” cilvēku izvēlei, pastāvēja īpašas metodes kadru izvēlei, kas tika pielietotas līdz pat PSRS sabrukumam.

Padomju režīma politiskās sistēmas centrā atradās politiskā vara, kuru iemiesa Komunistiskā partija. Tādējādi var teikt, ka padomju vara savā darbībā bija partijas vara jeb partijas aparāts. Varas struktūra, kuras centrā atradās partija, veidojās soli pa solim. Atskatoties Komunistiskās partijas izveides sākumposmā, T. Tanbergs piemin 1919. gadu, kad sanāca VIII Krievijas Komunistiskās partijas kongress (boļševiki), kurā tika lemts izveidot partijas Centrālo komiteju, kā arī tādas iestādes kā politbirojs, orgbirojs un sekretariāts.

Vēlāk - 1925. - 1926. gadā - orgbirojs izveidoja īpašus principus partijas darbinieku atlasē, kura būtiska vieta tika atvēlēta partijas svarīgāko amatu sadalei, tādējādi izveidojot tā saucamo nomenklatūru.¹⁰⁴

Laikā no 1944. līdz 1953. gadam Maskavas iestāžu kontrole pār notiekošo Baltijas valstīs izpaudās sekojoši:

- 1) tika izveidotas īpašas institūcijas - Latvijas, Lietuvas un Igaunijas CK VKP(b);
- 2) vara tika novirzīta no centra uz padomju republikām (partijas otrais sekretārs, vispadomijas pilnvarotā amata izveide, utt.)
- 3) tika izveidotas īpašas iestādes, kurām piešķīra kontroles funkcijas;
- 4) aktīva drošības iestāžu darbība;
- 5) Sarkanās armijas nemitīga klātbūtne okupētajās teritorijās;
- 6) patstāvīga kompartijas darbības pašanalīze.¹⁰⁵

Stiprinot partijas varu okupētajos apgabalos un tur izvēršot plašas militārās oprācijas pret nacionālās pretošanās kustības dalībniekiem, viens no komunistiskā režīma cīņas instrumentiem pret nacionālajiem partizāniem bija arī padomju prese. Latvijā šī funkcija tika uzticēta vairākiem režīma ideoloģiju propagandējošiem laikrakstiem. Tie - “valstiskā plāksnē

---

¹⁰² Таннберг, Т. (2010). Политика Москвы в республиках Балтии в послевоенные годы (1944-1956). Москва. Российская политическая энциклопедия. С. 14.

¹⁰³ Turpat. 45. lpp.

¹⁰⁴ Turpat. 46. lpp.

¹⁰⁵ Turpat. 14. lpp.

noreguēti” preses izdevumi¹⁰⁶ - bija gan visu republiku aptveroši, gan atsevišķu apgabalu un pilsētu avīzes, kuru uzdevums bija sasniegt vietējos iedzīvotājus.

1946. gada 18. decembrī Latvijas Koministiskās partijas centrālās komitejas ziņojumā okupēto apgabalu izpildkomitejām rakstīts, ka “partijai nepieciešams īstenot plašus idejiskos un propagandiskos uzdevumus Latvijas sabiedrībā”¹⁰⁷. Ziņojumā norādīts, ka līdz karam (domāts 1941. gads, kad Latvijas PSR ienāca nacistiskās Vācijas karaspēks) republikā iznāca astoņas centrālās un 14 apriņķu un pilsētu avīzes, kā arī 14 dažādi žurnāli. Kopējā avīžu un žurnālu tirāža esot bijusi pat 700 tūkstoši eksemplāru. “Pašreiz atjaunota jau trīs centrālo un 12 apgabalu un pilsētas avīžu, kā arī viena žurnāla darbība,” secināts ziņojumā. “Lai veiksmīgi pildītu propagandas darbu, nepieciešams izdot vēl divas republiku aptverošas avīzes un četrus žurnālus.”¹⁰⁸ Laikam no 1945. līdz 1948. gadam esot nosacītam nacionālās pagrīdes laikrakstu kulminācijas periodam, par pretpadomiski noskaņoto iedzīvotāju izvērsto aģitāciju satraukums valdīja arī pašā partijā. 1946. gadā Latvijas Komunistiskās partijas centrālkomitejas ziņojumā par politisko noskaņojumu Latvijas sabiedrībā secināts, ka “lielākā daļa iedzīvotāju esot apmierināti ar pastāvošo kārtību”. Vienlaikus partija bijusi noraizējusies par “buržuāzisko nacionālistu” izvērsto pretdarbību. Ziņojumā norādīts, ka izplatītajos pretpadomiska rakstura izdevumos “buržuāziskie nacionālisti sagroza faktus par starptautiskās politikas norisēm, komentē tos mūsu valstij naidīgā garā, mēģina sabiedrībā vairot neticību padomju varai un runā par neizbēgamu buržuāziski demokrātiska režīma izveidi Latvijā, ko atbalstītu arī ASV”¹⁰⁹.

Partijas sarakste liecina, ka režīma amatpersonas īpaši noraizējušās bija par nacionālo partizānu izvērsto aģitācijas darbu, kura rezultātā nacionālās pagrīdes atbalstīšanai pievēršas aizvien lielāks jauniešu skaits. Tā Alūksnes apriņķa izpildkomitejas 1946. gada 27. maija protokolā lasāms ziņojums “Par panākumiem cīņā pret nacionālistisko pagrīdi un bandītismu”. Tajā Alūksnes izpildkomiteja secina, ka partorgi nepievērš pietiekamu uzmanību jaunatnes izglītošanai komunistiskajam režīmam tīkamā garā. “Pasīvais politiskais darbs jaunatnes vidū novedis pie tā, ka buržuāziski nacionālistiskie elementi spējuši savā pusē pārvilināt daļu jaunatnes, kura tagad nodarbojas ar kontrrevolucionāru ideju propagandu iedzīvotāju vidū,” teikts sēdes protokola atšifrējumā. Līdzīgi spriedumi atrodami arī Aizputes, Valkas, Madonas un citu apriņķu izpildkomiteju sēžu protokolos.

Rakstot par Daugavpilī esošajiem nacionālajiem partizāniem, komunistiskā režīma izvērstās propagandas aprakstīšanai pievēršas arī britu vēsturnieks Dž. Sveins, kurš norāda, ka

¹⁰⁶ LVA. 1986. f., 30641.1., 1. apr., 3. sēj., 99. lp.

¹⁰⁷ LVA. 101. f., 8. apr., 56. lieta., 2. lp.

¹⁰⁸ Turpat.

¹⁰⁹ Turpat. 15. -16. lp.

padomju prese nacionālos partizānus nemitīgi dēvēja par “aizsargu paliekām” un “vācu kolaborantiem”. 1945. gada 5. janvārī avīze “Latgalskaja Pravda” publicēja rakstu par “buržuāziskajiem nacionālistiem”, uzsverot, ka partizāni ir ne tikai vācieši, bet arī latvieši, kuri piedalījušies ebreju, komunistu un citu iedzīvotāju nogalināšanā. Rakstā apgalvots, ka aizsargi hitleriešu uzdevumā slepkavojuši ne tikai ebrejus un krievus, bet arī latviešus. Dž. Sveins atzīmē, ka laikā no 1945. gada janvāra līdz maijam komunistu propagandā dominēja tēma, ka šie “buržuāziskie nacionālisti” tieši iesaistījušies nacistu noziegumos. Tā, piemēram, 1945. gada 6. janvāra publikācijā “Nodevēji” lasāms par kādu aizsargu, kurš tūlīt pēc Vācijas armijas ienākšanas Latvijā pievienojās policijas vienībām un piedalījās krievu jauniešu deportēšanā uz Vāciju. Citā rakstītā, kā viens Aglonas aizsargs, kurš brīvprātīgi vācu okupācijas laikā pieteicies pildīt šā aprinča policijas priekšnieka pienākumus, esot savervējis vēl septiņus bijušos aizsargus un viņi galinājuši cilvēkus.¹¹⁰ Dž. Sveins norāda, ka nacionālajiem partizāniem piedēvējot nacistu pastrādātos noziegumus, padomju prese arī regulāri aprakstīja, kā partizāni savulaik iesaistījušies krievu deportāciju organizēšanā uz darba nometnēm Vācijā. Viņš atsaucas uz kādu 1945. gada 15. marta laikraksta “Latgalskaja Pravda” publikāciju, kurā aprakstīts, kā Naujenes pagasta vecākais esot pavēlējis no turienes izsūtīt 70 cilvēkus. Citā publikācijā “Latgalskaja Pravda” apsūdz bijušo Krāslavas pagasta policijas priekšnieku, kurš esot bijis iesaistīts 244 Krāslavas iedzīvotāju deportāciju organizēšanā uz Vāciju.

Aplūkojot minēto vēsturnieku darbus un Latvijas Komunistiskās partijas centrālkomitejas saraksti secināms, ka Maskavas izvērstās nacionālo partizānu apkarošanas metodes bija daudzpakāpju un sastāvēja no vairākiem posmiem. Pirmkārt, pretošanās kustību apkarošanai Masakva izmantoja militāras metodes, iesaistot arī plašus Sarkanās armijas spēkus (R. Jansons secina, ka līdz pat 1946. gadam Latvijas PSR drošības un iekšlietu iestādes no militārās teorijas par čekistu militārajām operācijām praksē pārsvarā izmantoja tikai karaspēka uzbrukumus, pēc 1945. gada Latvijas PSR drošības iestādes pastiprināja operatīvo darbu ar aģentūru un efektīva kļuva drošības iestāžu operatīvās darbības savienošana ar karaspēka militārajām operācijām, bet no 1946. līdz 1953. gadam veiksmīga izrādījās Latvijas PSR drošības iestāžu aģentu kaujinieku izmantošana). Otrkārt, padomju režīms pretestību komunistiskajam režīmam centās slāpēt ar smalki izstrādātu tā saucamo “kadru politiku”. Treškārt, Maskava darīja visu, lai diskreditētu nacionālos partizānus, pret viņiem izvēršot plašu nomelnošanas kampaņu, kuras ietvaros partizāniem tika piedēvēti neeksistējoši noziegumi vai pat tādi noziegumi, kurus, uzdodoties par partizāniem, pastrādāja komunistiskajam režīmam lojālie cilvēki. Ceturtkārt, nacionālo partizānu autoritāti Latvijas

¹¹⁰ Swain, G. (2004). *Between Stalin and Hitler. Class war and race war on the Dvina, 1940-46*. London and New York: RoutledgeCurzon. 170. lpp.

Komunistiskā partija grāva arī propagandas ceļā, izdodot vairāk nekā divdesmit republikas aptverošu, kā arī apriņķu un pilsētu laikrakstus un žurnālus.

Nacionālās pagrīdes un okupācijas režīma potenciāls turpināt cīņu jeb “karu pēc kara” bija krasi atšķirīgs. Tādējādi, samērojot okupācijas spēku un potenciālu sludināt savu ideoloģiju ar nacionālās pagrīdes iespējām, kā arī, ņemot vērā komunistiskā režīma drošības dienestu izvērstās plašās militārās operācijas, kas ar katru gadu kļuva aizvien organizētākas un tādējādi pagrīdes kustību iznīcinošākas, arī tāda Latvijas nacionālās pagrīdes nevardarbīgās pretošanās kustības forma kā laikrakstu un citu izdevumu veidošana tika pēdīgi pilnīgi likvidēta.

2. Nacionālās pagrīdes laikrakstu darbība un izdevumos paustās atziņas

Bez militārām darbībām viena no nacionālās pagrīdes cīņas metodēm bija arī pret režīma politiku vērstu laikrakstu, uzsaukumu, skrejlapu un dažādu citu izdevumu veidošana un izplatīšana. No VDK krimināllietu pielikumiem un literatūrā pieejamās informācijas apzināti 26 kā partizānu organizāciju, tā skolu jaunatnes izdoti laikraksti. Lielākoties tie izdoti laikā no 1944. līdz 1948. gadam, bet vēlāk, efektīvākām kļūstot čekistu militārajām operācijām pret nacionālo pagrīdi, pretošanās kustības darbība aizvien apsīka. Līdz ar to strauji samazinājās arī nacionālās pagrīdes izdoto laikrakstu skaits. Domājams, pēdējais regulārais pretpadomju izdevums tika sastādīts 1950. gadā, kad iznāca laikraksta "Dzimtene" pēdējais numurs. Kopš tā laika par periodiskiem laikrakstiem, liekas, nevar runāt. Tiesa, dažāda satura skrejlapas un apkārtrakstus, visticamākais, atsevišķas partizānu grupas vēl turpināja izdot, taču par regulāriem tos vairs nevar nosaukt.

Lielākie pagrīdes laikrakstu izdevēji bija nacionālie partizāni. Tiesa, arī to grupu nevardarbīgās pretošanās cīņas metodes atšķīrās - kamēr vieni izvērta visnotaļ plašu propagandas kampaņu, kas sevī ietvēra pagrīdes laikrakstu gatavošanu (īpaši aktīvi šajā gadījumā bija Vidzemes un Kurzemes partizāni), citi vairāk pievērsās bruņotām cīņām un ar dažādu laikrakstu sagatavošanu nenodarbojās (samērā neliela propagandas kampaņa bija raksturīga Latgales partizāniem). Ar to skaidrojams arī tas, ka salīdzinājumā ar Vidzemē un Kurzemē izdotajiem laikrakstiem, neliels skaits ir Latgalē un Zemgalē gatavoto nacionālās pagrīdes izdevumu.

Nacionālās pagrīdes organizāciju veidotajos laikrakstos lasāmi gan dziļi, emocionāli un patriotiski darbi, gan loģiska vispārējās politiskās situācijas analīze. Publikācijās mēģināts atklāt komunistiskā režīma noziegumus, sabiedrībā dzīvu saglabāt valstiskuma ideju, skaidrot ārpolitiskās norises un to ietekmi uz Austrumeiropu un konkrēti Latviju, kā arī aicināt cilvēkus ticēt pēdīgai partizānu uzvarai un nekļūt par nodevējiem vai Komunistiskās partijas līdzstrādniekiem. Vairākkārt tieši skolēnu veidotajos izdevumos lasāms, ka līdz ar šādu darbību laikrakstu veidotāji vēlējas sabiedrībai demonstrēt, ka cīņa pret padomju režīmu notiek, ka nevajag pakļauties sabiedrībā sludinātajām komunistu idejām, bet censties palīdzēt nacionālajiem partizāniem un saglabāt tradicionālās latviešu vērtības, kas nacionālās pagrīdes laikrakstos tiek identificētas kā augsts kultūras līmenis, darba tikums, sīkstums, spīts, gods, lepnums un augsta morāle. Kamēr nacionālo partizānu organizāciju un grupu veidotie izdevumi sniedz visnotaļ plašu un pilnīgu ieskatu kā iekšpolitiskajās norisēs, tā starptautiskajā politikā, skolu jaunatnes veidotajos izdevumos vairāk atrodami patriotiska satura darbi, kuru

galvenais mērķis bijis izteikt atbalstu partizāniem un rādīt iedzīvotājiem, ka pretošanās padomju režīmam ir aktīva.

2.1. Nacionālās pagrīdes laikrakstu izdevēju darbība - informācijas vākšanas metodes, laikrakstu pavairošana un izplatīšana

Jebkuros apstākļos un jebkurā laikā preses primārais uzdevums ir bijis informēt sabiedrību par aktuālajām norisēm. Un šāds uzdevums tiek uzticēts ne tikai tradicionālajiem laikrakstiem, bet arī pagrīdes izdevumiem. Turklāt pēdējiem nākas strādāt krietni savdabīgākos apstākļos, jo sevišķi, ja tas notiek ar mērķi radīt pretstāvi īpaši represīvam režīmam. Tas nozīmē apgrūtinātus informācijas iegūšanas veidus, laikrakstu sagatavošanu, pavairošanu un izplatīšanu.

Vairākkārt laikrakstu izdevēji savu izdevumu slejās aicināja iedzīvotājus rakstīt par apkārtnē notiekošo un savus aprakstus nodot partizānu grupām, kuras tos ievietotu laikrakstā, tādējādi par notikumiem cenšoties informēt pēc iespējas plašāku cilvēku loku. Tā, piemēram, Latvijas nacionālo partizānu organizācijas veidotā laikraksta "Tēvzemei un Brīvībai" lasītāji aicināti "vākt, uzkrāt un saglabāt materiālus, kuri dokumentē boļševisma varmācību un patvarību režīmu Latvijā. Par šādiem materiāliem uzskatāmi: foto attēli, dokumentu oriģināli, fotokopijas un noraksti, liecinieku saraksti u.t.t."¹¹¹. Arī otrajā LNPO izdevumā "Kurbads" tā redakcija aicina: "Nepaliec pie malas. Talkā nāc."¹¹² Līdzīgi aicinājumi izskan LNPA izdevumā "Sudrabortā Saule": "Mums jādara viss, lai mūsu kontakts ar tautu veidotos arvien ciešāks. Nav vietas šobrīd personīgām interesēm vai personīgam naidam. Katra pienākums kā cīnītāju rindās, tā tautā ir: ziedot lielajam brīvības mērķim savu daļu."¹¹³ Bet Alūksnes vidusskolas skolēnu izdotajā laikrakstā "Avots" lasītāji lūgti "iesūtīt rakstus, kritikas, papildinājumus un ierosinājumus. Rakstiet visi un par dažādiem tematiem."¹¹⁴ Tādu pašu aicinājumu izplatīja arī Liepājas Valsts tehnikuma studenti savā avīzē "Kursa", aicinot iedzīvotājus palīdzēt ar informācijas došanu pretošanās kustības dalībniekiem, lai tādējādi "mūsu žurnāla numuri būtu no visām pusēm bagātāki"¹¹⁵. Precīzi noskaidrot, vai šāda atgriezeniskā saite strādāja, ir grūti. Taču no laikrakstu slejās ievietotajiem materiāliem secināms, ka retas bija reizes, kad iedzīvotāji partizāniem iesniedza savus aprakstus. Jāatzīmē, ka laikraksta "Sudrabortā Saule" 19. numurā publicēta kādas šī izdevuma lasītājas vēstule, kurā viņa izsaka atbalstu partizānu cīņām un raksta: "Turieties, zēni, nepagurstiet, - vēl dzimtene jūs gaida."¹¹⁶

¹¹¹ LVA. 1986. f., 1126. l., 4. sēj., 75. lp.

¹¹² Turpat. 238. lp.

¹¹³ Turpat. 40012. l., 1. apr., 4. sēj., 135. lp.

¹¹⁴ Turpat. 2783. l., 1. apr., 3. sēj. 149. lp.

¹¹⁵ Turpat. 10777. l., 2. apr., 6. sēj., 14. lp.

¹¹⁶ LVA. 1986. f., 1. apr., 40012., 3. sēj. 135. lp.

Kā viens no būtiskākajiem nacionālās pagrīdes laikrakstu izdevēju informācijas iegūšanas veidiem minami partizānu organizāciju sakarnieku tīkli. To dalībnieki spēja nodrošināt dažādu ziņu cirkulāciju no vienas Latvijas vietas uz otru, tādējādi nodrošinot izdoto laikrakstu apgādi ar pēc iespējas plašāku un daudzpusīgāku informāciju. Tiesa, liecības par šādu sakarnieku tīklu pastāvēšanu līdz mūsdienām nav saglabājušās daudz, ņemot vērā to, ka liela daļa no partizānu veidoto dokumentu mūsdienās vairs nav pieejami. Viena no retajām liecībām par šādu sakarnieku tīklu pastāvēšanu atrodama Latvijas nacionālo partizānu organizācijas Kurzemē vadītāja B. Jankava lietā. Tajā var iepazīties ar Latviešu informācijas dienesta “Laima” statūtiem. Tajos rakstīts, ka dienestam tika uzdots uzturēt sakarus ar visām organizācijām un kustībām Latvijā, kas “ved pretboļševisma cīņu”. Informācijas dienesta izveides statūtos rakstīts: “Latviešu informācijas dienestam “Laima” centrāle nodod visus savus informācijas materiālus, iepriekš tos izlietojot pašas “Laimas” uzdevumu sekmīgai veikšanai. “Laimas” vajadzībām Latviešu informācijas dienests izgatavo dažādus speciālus pārskatus, ziņu kopojumus, izvilkumus u.tml.” Informācijas dienests “Laima” atradās 1944. gada augustā Rīgā izveidotā partizānu štāba paspārnē. Šis štābs izstrādāja nolikumu par “Jagdverband Ostland” izveidi, ko latvieši sauca par “Meža kaķiem” un kuras uzdevums bija padomju armijas aizmugurē veidot citas partizānu grupas, lai apturētu Sarkanās armijas straujo virzīšanos uz priekšu. Par Kurzemes SS “Jagdverband Ostland” latviešu operatīvā štāba vadītāju tika norīkots B. Jankavs. Politiskie mērķi bija samērīgi politiskajam stāvoklim Latvijā - tā bija vāciešu radīta organizācija, bet latviešu nacionālisti to gribēja izmantot Latvijas labā¹¹⁷. Bez tādiem uzdevumiem kā kaujas grupu gatavošana, informācijas vākšana par krievu spēkiem, padomju iestāžu darbības paralizēšana un dažādu citu diversiju veikšana “Meža kaķi” mēģināja arī iedzīvotāju vidū izvērst plašu aģitāciju pret okupācijas režīmu. Tā Kuldīgā tika izveidots “Meža kaķu” politiskais štābs, kurā darbojās arī vairāki partizāni, kuri savulaik bijuši ieslodzīti Vācijas koncentrācijas nometnēs, - Teodors Jansons, Oskars Mitrēvics, Freds Launags un Romāns Šternbergs.¹¹⁸ Šie cilvēki kopā ar citiem izveidoja Latviešu informācijas dienestu “Laima”. Par tās vadītāju kļuva bijušais Arhitektūras fakultātes students T. Jansons. Tad informācijas dienests izstrādāja metodes, kā jāvāc un jāstrukturē iegūtā informācija.

“Meža kaķu” informācijas štāba uzdevums bija savākt informāciju par Kurzemē notiekošo - sabiedriskajā, kultūras, politiskajā un ekonomiskajā jomā. No šiem materiāliem tika veidoti apkopojumi. Informācijas dienesta darbinieki ieguvuši, sistemātiski apbraukājot teritoriju un apkopojot vietēju iedzīvotāju stāstīto. Informācijas klasifikācija tika uzticēta arī

¹¹⁷ Bāliņš, T. (1997). Boriss Jāna dēls Jankavs. Grām.: Pretestības kustība okupācijas varām. Rīga: “Sol Vita”. 15. lpp.

¹¹⁸ Turpat. 16. lpp.

LNPO laikrakstu veidotājam un vienam no informācijas dienesta līderiem R. Šternbergam. Viņš iegūtās ziņas kalasificējis šādās tēmu kategorijās:

- 1) pasaules politikas apskats, starptautiskais stāvoklis;
- 2) kara darbības gaita, kara ietekme uz kultūras un ekonomisko dzīvi;
- 3) kreiso elementu darbība;
- 4) latviešu bēgļi, viņu pārvietošanās, sastāvs, apmierinātība ar dzīvi, noskaņojums;
- 5) Kurzemes ekonomiskais stāvoklis
- 6) sabiedrības reakcija uz vācu okupantu nepareizo un bezlikumīgo darbību;
- 7) Padomju Savienības opkupētajā daļā Latvijā esošo cilvēku dzīves apraksti¹¹⁹;

T. Jansona vadītajai “Meža kaķu” politiskajai nodaļai Kurzemē bija sakari ar Latvijas Pašpārvaldi, apriņķu policijas priekšniekiem, apriņķu vecākajiem, Tautas palīdzību, ko vadīja Ādolfs Šilde, latviešu leģiona galveno štābu un Latviešu jaunatnes organizāciju, ko Kurzemē vadīja Seglinieks. Par “Meža kaķu” darbību bija informēts arī leģiona ģenerālinspektors Rūdolfs Bangerskis, ar kuru tiešus sakarus uzturēja viens no štāba dalībniekiem Aleksandrs Jaunbērzs. Informācijas dienestam bija sakari arī vācu 16. armijas 212. frontes izlūkgrupā.¹²⁰ Tādējādi 1944. gadā un vēl 1945. gada pirmajā pusē Kurzemes nacionālajiem partizāniem bija pieejama visnotaļ pilnīga informācija par notikumiem dažādās Latvijas vietās, kuru vēlāk varēja izmantot laikrakstu un dažādu citu izdevumu gatavošanā. 1945. gadā viens no informācijas dienesta līderiem O. Mitrēvics gribēja izveidot atsevišķu latviešu nacionālo organizāciju “Laima”, kas vadītu latviešus dzimtenē un ārzemēs, kā arī latviešus Krievijā izsūtīto vidū, ar vadību Zviedrijā. Tiesa, tādu organizāciju līdz Kurzemes kapitulācijai neizdevās izveidot.¹²¹

Ar informācijas piesūtīšanu nacionālajiem partizāniem reizēm nodarbojās arī skolu jaunatne - piemēram, Alūksnes vidusskolas audzēkņu izveidotā pretošanās kustība “Dzimtenes Sili”. Tās vadītāja Zigumnda Augstkalna lietā atrodamas divas ziņas, kurās viņa grupas dalībnieks Ēriks Egle informē apkārtnes partizānus par čekistu novietojumiem Alūksnes apkārtnē. Abi ziņojumi rakstīti 1947. gadā.¹²² Taču tiem vairāk būtu pielīdzināma apkārtrakstu forma, un tie lielākoties tika publicēti ar mērķi kā nacionālos partizānus, tā apkaimes iedzīvotājus informēt par militāra satura norisēm. Tāpat par nodomiem veikt aģitācijas un propagandas darbu liecina arī cita Alūksnes vidusskolas audzēkņa Guntara Ūdra rakstītais dokuments “Kā vadīt pretkomunistisko aģitāciju?”. Tajā kā viens no galvenajiem

¹¹⁹ LVA. 1986., 41886. l., 1. apr., 1. sēj., 58.-59. lp.

¹²⁰ Bāliņš, T. (1997). Boriss Jāna dēls Jankavs. Grām.: *Pretestības kustība okupācijas varām*. Rīga: “Sol Vita”. 16. lpp.

¹²¹ Turpat. 16.-17. lpp.

¹²² LVA. 1986. f., 1. apr., 2783., 3. sēj. 82. lp.

uzdevumiem minēta dažādu izdevumu izplatīšana, skaidrojot okupācijas režīma politiskās nostādnes un aprakstot tā pastrādātos noziegumus Latvijas teritorijā¹²³.

Visi nacionālās pagrīdes veidotie izdevumi lielākoties tika rakstīti ar rakstāmmašīnu un pavairoti uz šapirogrāfa zilā vai violetā krāsā. Atsevišķu partizānu grupu rīcībā bija nonākusi samērā apjomīga tipogrāfiskā tehnika (piemēram, Kārļa Dravas partizānu grupai "Latvijas tautas partija", kura izdeva laikrakstus "Latvija" un "Mazais Latvis", domājams, tāda bija arī laikraksta "Tālavas Taure" izdevēja Arsēnija Dreijlata grupai). Tikmēr citi, lielākoties skolu jaunatnes veidotie izdevumi nereti tika rakstīti ar roku un pavairoti, tos pārrakstot (Alūksnes ģimnāzijas skolnieču veidotais žurnāls "Kokle" un Alūksnes vidusskolas skolēnu laikraksti "Liesma" un "Avots").

Nacionālās pagrīdes izdoto laikrakstu saturiskās nostādnes tika apspriestas paslepus kāda pretošanās kustības dalībnieka mājā vai dzīvoklī, bet jau uzrakstīti laikraksti tika izplatīti ne tikai nacionālistiski noskaņotiem cilvēkiem, bet reizēm izsūtīti arī Komunistiskās partijas amatpersonām. Ļoti bieži bija gadījumi, kad laikraksti ceļoja no vienas partizānu grupas uz otru. Turklāt reizēm laikrakstu titullapā piebilstas frāzes - "Izlasi un dod citiem", "Ar paziņām nosūtīt uz laukiem" vai "Izlasi un ieliec kaimiņa pasta kastītē".

2.1.1. Kurzemē iznākušie nacionālās pagrīdes laikraksti

Pamatojoties uz VDK krimināllietu pielikumiem un Latvijas nacionālo partizānu apvienības krājuma materiāliem, zināms, ka Kurzemē laikā no 1944. līdz 1950. gadam iznāca aptuveni deviņi nacionālās pagrīdes laikrakstu.

Latvijas nacionālo partizānu organizācija Kurzemē izdeva divus pagrīdes laikrakstus - **"Kurbads"** un **"Tēvzemei un Brīvībai"**.

Laikraksts "Kurbads" aptvēra samērā plašu teritoriju un iznāca divās sērijās - Rīgas un Kurzemes. Uzskatāms par vienu no saturiski kvalitatīvākajiem nacionālās pagrīdes izdevumiem, tas bijis "latviešu jauno literātu laikraksts"¹²⁴ un tā devīze - "Laikraksts literatūrai un latviskai dzīvei". Laikrakstu sērijas daudz neatšķīrās, un lielu daļu laikrakstu saturu veidoja vienādas publikācijas. Šajā izdevumā savus rakstus ievietoja R. Šternbergs, arī dzejnieki Pēteris Šāvējs, Aleksandrs Pelēcis un Jānis Mednis. Tāpat laikrakstā atrodami pārpublicējumi no laikraksta "Mazais Latvis" un Zviedrijas trimdas izdevuma "Latviešu Ziņas". Laikrakstu lappušu skaits svārstījās no trim līdz pat astoņām lappusēm. Pirmajā numurā, kas iznāca 1945. gada 25. septembrī, laikraksta redkolēģija raksta, ka izdevums veltīts "nacionālajai jaunatnei un katram, kurš savu latviešu godu nav pārdevis par nodevēja

¹²³ LVA. 1986. f., 2783., 1. apr., 3. sēj., 102. lp.

¹²⁴ Turpat. 1126.l., 1. apr., 4. sēj., 146. lp.

rubļiem”¹²⁵. Nosaukums “Kurbads” laikrakstam dots par godu Lāčplēša līdzgaitniekam Kurbadam, kuram “nekas nebija nepaveicams”. “Tā arī mums, šīsdienas latviešu audzei, “Kurbada” lasītāju un sarakstītāju saimei, nebūs ne savu spēku, ne dzīvību žēl brīvajai Latvijas valstij, gaišajai nākotnes Latvijai, kas atdzims caur šīsdienas tumsu un vaidiem,”¹²⁶ laikraksta pirmā numura ievadrakstā “Gaitu sākot” raksta “Kurbads” redakcija. Jau 1946. gada 10. janvāra izdevumā “Kurbada” redakcija raksta, ka “līdzšinējā gaitā “Kurbadam” jau izveidojušies arī lokāli izdevumi”¹²⁷.

Par vienu no laikraksta “Kurbads” izdevējiem P. Šāvēju rakstu krājumā “Pretestības kustība okupācijas varām Latvijā” rakstījis Tāļivaldis Bāliņš. “Pēteris uzskatīja, ka viņa stiprākais ierocis ir rakstītais vārds. Daudziem partizāniem, bet galvenokārt pārējiem iedzīvotājiem rakstītais vārds palīdzēja nezaudēt cerības, deva drosmi. (...) Šāvējs strādā ar apskaužamu dedzību: gādā papīru, rakstāmmašīnas un šapirogrāfu. Sagādnieka gaitās viņš ne reizi vien ir par mata tiesu no nāves,”¹²⁸ raksta T. Bāliņš. Vienu no laikraksta izdošanai nepieciešamajām rakstāmmašīnām sagādāja arī cita LNPO dalībniece Ella Ozoliņa, ar kuru R. Šternbergs kopā mācījies Rīgas skolotāju institūtā¹²⁹.

Viens no vadošajiem laikraksta veidotājiem R. Šternbergs noprotināšanas laikā esot atzinis, ka izdevums “Kurbads” lielākoties pavairots Rīgā un kādā partizānu bunkurā Lielirbē. Viens no izdevumiem paslepus arī rakstīts kādā Rīgas skolā, kura atradies rakstāmmašīna. Tas izplatīts Ventspils, Kuldīgas, Piltenes, Usmas un arī Tallinas apriņķu nacionālo partizānu grupām. Vairākus eksemplārus saņēmuši arī Brožes, Krišjāņa Kārklīņa, Lāciša un Melnā piecinieka partizānu grupas. “Kurbada” ceturtais numurs, kas iznāca 1945. gada 5. jūlijā, ticis nosūtīts arī NKVD, Komunistiskās partijas un administrāciju darbiniekiem.¹³⁰

Līdzīgi kā avīze “Kurbads” darbojies arī otrs LNPO izdotais laikraksts “Tēvzemei un Brīvībai”. Arī tā eksemplāru skaits svārstījies no desmit līdz piecdesmit. Parasti tas bija veidots uz vienas no abām pusēm aprakstītas lapas. Izņēmums ir 1945. gada 18. novembra numurs, kas iznāca uz četrām lapām. Ar šī laikraksta pavairošanu nodarbojusies Launaga, Zlekasa un Zuru grupas Ventspilī, bet izplatīts Usmas, Užavas, Piltenes un arī Tallinas nacionālo partizānu grupām. Reizēm laikrakstu izplatība noritējusi neplānoti, proti, tie iedoti uzticības personām. R. Šternberga noprotināšanas protokolā lasāms, ka viņš pa vienam eksemplāram esot iedevis arī kādam Bruno Šmitmanim, kuru “nejauši satiku pie kioska” un kādai Aijai Āboliņai, kuru “nejauši sastapu uz ielas”.

¹²⁵ LVA. 1986.f., 1126.l., 1. apr., 4. sēj., 146. lp.

¹²⁶ Turpat.

¹²⁷ Turpat. 238. lp.

¹²⁸ Bāliņš, T. (1997). Nākamais dzejnieks un agronoms. Grām.: *Pretestības kustība okupācijas varām Latvijā*. Rīga: Sol Vita. 129. lpp.

¹²⁹ LVA. 1986. f., 41886., 1. apr., 1. sēj., 17. lp.

¹³⁰ Turpat. 147. lp.

1945. gada beigās LNPO daļēji likvidēja Latvijas PSR drošības dienests. Bet līdz 1946. gada janvārim tika arestēti virkne organizācijas līderu R. Šternbergs, Ella Ozoliņa, Valērija Taškāne, Mirdza Barbaka un viņu palīgi Ārija Blūmberga, Emīlija Grīntāle, A. Pelēcis, Lūcija Auniņa, Antons Launags, Vasīlijs Auliks, J. Medenis un citi.

1918. gadā dzimušais R. Šternbergs bija viens no aktīvākajiem LNPO pagrīdes izdevumu izgatavotājiem. Viņa krimināllietā lasāms, ka kopā izdevis ap 400 dažādu pagrīdes preses izdevumu eksemplārus. Jāatzīmē, ka R. Šternbergs īstenojis pretdarbību arī vācu okupācijas režīmam un to darījis kopā ar nākamo Latvijas nacionālo partizānu apvienības Vidzemē dalībnieku Kārli Rusovu. Abi bijuši pazīstami kopš trīsdesmitajiem gadiem, kad kopā mācījušies Rīgas Skolotāju institūtā.¹³¹ Vācu okupācijas laikā K. Rusovs un R. Šternbergs sabiedrībā centušies uzturēt pretvācisku garu. Piemēram, R. Šternberga rokās reiz bija nonākuši likumprojekts par Latvijas kolonizāciju un latviešu inteliģences izsūtīšanu uz Baltkrieviju, kā arī atskaite par reihskomisāra Rozenberga tikšanos ar nacionālsociālistiskās partijas vadītājiem un Baltijas baroniem, kurā tika runāts par vāciešu atgriešanos Baltijā un viņu stāvokļa privilīģēšanu attiecībā pret latviešu dzīves līmeni. R. Šternbergs un K. Rusovs šos rīkojumus pavairojuši, lai sabiedrībā vairotu pretvācisku noskaņojumu.¹³²

Pirmās padomju okupācijas laikā R. Šternbergs iestājies pašaizsardzības formējumā un piedalījies sarkanarmiešu aizturēšanā. Kādā no šīm operācijām, kurā piedalījies arī R. Šternbergs, viens sarkanarmietis ticis nošauts, bet otrs - aizturēts. 1942. gadā R. Šternbergs iesaistījies vācu drošības policijas latviešu nodaļā, kur "strādājis informācijas darbā". Pēc Latvijas otrreizējās okupācijas piedalījies bruņotu grupu organizēšanā cīņā pret padomju varu. 1945. gada vasarā esot piedalījies atbruņota sarkanarmieša nošaušanā, bet tā paša gada jūlijā un augustā - divu padomju virsnieku Leviņika un Laša nošaušanā. Būdam viens no Latvijas nacionālo partizānu organizācijas aktīvākajiem dalībniekiem, izdevis un rediģējis prepadomju avīzi, un izplatījis to organizācijas locekļiem un iedzīvotājiem.

R. Šternbergu 1946. gada 9. decembrī saskaņā ar KPFSR 58.-1. "A" pantu par dzimtenes nodevību ar augstāko soda mēru - nošaušanu - notiesāja Latvijas PSR IeM karaspēka kara tribunāls. Šāds spriedums piemērots, jo viņš esot piedalījies pašaizsardzības formāmējumu aktivitātēs un viena sarkanarmieša nošaušanā 1941. gada jūlija sākumā¹³³. Krimināllietā gan nav pierādījumu, ka R. Šternbergs būtu personīgi piedalījies sarkanarmiešu nošaušanā 1941. gada jūlijā, turklāt sarkanarmietis, visticamākais, nogalināts apšaudē.

Ar pagrīdes žurnāla veidošanu nodarbojās arī Liepājas Valsts tehnikuma studenti, kuri bija izveidojuši pagrīdes organizāciju "Kursa". Organizācijā iesaistījās aptuveni 80 līdz 90

¹³¹ LVA. 1986. f., 1. apr., 40012., 4. sēj. 92. lp.

¹³² Turpat. 95. lp.

¹³³ LVA. 1986. f., 41886.1., 1. apr., 6. sēj., 344. lp.

Liepājas studenti. “Kursas” vadītāja Arvīda Eglīša aicināti, pretošanās kustības dalībnieki sistemātiski rīkoja nelegālas apspriedes, kurās tika teiktas pretpadomiskas runas, tika skaidrota organizācijas perspektīva Latvijas teritorijā. Organizācija ļoti cerēja uz Anglijas un Amerikas atbalstu, tāpēc par vienu no saviem galvenajiem uzdevumiem izvirzīja savu rindu nemitīgu papildināšanu un ieroču uzkrāšanu, lai nepieciešamības gadījumā organizācija būtu gatava iesaistīties jaunā plašāpmēra konfliktā.

Pretošanās kustības žurnāls tik nodēvēts tādā pašā vārdā kā organizācija - “Kursa”. Tas gan grupas vadītāja A. Eglīša lietā neatrodas. Tiesa, ir nofotogrāfētas atsevišķas laikraksta lapas, bet dažas publikācijas pārtulkotas krievu valodā. Laikā no 1946. gada septembra līdz oktobrim tika sagatavoti četri žurnāla “**Kursa**” numuri, tiesa, izplatīti tika tikai divi. Organizācijas “Kursa” līderis bijis A. Eglītis, un grupas krimināllietā lasāms, ka aktīvākie žurnāla veidotāji bijis viņš, Roberts Jansons, Kārlis Deklavs un Alfrēds Valciņš, kuri parakstījās ar segvārdiem, “Rihards Jaunklaniņš, “Kristaps Kalnstrauts” un “Harijs Krauja”¹³⁴. Žurnāls bija pretpadomisks un nacionālistisks, pirmo rakstu esot uzrakstījis R. Jansons¹³⁵. Šajā rakstā R. Jansons aprakstīja organizācijas “Kursa” mērķus, kā arī iemeslus avīzes izdošanai. Liepājas Valsts tehnikumā R. Jansons, būdams mākslinieks, veidoja sienas avīzi, un tādējādi viņam radusies ideja izstrādāt arī pretpadomju avīzi pretošanās kustības ietvaros. R. Jansons atmiņstāstā raksta: “Tas [tehnikuma sienas avīzes veidošana - J.K.] bija ļoti nepatīkams darbs, jo sienas avīzes bija jānoformē komunistiskā garā ar sirpjēm un āmuriem.”¹³⁶ Kad organizācijas štāba dalībnieki runājuši par iespēju izgatavot skrejlapas un tās izplatīt, daži esot ierosinājuši sākt darbu pie pretpadomju laikraksta izdošanas. Tika nolemts, ka organizācijas dalībnieki rakstīs publikācijas, bet par laikraksta māksliniecisko noformējumu rūpēsies R. Jansons.¹³⁷

“Kursas” pirmajā numurā ieskicēti aptuveni laikraksta izdošanas iemesli: “Lai kā nav bijis un nebūs, tomēr latviešu tautā šis gars [patriotisma, cīņas par neatkarību gars - J.K.] vēl nav zudis. Tas nav zudis mūsu nelaimju piemeklētajā tautā un tagad dzīvo jaunatnē, kura lēmusi izdot latviešu avīzi ar nosaukumu “Kursa”.¹³⁸” Paziņojot, ka laikraksta izdošanas iemesls lielā mērā ir latviska gara sagalabāšana tautā, “Kursa” vienlaikus aprakstīja arī sociāli politiskus notikumus. “Mūsu darba apstākļi ir ļoti smagi, jo visam jānoris klusi, bez lieka trokšņa,” rakstīja R. Jansons. “Mums, jaunajiem cīnītājiem, Liepājas Valsts tehnikuma studentiem, šis uzdevums nav viegls. Neesam ne rakstnieki, ne mākslinieki, bet, par spīti grūtībām, centīsimies mūsu žurnāla kvalitāti celt aizvien augstāku. Neskatoties uz visām

¹³⁴ Turpat. 10777. l., 2. apr. 1. sēj. 46. lp.

¹³⁵ Turpat. 6. sēj. 7. lp.

¹³⁶ Jansons, R. (2009). *Komunistu režīmam nepakļāvīgie Liepājas zēni*. Liepāja: LiePA. 51. lpp.

¹³⁷ Turpat.

¹³⁸ LVA. 1986. f., 10777. l., 2. apr. 6. sēj. 8. lp.

grūtībām ar materiālu ieguvī un laikraksta pavairošanu, oktobrī izlēmām izdot tikai četrus eksemplārus, katru 16 lappuses biezu. Zīmējumi, ilustrācijas, mākslinieciskie noformējumi katru reizi ir jāpārzīmē ar brīvu roku, tas ir grūts darbs un tāpēc nav iespējams izdot lielu eksemplāru skaitu. Šis grūtais darbs gulstas uz mūsu jaunā mākslinieka Riharda Jaunkalniņa pleciem. Vēl viens no mūsu aktīvākajiem līdzstrādniekiem ir Kristaps Kalnstrauts, kurš raksta nelielus sacerējumus un dzejoļus. Trešais mūsu darbinieks ir Harijs Krauja - pietiekami slinks rakstītājs, toties viņš mums deva vairākus derīgus padomus žurnāla noformēšanā.”¹³⁹ Liepājas studenti atklājuši, ka lielākās grūtības laikraksta izdošanā saistāmas ar rakstāmmašīnu iegūšanu. Tiesa, šī problēma esot atrisināta - sākotnēji raksti drukāti slepus ar rakstāmmašīnu “Olimpija”, kas piederējusi viena no organizācijas biedra Alfrēda Valciņa dzīvokļa saimniecei, bet vēlāk cits “Kursa” biedrs Sabulis to darījis uz viņa tēvam piederošās rakstāmmašīnas “Continental”¹⁴⁰. Laikraksta izdevēji arī raksta, ka palīgu žurnāla izdošanā bija necerēti daudz. Vienlaikus bijuši arī tādi, kas atklāti pauda savu viedokli, norādot, ka šāda darbība cerēto rezultātu nedos¹⁴¹.

1945. gada 1. jūnijā iznāca arī pirmais Latvijas Nacionālo partizānu apvienības laikraksts “**Mūsu Sauksme**”, kopā aptuveni 79 numuri. Tā pēdējais pieejamais numurs B. Jankava krimināllietā datēts ar 1947. gada aprīli. Izdevums iznāca reizi nedēļā uz divām lappusēm. Laikraksta devīze: “Par Latviju - nacionālu, brīvu un neatkarīgu valsti”. Avīzes izdevēju grupa tika arestēta 1947. gada jūlija beigās un augusta sākumā, kad tās mītnē atrada desmit avīzes “Mūsu Sauksme” eksemplārus. Tad arī tika atrastas vairāk nekā trīsdesmit pretpadomju skrejlapas, kas rakstītas ar rakstāmmašīnu un uz kurām ar roku uzzīmēts Latvijas karogs. Skrejlapas saskaņā ar Kuldīgas MGB LPSR apgalvoto izplatītas Kuldīgā un tās aprīņķī naktī no 13. uz 14. februāri. Skrejlapās cilvēki aicināti nepiedalīties Latvijas PSR Augstākās Padomes vēlēšanās¹⁴².

Kā laikraksta “Mūsu Sauksme” atbildīgais redaktors katra numura pēdējā lappusē parakstījies Jānis Abavnieks, kas ir segvārds. Avīzes redaktora īstais vārds bija Jānis Blīgzna. Jāteic, ka šajā izdevumā maz ir rakstu par Latvijā notiekošo, ja neskaita atsevišķas patriotiska rakstura publikācijas. Izdevumā “Mūsu Sauksme” lielākoties dominē ārvalstu ziņu apraksti, un informācija to veidošanai iegūta no dažādām ziņu aģentūrām “Associated Press”, “United Press”, “International News Service”, AFN un raidsabiedrības BBC. Laikraksts tika izplatīts Talsu, Tukuma, Jelgavas un Saldus aprīņķos, kā arī neregulāri nogādāts Rīgā. Nepieciešamo rakstāmpapīru avīzes gatavošanai J. Blīgzna esot saņēmis no bijušā Rīgas Valsts universitātes

¹³⁹ Turpat.

¹⁴⁰ Jansons, R. (2009). *Komunistu režīmam nepakļāvīgie Liepājas zēni*. Liepāja: LiePA. 52.-53. lpp.

¹⁴¹ LVA. 1986. f., 10777. l., 2. apr. 6. sēj. 14. lp.

¹⁴² Turpat. 1374. l., 1. apr. 1. sēj., 200. lp.

lektora Magnusa Gravas. To M. Grava Kurzemes nacionālajiem partizāniem piegādāja ar vienu no pretošanās kustības dalībnieka Jāņa Ozoliņa starpniecību. Vācu okupācijas laikā M. Grava vadīja savu kancelejas preču veikalu¹⁴³.

No 1946. gada vasaras līdz 1947. gada maijam divu lapušu apjomā iznāca laikraksts “**Abava**”. Kopā tika izdoti 28 laikraksta numuri. Avīzes redaktors bija bijušais Rīgas apriņķa policijas priekšnieks un 5. Rīgas aizsargu pulka komandieris Jānis Veide, kurš pēc neviensmīga mēģinājuma naktī no 1945. gada 8. uz 9. maiju nokļūt Zviedrijā pievienojās pretošanās kustībai Kurzemē. J. Veide publikācijas parakstīja kā “Richards Turaida”¹⁴⁴. Vēlāk izveidoja partizānu grupu, kuras mītnes vietas atradās Abavas upes krastā un darbojās Ventpils un Kuldīgas apriņķos. Kopā ar J. Veidi pretošanās kustībā iesaistījās arī viņa līdzgaitniece, bijusī Rīgas operas soliste Vilma Briede, kura laikraksta “Abava” numurus nogādāja partizānu grupām Kuldīgā, Ventpilī, Vārvē un Rīgā. Pēc J. Veides iniciatīvas viens no laikraksta numuriem tika izsūtīts arī Latvijas PSR valdības locekļiem un Latvijas PSR inteliģencei. J. Veidi un V. Briedi apcietināja 1947. gada septembrī, un viņu apsūdzībā VDK krimināllietā rakstīts, ka viņi aicinājuši iedzīvotājus iesaistīties partizānu organizācijās un nomelnojuši tos cilvēkus, kuri “iesaistījušies komunisma celtniecībā”¹⁴⁵.

Bez minētajiem izdevumiem Kurzemē esot iznākuši arī citi nacionālās pagrīdes laikraksti. Tiesa, izdevumu “**Viestura Strēlnieki**”, “**Zaļais Zobens**”, “**Tautas Vairogs**” un “**Tēvijas Vanagi**” eksemplārus autoram nav izdevies iegūt¹⁴⁶.

2.1.2. Vidzemē iznākušie nacionālās pagrīdes laikraksti

Laikā no 1944. līdz 1950. gadam Vidzemē iznāca vismaz deviņi nacionālās pagrīdes periodiski veidoti laikraksti.

Savās atmiņās par Vidzemē iznākušā laikraksta “**Sudrabotā Saule**” (1944-1948) izdošanu iepazīstina Kārlis Rusovs. Viņš raksta, ka jau 1944. gada augusta otrajā pusē kopā ar abiem brāļiem sācis darbu pie nelegālās avīzes izveidošanas. “Vispirms jānodrošina slēpnisbunkurs kaut kur mežā. Kamēr nav sniega, problēmu izdzīvot tikpat kā nav. (..) Sniega laikā droši var justies, dzīvojot uz vietas, tā sakot, bez pēdām, slēptā bunkurā. (..) Tur tika savākts nepieciešamais - kurināmais, trauki, ieroči, munīcija, radio, ilgāk saglabājama pārtika,”¹⁴⁷ raksta K. Rusovs. Kad pie viņa ieradies K. Rusova institūta kolēģis R. Šternbergs ar draugu Robertu Krastiņu, K. Rusovam un viņa brāļiem tiek izteikts piedāvājums dibināt sakarus arī ar citām partizānu grupām, piedāvājums tiek pieņemts. Brāļu Rusovu grupai pievienojas arī K.

¹⁴³ LVA. 1986. f., 1374. l., 1. apr. 1. sēj., 54. lp.

¹⁴⁴ Turpat. 1433. l., 1. apr. 1. sēj., 180. lp.

¹⁴⁵ Turpat. 177. lp.

¹⁴⁶ No Latvijas Nacionālo partizānu krājumiem.

¹⁴⁷ Strods, H. (2003). *Latvijas nacionālo partizānu karš. Dokumenti, apcerējumi un atmiņas*. Rīga: LV Fonds. 178. lpp.

Rusova mātes māsas vīrs Pēteris Bite ar dēlu Kārli, Latvijas armijas virsleitnants Blūms no Rankas un radists Zariņš. Ar laiku šī partizānu grupa kļuva skaitliski lielāka - viņiem pievienojās vēl desmit cilvēki.

“Sistemātiski klausos radio. Japāna kapitulējusi, karš beidzies. Ar brāli Jāni nolemjam izdot vienlapas avīzi par notikumiem, par kuriem klusē padomju prese. Veļķu ciema padomē rekvizējam rakstāmmašīnu, kopējamo un avīzes papīru. Jānis uzraksta rakstu par pretestības turpināšanu, es - pārskatu par pasaules notikumiem. Desmit eksemplāru. Virsrakstā tautas dziesmas vārdi: “Nebēdājiet, karavīri, sudrabortā saule lec!” Satikšanās reizē nododam dažus eksemplārus Rankas grupai,¹⁴⁸ ar laikraksta “Sudrabortā Saule” pirmā numura sagatavošanu savā atmiņu stāstā iepazīstina K. Rusovs. Tiesa, 1944. gada 23. septembrī pie Medzūles ciema padomes ēkas notikušajā sadursmē ar iznīcinātāju bataljonu Jānis tika nogalināts.

Kad 1945. gada jūlijā pie K. Rusova grupas ieradušies Latvijas Nacionālo partizānu apvienības štāba pārstāvji, ticis izlemts pievienoties LNPA. Par K. Rusova pārstāvētās grupas vadītāju tiek ievēlēts Kārlis Zamurs (segvārds “Launags”)¹⁴⁹. Uzreiz pēc šīs apspriedes Zamura grupa nolemj regulāri izdot laikrakstu “Sudrabortā Saule”, kas pastāvēja nākamās trīs gadus un kuras galvenais redaktors un izdevējs bija tieši K. Rusovs (segvārdi “Kārlis Pērkons” vai “Salna”). 1945. gada izdevumos pirmajā lapā allaž rakstīts: “Nebēdājiet, karavīri, sudraborta saule lec.” K. Rusovs nolēma atkarībā no ziņu daudzumu katru numuru pavairot piecdesmit līdz simt eksemplāros un tos izplatīt LNPA grupām, sakarniekiem un iedzīvotājiem. K. Rusovs raksta: “Izņemot vietējām ziņām, manā grupā man nav daudz palīgu. Ārzemju ziņu iegūšanai avīzes materiāliem katru dienu klausos radio - ārzemju raidstacijas, kuras tad vēl latviešu valodā neraidīja. Avīzei nepieciešamām ziņām klausos BBC un Amerikas Balss (Voice of America). Ļoti noder raidītāja “Pacific Service” ziņas un laikrakstu apskati. Labi dzirdams un ļoti labā angļu valoda. Sastādot ārzemju ziņu apskatu, tad arī atsaucos uz avīžu rakstiem, it kā pats šīs avīzes būtu lasījis (čeka tā arī domāja!). Varēja jau tā saprast, ka kāds šīs avīzes man piesūta no ārzemēm. Radioaparāts man bija pārtaisīts no VEF’a nelielā bateriju tipa. Skaļruņu daļa, kura aizņem pusi aparāta, tika nozāgēta. Tā aparāts kļuva uz pusi mazāks un viegli pārnesams. Klausīšanās notika “ar austiņām”.¹⁵⁰ Par avīzes izdošanu grupa izšķīrusies, “lai kaut cik pārvarētu objektīvas informācijas trūkumu valstī par notikumiem iekšienē un pasaulē”¹⁵¹.

Kā LNPA izdevums laikraksta “Sudrabortā Saule” pirmais numurs iznāk 1946. gada 1. augustā. Tas gan tiek nodēvēts jau par šī gada trešo numuru, bet kopā - jau sešpadsmito,

¹⁴⁸ Turpat. 185. lpp.

¹⁴⁹ Turpat. 188. lpp.

¹⁵⁰ Strods, H. (2003). *Latvijas nacionālo partizānu karš. Dokumenti, apcerējumi un atmiņas*. Rīga: LV Fonds. 189 lpp.

¹⁵¹ Turpat.

turklāt ar piezīmi, ka iznāk jau otro gadu. “Lai nedomā, ka tas ir sākuma izdevums,”¹⁵² tā savās atmiņās pamato K. Rusovs. Pirmās avīzes numurs sastāv no divām lapām, kaut parasti paredzēts tikai vienas lapas izdevums. Jau līdz 1946. gada beigām tiek izdoti trīspadsmit numuri (no tiem pēdējais 15. decembrī).

Nemot vērā LNPA nodomu dibināt politisku organizāciju “Tēvzemes Brīvības Savienība”, K. Rusova vadībā tiek izdota vēl viena avīze “**Tēvzeme un Brīvība**”. Tās pirmais numurs iznāk 1946. gada septembrī, kurā tiek publicēti iespējamās partijas “Tēvzemes Brīvības Savienība” statūti un programma, kā arī raksts “Starptautiskā politika un mēs”¹⁵³. Šī laikraksta otrais numurs iznāk oktobrī, bet trešais un arī pēdējais - 1947. gada janvārī. Tad arī tiek izlemts laika un materiālu trūkuma dēļ vairs neizdot divas avīzes, un līdz ar to laikraksta “TB” darbība tika izbeigta. “Jo faktiski jau tāda partija vēl neeksistē,”¹⁵⁴ atmiņu stāstā pamato K. Rusovs.

LNPA 1947. gada 1. martā izdeva arī “Sudrabortās Saules” pielikumu “**He-hē!**”. Kā teikts šī izdevuma pirmajā lappusē, tā ir “smējēju populāri-zinātniski-kulturāli-politiska lapele”¹⁵⁵. Rakstīta uz divām lappusēm, tajā atrodami humoristiski dzejoļi, feļetons un dažādas nenopietnas ziņas. 1947. gadā K. Rusovs, kurš izdevumos parakstījās kā Kārlis Salna, četros eksemplāros izdeva arī partizānu dziesmu krājumu “**Brīvības sardze**”¹⁵⁶. Bez minētajiem izdevumiem LNPA redakcijā tapa arī virkne uzsaukumu, skrejlapu, brīdinājumu, memorandu un apkārtrakstu, ar kuru saturu tiks iepazīstināts turpmākajās nodaļās.

Laikā no 1944. līdz 1946. gadam ar prepadomju laikraksta izdošanu un izplatīšanu nodarbojās arī Kārļa Dravas partizānu grupa. Jau vācu okupācijas laikā K. Drava kopā ar domubiedriem izdeva okupācijas režīmu kritizējošo pagrīdes laikrakstu “**Latvija**” - vienpadsmit numurus, no kuriem pēdējais iznāk 1946. gada 10. jūnijā. Tiesa, pirmie septiņi numuri iznāca vēl Vācijas okupācijas laikā, tāpēc maģistra darbā alpūkoti laikraksta pēdējie četri numuri. Šī laikraksta devīze ir “Par Latviju nacionālu, daiļu un varenu. Laikraksts pilnīgi latviskai orientācijai”¹⁵⁷. Ar šī laikraksta izdošanu nodarbojās Latvijas Valsts universitātē 1940. gadā izveidotā korporācija “Latvija”. Viena no korporācijas dalībnieka un vēlāk partizānu grupas dalībnieka Jāņa Liezera nopratināšanas protokolā vairākkārt tiek prasīts, kādiem cilvēkiem tika dots lasīt prepadomju izdevumus, cik daudz eksemplāru izveidoti un kur tie glabāti. Atbildes lielākoties ir līdzīgas - neviens izdevums ilgu laiku pie viena cilvēka neesot glabāts, bet tas dots lasīt tālāk. Arī to glabāšana izdevēju mājās neesot bijusi

---

¹⁵² Turpat.

¹⁵³ LVA. 1986. f., 40012., 1. apr., 4. sēj., 128. lp.

¹⁵⁴ Strods. Latvijas nacionālo partizānu karš. Dokumenti, apcerējumi un atmiņas... 192. lpp.

¹⁵⁵ LVA. 1986. f., 40012., 1. apr., 4. sēj., 207. lp.

¹⁵⁶ Turpat.

¹⁵⁷ LVA. 1986. f., 25231.1., 1. apr. 6. sēj., 43. lp.

ilgaicīga¹⁵⁸. Reizēm tikai viens vai divi eksemplāri atradušies mājās, bieži tie izdalīti uz ielas nejauši sastaptiem cilvēkiem. Kā norādīts katra numura pēdējā lapā, laikraksta eksemplāru skaits bijis ļoti liels - ap 3000. Turpat arī norādīts, ka laikraksts iespiests tipogrāfijā "Jaunā Eiropa".

Jau līdz ar Vācijas kapitulāciju K. Drava ar domubiedriem nodibina Latvijas tautas partiju. Līdz ar to tiek izlemts pārtraukt laikraksta "Latvija" izdošanu un sākt darbu pie avīzes "**Mazais Latvīis**" sagatavošanas. Laikraksta redaktors bija J. Liezeris, un tas tika izdots Rīgā, bet vēlāk izplatīts arī Valkas apriņķī, kur dzīvojuši vienas no šīs pretošanās grupas dalībnieces Skaidrītes Liezeres vecāki. Laikraksta devīze bija - "Dzīvot savai tautai, strādāt brīvai un neatkarīgai, demokrātiskai Latvijai"¹⁵⁹. Ikreiz, no Rīgas Valkas apriņķī esošajai Valdemāra Krieviņa grupai, kurā bija septiņi cilvēki, piegādājot pārtikas produktus, S. Liezere atvedusi arī dažus laikraksta "Mazais Latvīis" numurus. Esot piegādāti visi 13 "Mazā Latvija" numuri, katrs piecos eksemplāros. V. Krieviņš bija S. Liezeres brālis, bet S. Liezere Rīgā dzīvojusi ar vīru J. Liezeri, kurš bijis aktīvs Kārļa Dravas pretošanās grupas loceklis. Kad no Rīgas atvestos laikraksta numurus V. Krieviņa grupas dalībnieki izlasījuši, tie tos vēl dažos eksemplāros pavairojuši un tālāk izplatījuši apkaimes iedzīvotājiem. Tāpēc precīzu laikraksta "Mazais Latvīis" izdoto eksemplāru skaitu ir grūti noteikt¹⁶⁰.

K. Dravas nacionālo partizānu grupas rīcībā bija nonākusi samērā liela tipogrāfiskā tehnika. Iespēja to iegūt bija vienam no grupas biedriem Arnoldam Teram, kurš iepriekš bija strādājis izdevniecībā "Rota". A. Ters arī nodarbojās ar šīs aparatūras uzkopi un uzturēšanu teicamā tehniskā stāvoklī. Grupas aresta laikā 1946. gadā čekas darbinieki pie A. Tera atrada tādus tipogrāfiskos instrumentus kā 300 tipogrāfiskās plāksnes, vienu rotējošo veltni, 1241 tipogrāfisko burtu un skaitli, 760 tipogrāfisko ieliktņu, vienu klišeju, vienu zīmogu, vienu burtliča rāmi, kā arī 12 īpašus instrumentus burtu salikšanai tipogrāfiskajā aparatūrā¹⁶¹.

1950. gadā septiņos numuros iznāca žurnāls "**Dzīmtene**". Tiesa, tā izdevēju rīcībā vairs nebija ne rakstāmmašīnas, ne šapirogrāfa, tāpēc tas tika rakstīts un pavairots ar roku. Par izdevuma galveno redaktoru uzskatāms LNPA ģenerālsekretārs un pēdējais tās vadītājs Vilis Toms, kurš lietoja segvārdu "Kārlis Leja"¹⁶². Žurnālam publikācijas gatavoja arī dzejniece Bronīslava Martuževa.¹⁶³ V. Toms 1944. gadā tika iesaukts Sarkanajā armijā, taču tā paša gada septembrī dezertēja un sāka darboties partizānu organizācijā, kurā bija iesaistījušies arī Vilis

¹⁵⁸ Turpat. 1. sēj. 201.-202. lp.

¹⁵⁹ Turpat. 3. sēj. 119. lp.

¹⁶⁰ Turpat. 195. lp.

¹⁶¹ Turpat. 7. sēj. 133. lp.

¹⁶² LVA. 1986. f., 30641.1., 1. sēj., 2. lp.

¹⁶³ Neiburgs, U. (2004). Latviešu nacionālo partizānu preses izdevumi pēc Otrā pasaules kara. Grām.: *Daugavpils universitātes Humanitārās fakultātes XIII starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli*. Daugavpils. 116. lpp.

Polks (“Rudais”), Arvīds Svarupstons, Pēteris Supe (“Cinītis”) un Antonts Cīruls “Vārpa”. Grupas vadītājs bija “Cinītis”¹⁶⁴.

Laikraksta “Dzimtene” veidotāju V. Tomu arestēja 1951. gada 15. februārī. Saskaņā arī KPFSR Krimināllikuma 58.1.b, 58.8., 58.10. pantiem viņu tiesāja par “dzimtenes nodevību”¹⁶⁵. V. Toma krimināllietā gan pieejami tikai divi laikraksta “Dzimtene” numuri, turklāt abi ir pārtulkoti krievu valodā, kas nozīmē, ka pilnīgi pašauties uz tulkojumu nevar.

LNPA Ziemeļaustrumu Vidzemes štābs 1946. gadā ar devīzi “Tev mūžam dzīvot, Latvija” izdeva 12 laikraksta “**Tālavas Taure**” numurus. Zināms, ka “Tālavas Taures” redaktori bija Gaujienas partizāni Arsēnijs Drejlats (“Vīndedzis”) un Arvīds Kaksis (“Priednieks”), kuri laikrakstu drukāja ar rakstāmmašīnu, katru numuru no 20 līdz 40 eksemplāros.¹⁶⁶ Pirmais laikraksta “Tālavas Taure” numurs iznāca, atzīmējot 1934. gada 15. maija gadadienu. Tad arī tika izgatavotas un uz šapirogrāfa pavairotas proklamācijas ar virsrakstu “Latvijas pilsoņi”. Sagatavotie materiāli pa izveidoto partizānu sakaru tīklu tika nosūtīti partizānu grupām, kas proklamācijas izlīmēja savas darbības pagasta publiskajās vietās. Piemēram, arestētais partizānu sakarnieks Modris Zāģers vēlāk čekistiem liecināja, ka ap 10. maiju viņš no Dreijlata saņēma četras biezas paketes ar proklamācijām, no kurām viņš divas tālāk nodeva sakarniekiem - Gaujienas skolniekam Gunāram Zaķim un Palsmanes mācītājam Paulim Brizulim, kurš ar segvārdu “Doktors Mednis” darbojās kā LNPA Ziemeļaustrumu Vidzemes štāba galvenais sakarnieks.¹⁶⁷

Līdztekus vietējo notikumu aprakstiem, A. Dreijlata grupa, klausoties ārzemju raidstacijas, aprakstīja notikumus ārvalstīs, tādējādi “cenšoties dot patiesākas ziņas par notiekošo pasaulē un pārraut okupantu izveidoto totālo informācijas blokādi”. Pēdējais mēģinājums izdot “Tālavas Tauri” notika 1947. gada februārī, kad tieši laikraksta drukāšanas brīdī partizānu bunkuram uzbruka čekisti. Tad, partizāniem atkāpjoties, tika pazaudēta rakstāmmašīna, šapirogrāfs, klišejas un citi laikraksta izdošanai nepieciešamie piederumi.¹⁶⁸ Rezultātā zuda partizānu propagandas darba iespējas un Dreijlata grupa pārtrauca savu darbību kā LNPA Ziemeļaustrumu Vidzemes štāba progandas daļa.¹⁶⁹ Līdz mūsdienām gan saglabājušies tikai divi laikraksta “Tālavas Taure” numuri - 1946. gada 15. maija numurs un 1946. gada 25. septembra numurs. Tāpēc pilnīgi par A. Dreijlata grupas veidotā laikraksta saturiskām nostādnēm grūti spriest.

¹⁶⁴ LVA. 1986. f., 30641.l., 1. sēj., 2. lp.

¹⁶⁵ Turpat. 3. sēj., 215. lp.

¹⁶⁶ Neiburgs, U. (2004). *Daugavpils universitātes Humanitārās fakultātes XIII starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli*. 116. lpp.

¹⁶⁷ Turčinskis, Z. (2011). *Ziemeļvidzemes mežabrāļi. Latvijas nacionālo partizānu cīņas Valkas un Alūksnes apriņķa rietumu daļā. 1944.-1953.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds. 146. lpp.

¹⁶⁸ Turčinskis, Z. (2011). *Ziemeļvidzemes mežabrāļi. Latvijas nacionālo partizānu cīņas Valkas un Alūksnes apriņķa rietumu daļā. 1944.-1953.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds. 146. lpp.

¹⁶⁹ Turpat. 177. lpp.

Z. Turčinskis raksta, ka Dreijlata grupa sīki dokumentēja visus okupācijas režīma izdarītos noziegumus: arestus, nošaušanas, bez vēsts pazudušos, atņemtus īpašumus - zemi, kustamo mantu -, kā arī tos, kuri visu to paņēmuši. “Tas bija darīts tāpēc, lai tad, kad Latvija atgūs neatkarību un komunistus sodīs, viņiem varētu uzrādīt konkrētu noziegumu sarakstu,” skaidro Z. Turčinskis. Šī informācija tika uzrakstīta divos eksemplāros, no kuriem vienu nosūtīja LNPA “Vārpaš” štābam uz Latgali, bet otru paturēja Dreijlats. Par “Vārpam” nosūtīto eksemplāru likteni ziņu nav, bet A. Dreijlats daļu savu dokumentu esot salicis pudelēs un apracis Gaujienas kapos virs kādas kapa kopiņas. Vietu zinājis tikai viņš un kapu sardze - partizāna Artūra Vīganta māte. Tādējādi šie LNPA Ziemeļaustrumu Vidzemes štāba propagandas daļas materiāli nenonāca čekas rīcībā, un šos dokumentus atrast joprojām nav izdevies.¹⁷⁰

Kā LNPA izdevums Ziemeļvidzemē tika gatavots arī laikraksts “**Dzintarzeme**”, ko Plāņos gatavoja partizāni Jānis Spunde (“Obers”) un Kārlis Sīmanis (“Grava”). Kopā iznāca 14 šī laikraksta numuru parasti desmit līdz divdesmit eksemplāros. Laikraksts iznāca ar devīzi “Par savu tautu, Tēvzemi un brīvību!”. Z. Turčinskis gan norāda, ka tā nav uzskatāma par pilnīgi patstāvīgu avīzi, jo partizāni pārsvarā rakstus pārpublicēja no Rīgā izdotās un Smiltenes pusē iesūtītās nelegālās avīzes “Mazais Latvīš”. Raksti tika nedaudz saīsināti un kopā ar dažiem pašu smilteniešu rakstiem publicēti izdevumā “Dzintarzeme”. Avīze beidza iznākt 1946. gada augustā, kad sagūstīja abus redaktorus.¹⁷¹

Z. Turčinskis raksta, ka bez abām šīm avīzēm - “Tālavas Taure” un “Dzintarzeme” - Ziemeļvidzemes partizāni un viņu atbalstītāji pa nelegālo sakaru ceļiem saņēma arī citur izdotos pagrīdes laikrakstus. Jau minēto Rīgā izdoto laikrakstu “Mazais Latvīš” partizāni saņēma no šīs avīzes redaktora J. Liezera radiem Plāņu pagastā. Tāpat Vidzemes partizāni pa saviem sakaru tīkliem saņēma arī Latgalē iznākušo laikrakstu “Māras Zeme” un Jelgavā veidoto “Brīvā Balss”. Z. Turčinskis secina, ka tas apliecina - Ziemeļvidzemes partizāniem nelegālie sakari bija samērā plaši¹⁷².

Bez partizānu organizāciju un grupu veidotajiem izdevumiem savus pretpadomju žurnālus un laikrakstus veidoja arī skolu jaunatne. Laikā no 1946. līdz 1948. gadam Alūksnē darbojās nacionālistiskā jaunatnes organizācija “Dzimtenes sili”, kas izdeva divus pretpadomju žurnālus “**Liesma**” un “**Avots**”, katru aptuveni astoņu lappušu biezu. Izdevumus

---

¹⁷⁰ Turpat. 146. lpp.

¹⁷¹ Turpat. 147. lpp.

¹⁷² Turčinskis, Z. (2011). *Ziemeļvidzemes mežabrāļi. Latvijas nacionālo partizānu cīņas Valkas un Alūksnes apriņķa rietumu daļā. 1944.-1953.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds. 147. lpp.

veidoja vienapadsmi Alūksnes vidusskolas skolēnu (vecumā no 14 līdz 18 gadiem) un viens vīrs, kuram bija 35 gadi¹⁷³.

Žurnāla "Liesma" devīze bija: "Augsim Latvijai!" Tas bija žurnāls latviskam garam. Grupas dalībnieki savas publikācijas parakstīja ar segvārdiem. Žurnāla "Liesma" galvenais redaktors sākotnēji - līdz 1948. gada februārim - bija Ludis Egle ar segvārdu "Kalme", vēlāk šos pienākumus sāka pildīt Visvaldis Plotnieks jeb "Dzintars"¹⁷⁴. Žurnālā lielākoties publicēti ģimnāzijas skolēnu rakstītie patriotiskie sacerējumi un dzejoļi. Vienlaikus tika skaidrotas padomju konstitūcijas nostādnes (to savās publikācijās darīja V. Plotnieks), bieži cildināts pulkvedis Oskars Kalpaks, viņu pasniedzot kā piemēru arī partizānu cīņas dalībniekiem, kā arī stāstīts par nodevējiem un aicināts atbalstīt nacionālos partizānus.

Laikā no 1947. gada novembra līdz 1948. gada martam tika izdoti pieci žurnāla "Liesma" numuri. Katrs numurs tika pavairots vidēji piecos līdz desmit eksemplāros, izdalīts vispirms grupas dalībniekiem, kuri to vēlāk nodeva arī citiem apkārtnes iedzīvotājiem¹⁷⁵. Saskaņā ar grupas dalībnieka L. Egles stāstīto padomju režīma drošības iestādēm, žurnāla veidošana bijis galvenais grupas uzdevums. Katra numura pēdējā lappusē tika ievietots aicinājums apkārtnes iedzīvotājiem iesūtīt savus materiālus vai sniegt informāciju grupas dalībniekiem. Bez žurnāla veidošanas Alūksnes ģimnāzijas skolēni arī bojājuši komunistiskā režīma plakātus, portretus, Alūksnē izlīmējuši pretpadomju lapiņas.

Noprotams, ka laikraksta izdošanas process noticis ļoti organizēti un saskaņoti. L. Egle nopratināšanā čekā stāstījis, ka pēc kārtējā numura iznākšanas žurnāla redaktors grupas vadītājam iesniedza tēmas, par kurām būtu jāraksta nākamajā numurā¹⁷⁶. Tos varējis rakstīt pats grupas vadītājs vai arī šo uzdevumu uzticēt kādam citam grupas dalībniekam. Pēc tam raksti tika nodoti žurnāla korektorēm, bet tad materiālus slepenās apspriedēs grupas vadītāja Z. Augstkalna dzīvoklī pārrunājuši grupas vadība. Šajās apspriedēs tika izlemts, kādi raksti un kādā secībā tiks publicēti žurnālā. Pirmo numuru, no visiem autoriem ieguvis ar roku rakstītos materiālus, pie sevis mājās ar rakstāmmašīnu rakstīja Z. Augstkalns, bet decembra (1947. gada) un janvāra (1948. gada) numuri tika rakstīti pie citas grupas dalībnieces Lonijas Kurpnieces¹⁷⁷. Tiesa, šīs ziņas nesakrīt ar grupas dalībnieces Vijas Augstkalnes sacīto, ka laikrakstus iespieda ar rakstāmmašīnu partizānu bunkurā¹⁷⁸.

¹⁷³ Skalbergs, A. (1999). Ar ticību Latvijas saulei. Publicistika, intervijas, stāsti. Rīga: I/U "Mācību apgāds". 123. lpp.

¹⁷⁴ LVA. 1986. f., 1. apr., 2783.l., 1. sēj. 133. lp.

¹⁷⁵ Turpat.

¹⁷⁶ Turpat.

¹⁷⁷ LVA. 1986. f., 1. apr., 2783.l., 1. sēj., 134. lp.

¹⁷⁸ Skalbergs, A. (1999). Ar ticību Latvijas saulei. Publicistika, intervijas, stāsti. Rīga: I/U "Mācību apgāds". 124. lpp.

Jaunākā organizācijas “Dzimtenes sili” dalībniece bija tieši V. Augstkalne jeb “Ausma”, kurai žurnālu izdošanas laikā bija tikai 14 gadu. Viņa atceras, ka “paši rakstījām dzejoļus, stāstīšus, visu pārrakstījām žurnāla vajadzībām. Žurnāls gāja no rokas rokā un darīja savu darbu.”¹⁷⁹ V. Augstkalne bija pretošanās kustības vadītāja Z. Augstkalna māsa, un organizācijā viņa sāka darboties 1947. gadā, kad brālis jau bija izstrādājis organizācijas statūtus un mērķus.

Otrs Alūksnes ģimnāzijas skolēnu veidots žurnāls “Avots” grupas krimināllietā atrodams tikai vienā eksemplārā, kas iznācis 1948. gada 30. decembrī. Tas ir ar roku rakstīts. Kā atmiņu stāstā norāda V. Augstkalne, vēlāk, lai noskaidrotu žurnālā publicēto rakstu autorus, čeka katram grupas dalībniekam likusi rakstīt savu biogrāfiju, lai rokrakstus vēlāk izmantotu salīdzināšanai ar “Avotā” rakstītajiem materiāliem.

Organizācijas “Dzimtenes sili” dalībnieki veidotos žurnālus izplatīja Alūksnē. Z. Augstkalns avīžu numurus nodevis arī partizānu grupām un pretī saņēmis to veidotos laikrakstus. Noprotams, ka visciešākie sakari šai jauniešu grupai bija ar Dienvidlatgalē esošo organizāciju “Latvijas Tēvijas sargu (partizānu) apvienība” (LTS(p)A).

1945. gada nogalē un 1946. gada sākumā ar avīzes izdošanu nodarbojās arī piecas Alūksnes ģimnāzijas 10. - 12. klases skolnieces. Viņas izdeva ar roku rakstītu avīzi “**Kokle**”, kurš gan iznāca tikai četros numuros. Savu pretošanās organizāciju nodēvējušas par Latvijas Nacionālās Jaunatnes Apvienību “Tālavas Sili”, piecas meitenes - Līvija Eglīte, Inta Eglīte, Lūcija Sāgameža, Rēzija Lauce un Anna Prindule - avīzes izdošanu pamatoja ar “patiesības pateikšanu par apkārtņē notiekošo”¹⁸⁰. Ņemot vērā ģimnāzistu niecīgās iespējas savu laikrakstu izdot uz kvalitatīva papīra un to pavairot vairākos eksemplāros, tas tika sagatavots uz burtnīcu lapām, turklāt bija paredzēts, šo vienu eksemplāru pēc tam, kad cilvēks to būs izlasījis, nodot tālāk citiem apkārtnes iedzīvotājiem. Visos četros žurnāla numuros publicētie raksti bija ar segvārdiem. Uz žurnāla vāka jeb pirmās lapas vienmēr bija kāds zīmējums, bet pats žurnāls sastāvēja no astoņām līdz desmit lappusēm. Visus žurnālā “Kokle” publicētos rakstus, dzejoļus un tēlojumus sacerēja pašas meitenes. Bez žurnāla izdošanas grupas dalībnieces izgatavojušas pretpadmoju skrejlapas un tās izplatījušas dažādās vietās Alūksnē. Ģimnāzistes tiek apsūdzētas kontrrevolucionārā darbībā un jaunatnes audzināšanā pretpadomiskā garā. Un vēl viņas esot uzturējušas sakarus ar Aleksandra Rēdera grupu, kurai piegādājušas medikamentus¹⁸¹.

---

¹⁷⁹ Turpat. 124. lpp.

¹⁸⁰ Turpat. 70. lp.

¹⁸¹ Skalbergs, A. (1999). Ar ticību Latvijas saulei. Publicistika, intervijas, stāsti. Rīga: I/U “Mācību apgāds”. 74. lpp.

2.1.3. Latgalē un Zemgalē iznākušie nacionālās pagrīdes laikraksti

Latgales un Zemgales nacionālā pagrīde bija samērā pasīvāka savu ideju paudēja iedzīvotājos. Laikā no 1944. līdz 1950. gadam Latgalē un Zemgalē tika izdoti tikai septiņi samērā regulāri laikraksti.

Lielākā Latgales nacionālo partizānu organizācija LTS(p)A izdeva divus laikrakstus - **“Māras Zeme”** un **“Tēvzemes Sargs”**. Laikraksta **“Tēvzemes Sargs”** redaktors pirmajiem diviem numuriem bija Jānis Zelčāns, bet pēdējiem diviem - Valērija Mundure¹⁸². Tātad laikā no 1945. gada jūnija līdz tā paša gada decembrim iznāca tikai četri šī laikraksta numuri, katrs tika pavairots aptuveni četrdesmit eksemplāros un izplatīts apvienības dalībniekiem un apkaimes iedzīvotājiem. Tāpat laikraksta eksemplārus 1945. gada oktobrī uz Rīgu veda V. Mundure, kurai tur tika uzdots paziņām pastāstīt par to, kā noris **“LTS(p)A”** darbība¹⁸³. Neskatoties uz laikraksta numuruniecīgo skaitu, tas bija pietiekami kvalitatīvs, sniedzot kā vietējo, tā ārpolitisko notikumu pārskatu un analīzi. Tika publicēti arī dzejoļi un dažādi prozas darbi. Avīzes **“Tēvzemes Sargs”** devīze bija **“Laikraksts nacionāli brīvai neatkarīgai Latvijai”**, bet katra numura pirmajā lapā arī aicināts: **“Latvieši, sasauksimies, kas vēl dzīvi...”**

V. Mundure savulaik bijusi dzejniece, turklāt 1944. gadā iznācis arī viņas dzejoļu krājums **“Neziņā”**¹⁸⁴. V. Mundures krimināllietā atrodama viņas pašrocīgi rakstīta liecība, kurā viņa stāsta ne tikai par LTS(p)A darbību, bet arī pašas dzīvi. **“Gribu vēlreiz atkārtot un uzsvērt, ka neesmu ideju, bet emociju cilvēks, ka neesmu domājusi vai gribējusi cīnīties pret kaut kādu valstisku un sabiedrisku ideju, bet gan esmu redzējusi un vērtējusi dzīvē tikai cilvēku un neesmu varējusi nekad saprast un attaisnot faktus, kad - vienalga kādas idejas vārdā tiek iznīcināta vai kropļota cilvēcība,”**¹⁸⁵ raksta V. Mundure. **“Mani ir tikpat smagi sāpinājis daudzo latviešu bērnu, vīru un sirmglavju liktenis un ceļš, ko tiem vajadzēja uzsākt 1940. g. 14. jūnijā, kā to neskaitāmo ebreju asiņainais gals mūsu zemē, ko tik varmācīgi pārstaigāja vācu iebraucēju netīrās kājas. (...) Ja mana nostāja tieši padomju varas laikā viskrasāk ir izpaudusies, tad tas ir tāpēc, ka no tās esmu arī personīgi visvairāk cietusi. Tā 1941. g. jūnijā pēkšņi tika izpostīta visa mana ģimenes un dzīves laime: manu laulātu draugu Viktoru izsūtīja reizē ar pārējiem tūkstošiem latviešu un es paliku ar septiņu mēnešu vecu meitiņu bez aizstāvja un gādnieka. Bija ļoti grūti sāpēs klusēt, un es izkļedzu savas ciešanas skarbā dzejā.”**¹⁸⁶ V. Mundure bija viena no daudzajiem cilvēkiem, kuri partizānu gaitas uzsāka, piedzīvojot savu tuvinieku izsūtīšanu, nogalināšanu un viņoties padomju režīmā, kaut tas sludināja sociālo vienlīdzību un demokrātiju. **“Lai par kādu nepraktiķi, romantizētāju un**

¹⁸² LVA. 1986.f., 1. apr., 22233.l., 1. sēj., 63.lp.

¹⁸³ Turpat. 4. sēj. 115. lp.

¹⁸⁴ Turpat. 110. lp.

¹⁸⁵ Turpat. 1. sēj., 110. lp.

¹⁸⁶ LVA. 1986.f., 1. apr., 22233.l., 1. sēj., 110. lp.

savādnieci mani līdz šim sabiedrība uzskatīja, to man būtu aizrādījis vientiesīgākais garāmgājējs un to es sapratu arī pati, ka atrast ceļu pašreizējā iekārtā un likteņa samezģojumos uz īsto, dziļu, patiesu, personīgi pilnvērtīgu dzīvi, pēc kuras tik ilgi un neatlaidīgi bija centusies visus skolas un studijas gadus, - ka to atrast man būs ļoti grūti un pat neiespējami,”¹⁸⁷ rakstīja dzejniece. Tādējādi viņa aktīvi iesaistījās lielākajā Latgales partizānu apvienībā. Pirmo rakstu laikrakstam “Tēvzemes Sargs” V. Mundure sagatavoja 1945. gada vasarā, bet ievietots tas tika izdevuma trešajā numurā. Toreizējam avīzes redaktoram J. Zelčānam ar draudzenes Annas Škapares palīdzību savu rakstu “Skolu jaunatnes stāja” un dzejoli “Daugavas vanagu sasaukšanās” viņa nodeva aploksnē. Abi darbi publicēti “Tēvzemes Sarga” jūlija numurā.¹⁸⁸ V. Mundure piedalījās jau nākamā numura - trešā pēc skaita - plānošanā. Saiets notika 7. oktobrī, kurā V. Mundure apspriedās ar pārējiem diviem laikraksta redkolēģijas darbiniekiem J. Zelčānu (“Zeltiņš”) un LTS(p)A dalībnieku Jānis Klimkānu (“Kāls”). Jau nākamajā dienā sākās darbs pie laikraksta sagatavošanas, bet izlaists tas tika 1945. gada 18. novembrī. Ceturtais numurs tika sagatavots 1945. gada decembra sākumā. Taču salīdzinājumā ar iepriekšējiem šī laikraksta numuriem tajā trūka ārzemju ziņu un pārskata par organizācijas darbību. Ceturtajā numurā publicējusies V. Mundure, A. Škapare un Kazimirs Jukšinskis. V. Mundure sagatavoja arī citus rakstus, kurus parakstīja kā “Skujeniķis”, “Krūms” un “Liepniķis”¹⁸⁹.

Taču laikraksta “Tēvzemes Sargs” mūžs bija īss, jo tā redaktori V. Munduri 1945. gada 5. decembrī Rīgas dzelzceļa stacijā arestēja režīma drošības dienestu darbinieki. V. Munduri bija nodevis viņas līdzgaitnieks J. Klimkāns.¹⁹⁰ Kā vienai no LTS(p)A ideoloģiskajām vadītājām NKVD karaspēka tribunāls V. Mundurei piesprieda nāvessodu, kuru izpildīja 1946. gada 17. oktobrī.¹⁹¹ Arī gandrīz visi pārējie LTS(p)A vadītāji krita kaujas laukā vai tika nošauti pēc okupācijas varas tiesu instanču lēmumiem.¹⁹²

Latgales partizānu apvienība “Latvijas nacionālā armija” izdeva laikrakstu “**Latgales Partizāns**”. Laikraksts laikā no 1945. gada 4. aprīlim līdz 1946. gada 6. janvārim iznāca 26 numuros. Tas bijis vienu līdz divas lappuses biezs. Iespējams, ka laikrakstu izdeva Antona un Andreja Roskošu vadītā partizānu grupa, kas darbojās Abrenes apriņķī Tilžas apkārtnē no 1944. gada rudens līdz 1949. gada rudenim.¹⁹³ Laikraksta devīze bija “Visu Dievam un savai

¹⁸⁷ Turpat. 111. lp.

¹⁸⁸ Turpat. 112. lp.

¹⁸⁹ Turpat.

¹⁹⁰ Neiburgs, U. (2004). Latviešu nacionālo partizānu preses izdevumi pēc Otrā pasaules kara. Grām.: *Daugavpils universitātes Humanitārās fakultātes XIII starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli*. Daugavpils. 115. lpp.

¹⁹¹ LVA. 1986.f., 1. apr., 22233.l., 4. sēj. 188. lp.

¹⁹² Neiburgs, U. (2004). Latviešu nacionālo partizānu preses izdevumi pēc Otrā pasaules kara. Grām.: *Daugavpils universitātes Humanitārās fakultātes XIII starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli*. Daugavpils. 115. lpp.

¹⁹³ Turpat.

tautai!”¹⁹⁴. Tā liecina, ka izdevēji bija ticīgi, baznīcai tuvu stāvoši cilvēki. To apliecina arī vairākas publikācijas, kurās cilvēki tiek aicināti meklēt palīdzību pie Visaugstākā un lūgt to.

LTS(p)A izdeva arī žurnālu “**Daugavas Vanagi**”. Laikrakstu “**Māras Zeme**” izdeva Ziemeļlatgales nacionālā partizānu apvienība, kuras vadītājs bija Pēteris Supe. Viņa vadībā Latgalē arī tika sagatavots laikraksts “**Mazais Vēstnesis**”.

Domājams, ka Zemgalē iznāca divi partizānu veidoti laikraksti - “**Vilkaču Sauciens**” un “**Brīvības Balss**”. Otro izdevumu autoram diemžēl nav izdevies iegūt. Laikraksts “**Vilkaču Sauciens**” iznāca tikai divos eksemplāros un pagaidām apzināts ir tikai viens no tiem, 1945. gada augustā izdots. Laikrakstu divu lappušu apjomā ar devīzi “**Tēvzemes brīvībai**” izdeva latviešu nacionālo partizānu kaujas vienība “**Vilkači**”, kuru vadīja brāļi Pauls un Jānis Pormaļi. Šī partizānu vienība darbojās Jēkabpils apriņķa Seces un Sēlpils pagastos. J. Pormalis savā atmiņu stāstā raksta, ka laikraksta izdošanā daudz palīdzējuši Sēlpils pagasta Sēņotu māju saimnieks Dzērvītis, kā arī rīdziniece Lidija Reihamne. Viņi sagādājuši rakstāmmašīnu un papīru.¹⁹⁵ Laikraksta saturā lielākoties dominē situācijas analīze ar secinājumiem, ka “ar šiem faktiem pietiek, lai dotu ticību brīvai Latvijai”. P. Pormalis krita 1946. gada augustā, bet J. Pormalim tā paša gada oktobrī izdevās nokļūt Kurzemē un pievienoties Ēvalda Pakuļa partizānu grupai.¹⁹⁶

2.2. Nacionālās pagrīdes laikrakstu saturiskās nostādes

Nenoliedzami, laikrakstos lielākoties dominē patriotiska rakstura publikācijas, kuru uzdevums bija lasītāju uztverē saglabāt neatkarīgas Latvijas ideju un aicināt iestāties partizānu grupās. Vienlaikus laikrakstos publicētas ziņas, kuras tendētas uz komunistiskā režīma noziegumu atklāšanu, aplamās saimnieciskās politikas izvērtēšanu un ārvalstu notikumu apskatu un analīzi. Šos uzdevumus laikraksti paveica, piemēram, minot komunistiskā režīma drošības dienestu upurus, uzskaitot patiesos ražas apjomus laukos, salīdzinot mazās strādnieku algas ar komunistiskās partijas amatpersonu lielo atalgojumu un ārpolitisko notikumu aprakstos aplūkojot ārzemju valstsvīru asos padomju režīmam veltītos izteikumus.

Vienlaikus pildot informācijas sniedzēja funkciju, nacionālās pagrīdes laikraksti uzskatāmi arī par partizānu ideju propagandas un aģitācijas platformu. To apstiprina fakts, ka lielāko partizānu organizāciju un grupu statūtos šādas funkcijas tika arī atrunātas. Tā, piemēram, jau pieminētais “**Jagdverband Ostland**” latviešu operatīvā štāba paspārnē izveidotais Latviešu informācijas dienests “**Laima**” (L.I.D.). Latviešu informācijas dienesta

¹⁹⁴ LVA. 1986. f., 41886.1., 1. apr., 7. sēj., 80. lpp.

¹⁹⁵ Pormalis, J. (1993). Partizānu grupa “**Vilkači**”. Grām.: *Uz ežiņas galvu liku...*. Rīga: Rota. 263. lpp.

¹⁹⁶ Neiburgs, U. Daugavpils universitātes Humanitārās fakultātes XIII starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli. 115. lpp.

projekta paskaidrojumā minēts, ka tas nepieciešams kā visplašākais un pilnīgākais ziņu sniedzējs¹⁹⁷. “L.I.D. uzbūve un vadība garantē ziņu objektīvu latvisku skatījumu, kāds izslēgts ziņu dienestu organizējot citādā veidā,”¹⁹⁸ teikts dienesta statūtos. Tiesa, tajos arī norādīts, ka par savu darbību dienesta vadītājs ziņo un atbild savai augstākajai vadībai - vācu militārajam štābam (Stubaf. Pecham). Šim štābam tad arī tieši padota Latviešu nelegālistu organizācijas “Laima” centrāle.¹⁹⁹ Tas liek apšaubīt statūtos apgalvoto par objektīvas informācijas sniegšanu, ko apņēmies nodrošināt šis informācijas dienests. Tiesa, R. Šternbergs apgalvojis, ka dienesta gatavotie informācijas apkopojumi bijuši brīvi no vācu cenzūras²⁰⁰.

Latvijas nacionālo partizānu organizācijas vadītāja B. Jankava lietā atrodas arī šī informācijas dienesta dokuments, kurā uzskaitīti “nelegālistu uzdevumi”. Tajos līdztekus citiem uzdevumiem minēts arī propagandas darbs. Tas nozīmēja: “Vēlamā noskaņojuma uzturēšana latviešu nacionālos cīnītājos un kreisos elementos, tautā.”²⁰¹ Šī uzdevuma izpildei minēti trīs instrumenti - a) drukātais vārds (laikraksti, uzsaukumi, skrejlapas), b) dzīvais vārds; c) aktīva personīgā rīcība. Pēc Vācijas kapitulācijas Kurzemē nacionālo partizānu organizācijas formējās no lielākoties iepriekš “Meža kaķu” dalībniekiem.

Savu ideju aģitācijas darbu plānoja arī Alūksnes vidusskolas nacionālistiskā jaunatnes organizācija “Dzimtenes Sili”, kuras dalībnieks Guntars Ūdris pirms laikraksta izdošanas izstrādāja vadmotīvus “Kā vadīt pretkomunistisko aģitāciju?”. Šis viņa ar roku rakstītais dokuments atrodas grupas vadītāja Z. Augstkalna lietā, un tajā teikts, ka pretkomunistiskā aģitācija jāizved galvenokārt divos virzienos - zemnieku un strādnieku masās. G. Ūdris raksta, ka to darīt var, laikrakstu slejās skaidrojot pašreizējos apstākļus ar piemēriem no reālās dzīves, “parādot, kurp ved un virza politika, kādas tās pamata kļūdas un kur var slēpties viltus idejas un viltus centieni”²⁰². Viņš arī min piemēru, kā to darīt: “Kurp ved kolhozu ierīkošanas centieni? Šie centieni dibināti uz zemnieku masu proletarizēšanu, - proletarizācija, ko izved valdības ar likumiem, noslogojot zemnieku ar tādiem nodokļiem, kādi bija klaušu laikos un vēl smagākiem. Rezultātā maksātnespējīgie ir spiesti iestāties kolhozos, lai vilktu savu dzīvi. Proletarizējot zemniecību un ieviešot savas viltus idejas, komunisti vēlas laukos dibināt sev ideoloģisku bāzi, uz kā varētu balsstīties, lai izvestu tālāk savus reakcionāros plānus,”²⁰³ skaidro G. Ūdris. “Tas labi saprotams no tā, ka tieši nabadzīgos zemniekus viņi grib ņemt savā aizgādībā, jo cer, ka nabadzīgais zemnieks - tumšs, neizglītots - piekritīs viņu šķietami cilvēciskajiem centieniem. Tas, lūk, viņiem izdevās izdarīt Krievijā, kur zemnieku

¹⁹⁷ LVA. 1986. f., 1126.l., 1. apr., 4. sēj. 42. lp.

¹⁹⁸ Turpat. 50. lp.

¹⁹⁹ Turpat. 42. lp.

²⁰⁰ Turpat. 41886. l., 1. apr. 1. sēj., 58. lp.

²⁰¹ Turpat. 1126.l., 1. apr., 4. sēj. 42. lp.

²⁰² LVA. 1986. f., 1. apr., 2783.l., 3. sēj., 102. lp.

²⁰³ Turpat.

pamatmasa, muižnieku apspiesta, bija nabaga, neizglītota un tumša, tāpēc še savas viltus idejas komunisti nesa bez grūtībām, jo nabadzīgais, neizglītotais cilvēks dzirdot brīvu vārdu (ne reālā veidā) un aizraujas jaunās iekārtas celšanas darbā. Bet te redzamas kļūdas, kuras pieļāva krievu zemnieki, kas vēlāk paši tās izprata, bet nevarēja vairs nekā labot, jo jaunā ideoloģija bija guvusi atbalstu sabiedrības neizglīto slāņu rindās, židos, dienaszagļos un citos tādos cilvēkos, kam katrs darbs, kas saistīts ar grūtībām ir slogs, kas godīgi pelnītu grasi nepazīst. (...) Bet Latvijā šis process ir citāds, jo te komunisti sastopas ar apzinīgiem, izglītotiem ļaudīm.”²⁰⁴

Jāatzīst, ka šādas propagandiskas norādes tika ievērotas ne tikai šī konkrētā Alūksnes vidusskolas skolēnu pretošanās grupas veidotajā laikrakstā. Tās raksturīgas (iespējams, dažos gadījumos neapzināti) visām nacionālās pagrīdes grupām, kuras nodarbojās ar dažādu laikrakstu un citu izdevumu veidošanu, un novērojamas kā ziņu izklāstos, tā prozas un dzejas darbos.

2.2.1. Izdevumos paustie pagrīdes organizāciju mērķi un laikrakstu izdošanas iemesli

Nemot vērā lielas daļas nacionālās pagrīdes izdoto laikrakstu neregulāro raksturu, īso mūžu un nelielo eksemplāru skaitu, nodaļā aplūkoti lielākie partizānu izdotie laikraksti un skolu jaunatnes veidotie izdevumi. Jāatzīst, ka Kurzemes, Vidzemes un Latgales nacionālās pagrīdes laikrakstu izdošanas iemesli ir līdzīgi, atšķiras vienīgi izdevumu saturiskās nostādnes, kurās mērķi pausti. Organizācijas un grupas vieno kopīgs mērķis - neatkarīga Latvija. Tās iespējamā politiskā sistēma jau ir pakārtots mērķis.

Latvijas nacionālo partizānu apvienības viens no dalībniekiem un laikrakstu “Sudrabortā Saule” un “Tēvzeme un Brīvība” sastādītājs K. Rusovs savās atmiņās raksta: “Kas pamudina tādos grūtos apstākļos tik bieži izdot avīzi? Pēc avīzes ir liels pieprasījums, to gaida ar nepacietību gan partizāni, gan arī iedzīvotāji - mūsu piekritēji, kuru ir ne mazāk kā 80 procenti no visiem Latvijas iedzīvotājiem.”²⁰⁵ Arī Alūksnes jauniešu organizācija “Dzimtenes Sili” savu žurnālu izdošanu pamato līdzīgi, proti, “uzsaukumi un žurnāli, kas atmaskoja komunistu režīmu, tika rakstīti, lai dotu alūksniešiem apziņu, ka tauta cīnās, ka pretestība okupantiem pastāv, ka padomju vara ar meliem un demogoģiju cenšas apmuļķot tautu”²⁰⁶. Šī pretestība padomju režīmam tika pausta abējādi - gan ar nopietniem politiskiem rakstiem, tostarp starptautiskās politikas norišu skaidrojumiem (ar ko vairāk nodarbojās lielākās partizānu organizācijas), gan emocionāli patriotiskām publikācijām (kas vairāk bija raksturīgs

²⁰⁴ Turpat.

²⁰⁵ Strods, H. (2003). Latvijas nacionālo partizānu karš. Dokumenti, apcerējumi un atmiņas. Rīga: LV Fonds. 193. lpp.

²⁰⁶ Skalbergs, A. (1999). Ar ticību Latvijas saulei. Publicistika, intervijas, stāsti. Rīga: I/U “Mācību apgāds”. 125. lpp.

skolu jaunatnes izdevumiem). Kā partizānu, tā jauniešu izdevumos netrūka arī vietējo notikumu aprakstu, kuros tika runāts par nepietiekamajām pārtikas devām iedzīvotājiem, saimniecisko politiku, padomju režīma īstenotajām represijām pret civiliedzīvotājiem un virkne citu svarīgu ziņu. Tādējādi šo publikāciju saturs liecina kā par pašu organizāciju mērķiem, tā laikrakstu izdošanas iemesliem - pēc iespējas visaptverošākas informācijas sniegšanu, kas runātu par padomju režīma patieso dabu un atspēkotu režīmu oficiālajos izdevumos rakstīto par tautas “apmierinātību” ar izveidojušos kārtību.

Līdz ar jau minētajiem mērķiem, izdodot laikrakstus un dažādus citus izdevumus, nacionālie partizāni mēģināja saglabāt saikni ar iedzīvotājiem, kuri izvēlējušies sadzīvot ar sev netīkamo okupācijas režīmu. Tas atklājas laikraksta “Latgales Partizāns” paustajos mērķos, kur līdztekus laikraksta uzdevumam “stiprināt tautiešus cīņā par savām tiesībām, cīņā par savas tautas nākotni”²⁰⁷ minēts, ka nacionālie partizāni grib, “lai šie raksti vienotu kā nesaredzami cieši pavedieni to tautu, kas cieš zem citu jūga, ar to tautu, kas šai verdzībai pretojas, kas brīvi mīt meža biežumā, nevienam nezināmās vietās”²⁰⁸.

Vienlaikus uzskatāmi par nacionālo partizānu ideju propagandas un aģitācijas platformu pagrīdes veidotie izdevumi īpaši izcēla latviešu tautas ciešanas, tādējādi mēģinot pamatot cīņas pret komunistisko režīmu nepieciešamību. Tā, piemēram, vienā no laikraksta “Kurbads” numuriem rakstīts: “Pēc miera ilgojas visas valstis un tautas, bet jo sevišķi karā izmocītā, pazemotā un smagi pārbaudītā latviešu tauta. Daudz viņai atņemts. Viņas tiesības kājām mīdījis gan melnais pūķis, gan sarkanais nezvērs. Pēdējais vēl tagad turpina postīšanu un tautas iznīcināšanu.”²⁰⁹ Tiesa, ņemot vērā pagrīdes izdevumu savdabo raksturu, kura satura noteikšanas viens no galvenajiem apstākļiem ir mazākuma vai apspiestās iedzīvotāju grupas uzskatu paušana, kas šajā gadījumā ir latviešu un citu padomju režīma izvērstajās represijās cietušo iedzīvotāju, pieprasījums pēc šāda rakstura informācijas, kurā dominē uzbrūkošā, agresīvā un dažubrīd neobjektīvā veidā pausti konkrētās iedzīvotāju grupas uzskati un vēlmes, šādas tendencioza rakstura publikācijas var uzskatīt par attaisnojošām, jo tādējādi tiek nodrošināts viens no primārajiem pagrīdes laikrakstu uzdevumiem - iedzīvotājiem tiek piedāvāts identificēties ar laikrakstos paustajām idejām un līdzpārdzīvot aprakstītajiem notikumiem. Gandrīz katra lielāka vai mazāka partizānu grupa par nepieciešamu uzskatīja laikrakstos paust un propagandēt savus mērķus un vīziju par turpmāko (jau neatkarīgās) Latvijas likteni. Izdevumu mērķi atkarībā no to izdevējorganizācijas lieluma atšķīrās - lielākās grupas apņēmas informēt par norisēm Latvijā un pasaulē, mazākās - izteikt morālu atbalstu

²⁰⁷ Bāliņš, T. (1997). “Latgales Partizāns”. Grām.: *Pretestības kustība okupācijas varām Latvijā*. Rīga: Sol Vita. 228. lpp.

²⁰⁸ Turpat.

²⁰⁹ LVA. 1986. f., 1126.l, 1. apr., 4. sēj., 218.lp.

partizāniem, tādējādi stiprinot apziņu, ka liela daļa Latvijas iedzīvotāju joprojām gatavi cīnīties pret padomju režīmu.

Par nacionālās pagrīdes izdoto laikrakstu mērķiem lielā mērā liecina izdevējorganizāciju vai grupu (piemēram, LNPO, LNPA, LTS(p)A un Latvijas tautas partijas) statūtos paustie uzdevumi, mērķi un atziņas. Ar LNPO un LNPA statūtos rakstīto iepazīstināts jau iepriekšējās nodaļās. Līdzīgi uzstādījumi lasāmi ar Kārļa Dravas grupas dibinātās Latvijas tautas partijas statūtos. Partijas programmā rakstīts: “Uzturēt un izveidot brīvu, neatkarīgu, demokrātisku Latviju. Attīstīt nacionāli demokrātisku, Latvijas valsts interesēm atbilstošu politiku. Aizliegt katru darbību, kas vērsta pret neatkarīgu demokrātisku Latviju.”²¹⁰ Partijas statūti sastāv no piecām nodaļām, kurās uzskaitīti 1) partijas mērķi, rajons, tieības un pienākumi, 2) partijas sastāvs, 3) partijas līdzekļi, 4) partijas pārvalde un 5) partijas likvidācijas kārtība. Statūtos lasāms, ka “Latvijas tautas partija apvieno savas zemes pilsoņus cīņai par politiski suverēnu, brīvu, neatkarīgu, demokrātisku valsti, saimnieciski un kulturāli stipru latviešu tautu un nacionāli attīstītas iekārtas nostiprināšanu”²¹¹. Šī mērķa sasniegšanai bez citiem uzdevumiem minēts, ka partija “izdod un izplata periodiskus un neperiodiskus izdevumus”²¹². Partijas periodiskais izdevums bija “Mazais Latvis”, bet neperiodiskie - vairāki uzsaukumi, skrejlapas, arī atklātās vēstules Komunistiskās partijas darboņiem Latvijas teritorijā. K. Dravas krimināllietā pie lietiskajiem pierādījumiem atrodami pirmie astoņi laikraksta “Mazais Latvis” izdevumi. Jau tā devīzē pausts izdevējorganizācijas - Latvijas tautas partijas - mērķis, proti, “Dzīvot savai tautai, strādāt brīvai un neatkarīgai, demokrātiskai Latvijai”. Turklāt laikraksta pēdējā numurā allaž piebilsts “Ar paziņām nosūtīt uz laukiem” vai “Izlasi un ieliec kaimiņa vēstuļu kastītē”.

Jau laikraksta pirmā numura ceturtajā - pēdējā - lappusē ievietota publikācija “Kāpēc iznāk MAZAIS LATVIS?”. Tajā rakstīts:

“Pasaulē miers būs un citu tautu apspiešana beigsies tikai tad, kad boļševistisko Krieviju ar tās diktatoru-vadoni Staļinu nomainīs starptautiskā demokrātija. Visā pasaulē valda demokrātiskas valdības un darbojas starptautiski demokrātiskā tiesībām ievēlēti parlamenti, tikai Padomju Savienība ir vienīgā valsts pasaulē /varbūt arī Spānija?/, kur valda diktatūra. Tur tiesības tikai komunistu partijai. Visi parlamenta locekļi komunistu partijas iecelti un demokrātijas vārdā izvestas šī sazīmētā saraksta vēlēšanas. Tāda cirka numuru latviešu tauta piedzīvoja 1940. gadā un tas vēl turpinās tagad. Arī toreiz vēlēšanas ietēra demokrātijas drānās un tās sargāja iebrukušais boļševiku karaspēks. Šādu triku atsegšanai un lai tautai palīdzētu saprast boļševiku īsto demokrātiju un atšķirt to no starptautiskās

²¹⁰ Turpat. 25231., 1. apr., 5. sēj., 6. lp.

²¹¹ Turpat. 25. lp.

²¹² Turpat.

demokrātijas, iznāks “Mazais Latvis”, Latvijas tautas partijas vadībā. “Mazais Latvis” mudinās attīstīt starptautiskās demokrātiskās brīvības, cienīt cilvēka pamattiesības, it sevišķi cilvēka cieņu un personīgo drošību un brīvību, sapulču, vārda un preses brīvības. Mēs rādīsim tautai un pasaulei, ka boļševiku uzspiesto iekārtu latviešu tauta necieš, ka tā ir nelikumīga, necilvēcīga un pretēja visiem starptautiskajiem jēdzieniem. Tā ir pretēja tiem mērķiem, par kuriem cīnās Anglija un Amerika. Tā neatšķiras no Hitlera jau pazīstamās iznīcināšanas un apspiešanas diktatūras. Šo un citu nacionāli demokrātisku centienu sekmēšana un boļševiku propogandas noskaidrošana lai ir pazīšanās zīme “Mazais Latvis”. “Mazais Latvis” kā Latvijas tautas partijas izdevums cīnīsies, lai drīzāk tiktu atjaunota brīva, neatkarīga, nacionāla un demokrātiska Latvija.”²¹³

Līdzīgi mērķi pausti arī Latvijas nacionālo partizānu apvienības laikrakstā “Sudrabetā Saule”, kā arī LNPA izveidotās politiskās apvienības “Tēvzemes Brīvības Savienības” (“TBS”) izdevumā “Tēvzemei un Brīvībai”, ko arī izdeva LNPA. Arī šajos laikrakstos dominē pārliecība, ka Latvijai pēc neatkarības atgūšanas jābūt demokrātiskai. Laikraksta “Tēvzemei un Brīvībai” pirmajā numurā publicēta “TBS” programma, kurā nosaukti apvienības mērķi ārpolitikā (atjaunot Latvijas valsts faktisko suverenitāti (neatkarību), saskaņā ar bij. starptautiskiem līgumiem un Apvienoto Nāciju deklarāciju, kur savas zemes valdītāja un likteņa lēmēja būtu pati latviešu tauta; tuvas attiecības izveidot ar pārējām Baltijas jūras valstīm, sevišķi ar Lietuvu un Ēstiju) un iekšpolitikā (Latvijas valsts atjaunojama kā nacionāla demokrātija Apvienoto Nāciju statūtu garā, izveidot brīvas, vienlīdzīgas, vispārējas, tiešas un aizklātas vēlēšanas; nodrošināt vēlēšanu tiesības visiem Latvijas pilsoņiem bez šķiru, sociālās izcelšanās, mantas un izglītības cenza izšķirības; nodrošināt personas, privātīpašuma, preses, vārda, sapulču un reliģijas brīvību)²¹⁴.

1944. gada septembrī iznāk laikraksts “Par Latviju”. Arī šis laikraksts, sevi nodēvējot par latviešu nacionālās domas paudēju, demonstrē vienlaikus gan nacionālo partizānu pretvācisko, gan pretkrievisko nostāju. Laikraksta pirmajā lappusē ievietots paziņojums, kurā teikts, ka “Latvijas Sargu centrālais štābs paziņo, ka latviešu nacionālās organizācijas, kas izdeva Tautas Balsi un Lāčplēsi, šai latviešu tautas pārbaudes brīdī ir apvienojušas savu darbību ar latviešu nacionālo organizāciju Latvijas Sargi.”²¹⁵

Savās publikācijās laikraksts uzstājas pret tiem, kam “piemīt vēja rādītāja atsaucīgums un grozīgums (...). Kam piemīt pelavu vieglums.”²¹⁶ Laikraksts arī atsauca uz starptautiskajām tiesībām, kuras Padomju Savienība, okupējot Latviju, pārkāpušas: “[Pēc

²¹³ LVA. 1986. f., 1126.1, 1. apr., 4. sēj., 118. lp.

²¹⁴ LVA. 1986. f., 40012.1., 1. apr. 4. sēj. 128. lp.

²¹⁵ Turpat. 25231.1., 1. apr.. 6. sēj. 30. lp.

²¹⁶ Turpat. 31. lp.

vācu okupācijas] pagāja viens gads, un mēs tapām “atbrīvoti”. Kopš šīs “atbrīvošanas” ir pagājuši 3 gadi. Trīs reizes esam griezušies pie civilās pārvaldes pēc atļaujas izdarīt tautas nobalsošanu par viltus un varmācības ceļā panākto Latvijas “brīvprātīgu” iekļaušanos Padomju republiku kopā - bet neesam saņēmuši atļauju, tieši otrādi - esam panākuši Latvijas labāko dēlu apcietināšanu un nogalināšanu.”²¹⁷ uzsvērts rakstā “Latvieši”.

Netradicionāls un radošs risinājums LNPO mērķu paušanai laikraksta slejās atrodams “Kurbada” 5. numurā, kas iznāca 1945. gada 25. novembrī. Tur lasāma intervija ar kādu abstraktu varoni vārdā Kurbads, kurš iemieso tos cilvēkus, kuri iestājas par neatkarīgu Latviju un cīnās pret padomju varu, tās diktētajām normām.

“Kurbad, tu, kas vienmēr drošs un nenoguris cīņā par labo - saki, kāds ceļš šobrīd ejams latvietim, kurš savā zemē mīt?” it kā jautā laikraksta “Kurbads” redkolēģija. “Latvietim, kas dzimtā zemē dzīvo, jācīnās par tautas brīvību,” atbild Kurbdas. “Latvietim jāvienojas - ticībā un tikumos, domās, uzskatos un darbos. Latvietim jāsatavojas Jaunajai Latvijai.”²¹⁸

Tālāk intervijā arī tiek identificēta un raksturota šī Jaunā Latvija, par kuru cīnās LNPO:

“Jaunā Latvija būs brīva, latviska, garīgi un saimnieciski patstāvīga un neatkarīga valsts. Ciešā kodolā saslēgusies, latviešu tautu vadīs un tautas gribu tulkos latviešu krietnākie dēli un meitas. Tie, kas nebrīvības gados nenogurstoši cīnījušies un nesatricināmi stāvējuši par brīvību, latvisku un neatkarīgu Latviju. Tie, kas savās domās un darbos vienmēr slēguši tautas dzīvā spēka, gara un saimniecisko vērtību saglabāšanu, izkopšanu un papildināšanu. Latviešu tautai Jaunajā Latvijā jābūt vienotai, latviskās īpašībās, īpatnībās un tikumos stiprai, garīgi attīstītai, garā un jūtās izkoptai cilvēcīgai, taisnai un pilnvērtīgai, miesās spēcīgai un veselai, saimnieciski pārtikušai un bagātai.”²¹⁹

Savukārt “Kurbada” desmitajā numurā, kas iznāca 1946. gada janvārī, teikts, ka laikraksta “galvenais uzdevums un nopelns tautas verdzības dienās ir latviešu gara spraiguma paušana un uzturēšana”²²⁰. Tāpat laikraksta “Kurbads” veidotāji, izdevumu saucot par literārai un kulturālai dzīvei veltītu, savās publikācijās iestājās par latviešu tradīciju un kultūras saglabāšanu, tās pretnostatot komunistiskā režīma diktētajām normām. Uzņemoties latviešu tradīciju aizstāvju lomu laikā, kad padomju režīms aizliedzis jebkura sev neizdevīga plašsaziņas līdzekļa darbību, laikraksta “Kurbads” izdevēji raksta: “Tieši kultūras cilvēki, kas gara dzīvi centrējuši dziļākās vērtībās spēj vieglāk nedienas pārļaut. Laimīgs ikviens, kurš

²¹⁷ Turpat. 33.lp.

²¹⁸ Turpat. 1126.l, 1. apr., 4. sēj., 146. lp.

²¹⁹ LVA. 1986. f., 1126.l, 1. apr., 4. sēj., 146. lp.

²²⁰ Turpat.

aizraudamies kaut vai ar daiļu grāmatu spēj pacelties pāri šīsdienas nelietībām un tās nestajam rūgtumam. (...) Boļševiku okupācijas vara ir atņēmusi Latviešu tautai kultūras izplatīšanas līdzekļus: presi, radiofonu un teātri. Tā paralizē kultūras vērtību jaunradi un saglabāšanu. Bet mūsu kultūras sasniegumus tā nespēj par neesošiem padarīt. Tā nespēj atņemt latviešu tautai Raiņa, Aspazijas, Skalbes, Akuratera, Virzas, Ezeriņa, Purvīša, Liberta, Jāzepa Vītola un citu mākslinieku radītās vērtības.”²²¹

Kamēr lielāko partizānu organizāciju izdotajos laikrakstos lasāma visnotaļ pilnvērtīga politiskās situācijas analīze, skolu jaunatnes izdevumos lielākoties lasāmas emocionāli patriotiskas publikācijas. Tam uzskatāms piemērs ir Alūksnes ģimnāzijas skolnieču 1945. gada nogalē un 1946. gada sākumā izdotais, ar roku uz burtnīcu lapām veidotais izdevums “Kokle”. 1945. gada rudenī izdotajā numurā skolnieces formulē savas izveidotās organizācijas “Tālavas Sili” mērķus: “Zēni un meitenes - vai jūs zināt, kas ir Latvju Nacionālās Jaunatnes Apvienības, kas ir “Tālavas Sili”? Jūs dzirdat, cik noslēpumaini šalc apvāršņu loki? “Tālavas Sili” ir mūsu - aktīvāko, nacionāli domājošo pulciņš, kas nodibinājies Malienes nomalē un oficiālu darbību uzsāka 1945. gada 2. oktobrī sakarā ar LNJA statūtiem. Mūsu tuvākais pienākums un mērķis - atbalstīt patriotus, palīdzēt dažādos veidos Latvju Nacionālajai Partizānu Apvienībai daiļot partizānu kalpus, rādīt tautai viņas ienaidniekus, atmaskot komunistu nolūkus. Nāciet, sniedziet mums savas tīrās rokas, lai kopīgiem jaunatnes spēkiem skanētu brīvības melodijas. - Vai jūs dzirdat, cik skaisti šalc mūsu dzimtenes zilie sili?”²²²

Līdzīgi mērķi kā Alūksnes ģimnāzijas skolniecēm, izdodot savu laikrakstu, bija arī Liepājas Valsts tehnikuma studentiem. Kaut arī liepājnieku pretošanās organizācija bija krietni pilnīgāka savas programmas un konkrēto mērķu dēļ, žurnāls “Kursa” lielākoties kalpoja kā patriotisma un latviskuma saglabāšanas instruments. “Šis žurnāls paredzēts tiem latviešu jauniešiem, kuri mīl savu dzimteni Latviju un gatavi tās dēļ nolikt savu galvu,” teikts laikraksta pirmajā numurā. “Ar savu lielo gribas spēku un neatlaidību, mēs gribam pierādīt jums, mūsu dārgie tautieši, ka latviešu gars vēl dzīvo, un ka, ja vien ir vēlēšanās, vēl ir iespējams mums piecelties un kļūt brīviem. Mēs gribam parādīt, jums, dārgie tautieši, to, kas iespējams ar lielu gribas spēku.”²²³

Aplūkojot atsevišķu lielāko laikrakstu publikācijās izteikto pamatojumu laikrakstu izdošanai, var identificēt trīs galvenos mērķus, kādi bija nacionālās pagrīdes laikrakstu izdevējiem, veidojot pretstāvi padomju režīma politikai un tās izvērstajai propagandai. Proti,

---

²²¹ Turpat. 152. lp.

²²² Skalbergs, A. (1999). Ar ticību Latvijas saule. Publicistika, intervijas, stāsti. Rīga: I/U “Mācību apgāds”. 71. lpp.

²²³ LVA. 1986. f., 10777.1., 1. apr., 6. sēj., 14. lp.

tie bija, pirmkārt, informēšana par patiesajiem notikumiem gan Latvijā, gan ārvalstīs, otrkārt, nacionālo partizānu ideju propaganda, kam varētu pieskaitīt arī skolu jaunatnes gatavotajos laikrakstos pausto atbalstu lielāko pretošanās kustību dalībnieku darbībām, un, treškārt, pagrīdes avīzes bija vieta, kur, pēc pašu izdevēju apgalvotā, ar dažādu prozas, dzejas un citu daiļdarbu palīdzību varēja nodrošināt latviešu tradīciju un kultūras saglabāšanu un turpināšanu naidīga režīma apstākļos, kā arī turēties pretim Latvijas pārkrievošanas draudiem. Kaut arī jau neatkarīgās Latvijas iespējamā politiskā sistēma saskaņā ar nacionālo partizānu statūtos un laikrakstos minēto uzskatāma par pakārtotu mērķi, taču jāsecina, ka lielākoties nacionālās pagrīdes dalībnieku vadošais nosacījums bija demokrātiska Latvija, kas ievērotu starptautiskos likumus un kurā valsts iestādes, saskaņā, piemēram, ar LNPA statūtos pausto mērķi par neatkarīgas Latvijas iekārtu, darbotos “Apvienoto Nāciju statūtu garā”²²⁴. Līdzīgi statūtos par saviem mērķiem runā arī Kurzemes nacionālo partizānu organizācija (LNPO) un K. Dravas partizānu grupa, kura pat nodibināja savu Latvijas tautas partiju. Kā politiskās iekārtas piemērs lielāko laikrakstu nodrošinātajos ārvalstu ziņu apskatos tiek identificēta demokrātiskā iekārta ASV un Anglijā, kuras nacionālie partizāni uzskatīja par saviem tuvākajiem sabiedrotajiem.

2.2.2. Ziņu sadaļas analīze

Par laikraksta redakcionālajām nostādnēm ziņu slejās var spriest pēc tiem notikumiem, kuri tiek izvēlēti kā apraksta vai pieminēšanas vērti. Ņemot vērā nacionālās pagrīdes laikrakstu nelegālo dabu, varētu pat apgalvot, ka aplūkotās norises bija samērā vienveidīgas savā raksturā. Tiesa, vienlaikus pietiekami dažādas, lai lasītājiem demonstrētu padomju režīma trūkumus un tā noziedzīgo dabu. Ar pilnvērtīgu ziņu aprakstiem un ārpolitisko notikumu analīzi plašākās iespējas bija nodarboties lielāko nacionālo partizānu apvienību un organizāciju laikrakstu izdevējiem. Bieži viņiem bija pieejami radioaparāti, kuri uztvēra ārzemju radioprogrammas. Tāpat, kā noprotams no VDK krimināllietās rakstītā, lielāko grupu rīcībā bija nonākusi visnotaļ pilnvērtīga tipogrāfiskā tehnika, kas spēja nodrošināt laikrakstu vizuālās kvalitātes. Un, izmantojot šīs priekšrocības, kā arī samērā plašo nacionālo partizānu sakarnieku grupu tīklu, kas laikrakstu izdevējus apgādāja ar nepieciešamo informāciju, ziņu klāsts tika piedāvāts visnotaļ plašs un tam laikam un apstākļiem atbilstoši kvalitatīvs. Tikmēr skolu jaunatnes veidotie laikraksti lielākoties sastāvēja no patriotiskiem un nacionālā garā veidotiem sacerējumiem, ziņu un dažādu iekšpolitisko norišu apraksti šajos izdevumos parādījās retāk.

²²⁴ Turpat. 40012.1., 1. apr., 4. sēj., 36. lp

Vienlaikus nacionālās pagrīdes izdoto laikrakstu saturiskās nostādnes lielā mērā bija pakārtotas propagandas un aģitācijas prasībām. Var identificēt vairākas tēmas, kādas aprakstot, nacionālie partizāni mēģināja ne tika informēt sabiedrību par patiesajām norisēm un radīt pretstāvi okupācijas režīma oficiālajos laikrakstos paustajām atziņām, bet arī izvērst savu propagandas darbu. Apkopojot nacionālās pagrīdes laikrakstu publikācijas un tur ievietotos rakstus klasificējot tēmu kategorijās, atklājas astoņi galvenie pagrīdes laikrakstu saturiskie virzieni:

- 1) režīma nozieguma atklāšana (laupīšanas gadījumi, slepkavības, izsūtīšanas un citas pret iedzīvotājiem vērstās represijas);
- 2) saimnieciskās - strādnieku un zemnieku - dzīves apraksti;
- 3) vēršanās pret nodevējiem un pasīvajai iedzīvotāju daļai veltītā kritika;
- 4) komunistiskā režīma politisko nostādņu skaidrošana;
- 5) partizānu politisko uzskatu paušana;
- 6) atceres un svētku dienu - 18. un 11. novembra, Ziemassvētku - pieminēšana un apraksti;
- 7) ārzemju notikumu apskats, kas bija samērā pilnīgs, par spīti ierobežotajām iespējām partizāniem iegūt pilnvērtīgu informāciju;
- 8) partizānu dzīves apraksti, kas lielākoties apcerēti dažādos prozas darbos un dzejā;

2.2.2.1. Iekšpolitiskās, saimnieciskās un sociālās dzīves aprakstu analīze

LNPA laikrakstu veidotājs K. Rusovs savā atmiņu stāstā atklājis, ka par ārvalstu notikumiem varēja uzzināt, klausoties dažādas raidstacijas, bet visaptverošu un objektīvu informāciju par Latvijā notiekošo iegūt bijis problemātiskāk. Jo sarežģītāku šo procesu padarīja laikrakstu un to izdevēju nelegālais stāvoklis, un ziņas par apkārtne notiekošo lielākoties varēja iegūt no citu stāstītā vai balstoties uz pašu laikrakstu izdevēju novērojumiem. Ziņas pie partizāniem nonāca, pateicoties arī izstrādātajam partizānu grupu izveidotajiem sakarnieku tīkliem.

Par spīti savam stāvoklim un nelegālajai dabai, laikraksti demonstrēja samērā pilnīgu ainu arī par Latvijas tābrīžā norisēm. Uzskatāms piemērs tam ir Latvijas Nacionālo partizānu organizācijas izdevums "Tēvzemei un Brīvībai", kura slejās visnotaļ bieži parādījās rubrika "Padomju Latvija. Boļševisms skaitļos". Tajā sniegta samērā pilnvērtīga aina par sociālo situāciju visā Latvijā un par strādnieku un zemnieku dzīvi. Šī rubrika ievērtības cienīga ne tikai ar tā saturu, bet arī formu. Materiālu sagatavojuši visnotaļ atturīgā un ziņu izklāstam raksturīgā stilā, publikāciju autori par režīma raksturu ļauj "runāt" pašām norisēm, secinājumu izdarīšanu it kā atstājot lasītāju ziņā, kuriem dotas iespējas pašiem spriest par ziņu vērtību un nozīmi.

Šajā rubrikā ziņas piedāvātas no dažādām Latvijas vietām - Rīgas, Puzes un Valkas. Publikācijā padomju režīms aplūkots skaitļos un dažādu situāciju novērojumos balstītos spriedumos, samērā veiksmīgi vedinot lasītāju uz "pareizo" režīma vērtējumu, vienlaikus saglabājot neitrāla ziņu izklāsta formu. Tiesa, Piemērs no laikraksta "Tēvzemei un Brīvībai" 4. numura (1945. gada 15. septembris):

"1945.g. sākuma mēnešos no Rīgas, Vidzemes un Zemgales apcietināti un izvesti 81 500 vīrieši, neieskaitot sarkanajā armijā iesauktos un darbam Krievijā nozīmētos.

Puzes pag. (Ventspils apr.), laikā no 8.5. - 31.8. 1945., noslepkavoti - 7; apcietināti un aizvesti - 109 leģionāri, 165 aizsargi un personas, kas nav sastāvējušas nekādā dienestā; izvarotas vai mēģināts izvarot 12 sievietes; izlaupītas 18 saimniecības (13 izlaupījuši saraknarmieši, pārējās milicija un izpildkomiteja). Mazākā mērā laupītas vērtslietas, pulksteņi, nauda, pārtika u.c. Izlaupītas visas pagasta saimniecības, atsavinātas, pilnīgi, vai daļai 90 saimniecības;

Rīgā valsts papīru spiestuvē iespiestas jaunās pārtikas kartītes 35 dažādām apgādes šķirām. Lit. A kartīšu skaits ierobežots, kartītes saņem izcilākie valstsvīri, Lit. B - partijas vīri, uzticības personas, kā arī mākslinieki un zinātnieki, kuru vārdus un popularitāti izmanto padomju "kultūras" propagandai.

Vērojumi Rīgas pārtikas veikalos. Gaidīdami niecīgu putraimu devu stāv rindā ierēdņu un strādnieku piederīgie. Paredzētā cukura deva nav saņemama (200 gr), tā vietā sola skābās konfektes. Veikalā ienāk jauns cilvēks, uzticības persona, un iepērk savu normu uz Lit. B kartītes. Viņi var brīvi izvēlēties - pirkt 1,6 kg cukura vai 16 tāfelītes šokolādes. Jauneklis izvēlas pēdējo. No rindas atskan: "Dodiet mums arī nogaršot." Neatbildējis jauneklis atstāj veikalu, jo viņš vēl pārāk jauns - iesācējs tautas nodevībā un maz rūdīts "vienlīdzības" sistēmā.

Tiesā. Tiek caurskatīta kāda audējas lieta. Vainīgā paskaidro, ka par savu algu - 140,- Rbļ. mēnesī - pie patreizējām cenām nav iespējams izpirkt pat paredzēto bada normu. Viņai jāzog vai jālec Daugavā - strādniece šņukst. Tiesa izsaka brīdinājumu. Daugavā viņai būs jālec nākošreiz...

Valkas apr. latviešu saimniecībās bieži iekļūst krievi, kas bada dzīti nāk no tāliem apgabaliem pāri robežai - pēc pārtikas. Kādās mājās ir nokauta cūka un vakariņās cūkgaļas zupa. Pie galda pieaicina arī noskrandušo bada cietēju - krievieti, kura ienākusi mājās lūgt pārtiku un mērojusi tālo ceļu no Pleskavas apkārtnes. Ēsdama zupu viņa nepārtraukti krustas. Tādu viņa nav ēdusi kopš Nikolaja laikiem, viņa atzīstas. Atstādama mājas, viņa, krustus mesdama, nosaka par pateicību to, kas nāk no sirds dziļumiem - "Neļaujaties piekrāpties no komunistiem. Neejiet kolhozos. Tad jums klāsies tāpat kā mums. Mēs bijām muļķi un mūs

piekrāpa.”²²⁵ Šajā publikācijā, iespējams, savu ideju paušanas nolūkos, LNPO laikraksta veidotāji manipulē un krietni pārspīlē ar statistikas datiem, apgalvojot, ka 1945. gada sākumā no Latvijas deportēti 81 500 cilvēku. Šādi raksti dod pamatu reizēm apšaubīt laikrakstu slejās publicētos apgalvojumus, kuri balstīti uz komunistiskā režīma noziegumu pārspīlēšanu un drīzāk kalpo kā instruments naida vairošanai sabiedrībā.

Virknē nacionālo partizānu izdoto publikāciju dominē izteikti uzbrūkoša valoda, kas reizēm pāraug lamās. To savukārt virkne preses pētnieku nodēvējuši par vienu no pagrīdes laikrakstu raksturīgākajām pazīmēm. Arī Latvijas nacionālās pagrīdes laikraksti nav izņēmums. Uzskatāms piemērs tam ir K. Dravas grupas veidotajā laikrakstā “Mazais Latvis” otrajā numurā (1945. gada 20. novembrī) ievietotā publikācija “Staļina idiotisms”. Šajā publikācijā iepazīstināts ar to, kā Latvijā noris ražas novākšanas darbi, kuri, pakārtoti kolhoza vajadzībām, notiek bezatbildīgā un sasteigtā veidā. Lai paustu savu atklāti negatīvo attieksmi ne tikai par ražas novākšanas procesu, bet arī režīmu kopumā, raksta autors izvēlējis pēc iespējas uzbrūkošāku valodu. Tajā pašā laikā uzskaitīti reāli fakti, kas šādas valodas lietošanu varētu ļaut uzskatīt par attaisnojošu. Turklāt par attaisnojošu to varētu nodēvēt arī tad, ja ņem vērā pagrīdes preses raksturu, publikācijās lietoto izteiksmes veidu un šī laikraksta lasītāju doto akceptu vai pat izteikto vēlmi pēc šādas valodas:

“Viss lielais Latvijas zemnieku vairākums neuzskata komunistu varu par valstisku, bet taupīdami sevi Latvijai, tie pārcieš visādas rupjas un idiotiskas ekspluatācijas. Sevišķi zīmīgas izpaudās ražas novākšanas “kampanja”. Idiotiski organizētie karogotie vezumi un steidzinātā labības savākšana pa lielākai daļai saplūda labības pieņemšanai nesagatavotās vietās, kur labību bēra klajā laukā uz nesegta tīruma. Tur sūri, grūti sastrādātā labība zaudē labu garšu, saaug un sūpē. Tas viss tomēr netraucēja labības masveidīgu piegādes pārtraukumu. Ko lai saka zemnieki, kas kaudzē sabērto labību, kura tik steidzīgi bija jākaltē un jānodod (tādējādi jākavē citi steidzami rudens darbi) vēl šodien redz zaļojam Gulbenes, Stendes un c. stacijās. Ko lai saka zemnieki par tām kartupeļu kaudzēm, kas oktobra salā stāvēja Cēsu, Krustpils, Jelgavas un pie citām stacijām. (...) Domājams, ka Staļina konstitūcija latviešu strādniekiem nebijātu pārtiku nav paredzējusi.”²²⁶

Nacionālās pagrīdes laikrakstos stāstot par strādnieku dzīvi, nacionālās pagrīdes dalībnieki arī mēģināja atspēkot Komunistiskās partijas sludināto propagandu, kurā viens no centrālajiem aspektiem ir Padomju Savienība kā patiesa strādnieku šķiras valsts, kuru balsta vienlīdzības princips. Laikraksta “Tēvzemei un Brīvībai” 5. numura rakstā “Vienotība” rakstīts: “Rītos un vakaros, darbu sākot un beidzot, pa ielām steidzas darba ļaudis - latvieši. Ar bažām viņi rītos ver savas iestādes durvis, zinādami, ka tos atkal trenkās un izdzīs

²²⁵ LVA. 1986. f., 1126.l., 1. apr., 4. sēj. 87. lp.

²²⁶ LVA. 1986. f., 25231.l., 1. apr., 5. sēj., 120. lp.

neproduktīvajā darbā ar grafikām, satchanovismu un sociālistiskām sacensībām. Un “ceļot darba ražību”, strādniekiem tikai vienas rūpes, vienas domas - kā lai viņš un viņa ģimene pārtiek ar plāno maizes riecieni, ko tas parniecīgo atalagojumu spēj iegādāt.”

Vairākos gadījumos vēršanās pret režīma diktāta rezultātā izveidojušos sociālo situāciju nav tikai apraksta formā ieturētas publikācijas, kurās runāts par darba neproduktivitāti un bezjēdzību. Laikraksts “Mazais Latvīvis” 1946. gada 15. maija numura publikācijas virsrakstā uzdod loģisku un saprātīgu jautājumus “Kamdēļ maize dārgāka?”. Uz jautājumu atbild raksta autors “Spridzeklis”: “Rupjmaizes cena tagad noteikta no 65 un 80 kap. kilogramā. Tā ir pasaulē augstākā cena un zemākā kvalitāte. Arī melnā biržā maizei cena cēlusies par vairāk kā 1/4 daļu. No Krievijas ieplūstošie skrandaiņu bari uzpērk Latvijā vienkāršo rupjmaizi un transportē to uz Maskavu, kur par pieckārtīgu cenu pārdod “labi dzīvojošiem un pārtikušiem”. Arī Sarkanās armijas virsnieki piedalās savas tautas “apgādē” ar maizi, nogādājot to ar automobiļiem uz Krieviju. Acīm redzama peļņa, attīstīta arī boļševika privātās tirdzniecības iniciatīva.”²²⁷

Laikraksts “Sudrabortā Saule” lielu daļu izdevumā publicētās informācijas ieguva no ārzemju raidstacijām. Tajās dažubrīd stāstīts arī par stāvokli Padomju Savienībā. “Sudrabortās Saules” redakcija, atsaucoties uz aģentūras LPAA korespondentu, raksta par situāciju Maskavā: “Padomju Savienībai arvien draudošāk tuvojas bada katastrofa. Pārtikas līdzekļu trūkums jau tagad tik ass, ka neskaitāmi iedzīvotāju bari kļūst apkārt, meklēdami maizi. Pierobežas dzelzceļa stacijas pārpildītas ar bada cietējiem, kuri laužas Latvijā, Lietuvā un Igaunijā, lai saubagotu sev dienišķo maizi. Ļeņingradas apgabala kolchozos kartupeļi palikuši zem sniega. Izsalkušie kolchoznieki tos atrok un ēd. Kara invalīdi, kritušie sarkanarmiešu sievas un bērni, badu ciezdami, klejo apkārt. Nevienam par viņiem negādā, nevienam nav daļas par viņu likteni. Notiek masveidīga kolchoznieku bēgšana no kolchoziem. Parasti bēgļus aiztur un speciālos ešalonus ar varu sūta atpakaļ. Pārtikas cenas pilsētās tik augstas, ka strādniekiem nav iespējams reizē iegādāties vairāk par 50 - 100 gramiem sviesta vai gaļas. Maskavā sviesta cenas sniedzas līdz 300 rbļ. kilogramā. Vispārējā neapmierinātība un kurnēšana pret partijas un čekas varu kļuvusi ļoti atklāta. Krievu tauta gaida karu, jo tā neredz izejas no sava drausmīgā stāvokļa. Bet pierobežas rajonā - no Petseriem, gar Pleskavu un tālāk uz dienvidiem ceļ tanku aizsprostus un nocietinājuma līnijas... Vergu valsts gatavojas karam un bruņojas.”²²⁸

Pretendējot uz politiska laikraksta statusu, vairākus aprakstus par Padomju Savienībā valdošo sociālo situāciju sniedza Latvijas nacionālo partizānu apvienības izdevums “Tēvzemei un Brīvībai”. Tiesa, izdevums iznāca tikai trijos numuros, jo LNPA tā arī

²²⁷ Turpat. 156. lp.

²²⁸ LVA. 1986. f., 40012.1., 1. apr., 4. sēj., 142. lp.

neizdevās izveidot politisku grupu, kura savas idejas paustu šajā izdevumā. Taču iznākušajos trijos numuros publicētajos rakstos vairākkārt atklāti runāts par sabiedriski politiskajām un sociālajām norisēm, kurām autori devuši arī savu vērtējumu. Piemēram, laikraksta “Tēvzemei un Brīvībai” otrajā numurā (1946. gada oktobrī) publicēts raksts “Piezīmes par notikumiem Padomju Savienībā”: “Vērtējot PSRS iekšpolitisko stāvokli, kurš regulēts uz brutālas varas pamatiem, jāatzīst, ka ar nesaudzīgo teroru gadu desimots notrulinātās un iebiedētās tautās tomēr mostas patstāvīgas domas, neapzinīgi lauždamās uz āru kā protests pret apspiedējumiem. Daži zīmīgi notikumi raksturo to pretestības dīgli, kādu varam saskatīt šai pēckara laikmetā. Auglīgu zemi šādai norisei radīja ne vien PSRS tautu pieredze kara laikā Baltijā, Balkānos un sevišķi Vācijā, bet arī straujā strādnieku materiālā stāvokļa pasliktināšanās. Neapskaužamus materiālos apstākļus radījis cenu regulēšanas likums, ar kuru paaugstina pārtikas un citu preču cenas. Niecīgais algu paaugstinājums ir piecas reizes mazāks. Pieaugusi arī neapmierinātība ar kolektīvo saimniekošanas sistēmu. Turpretim Latvijā plāns paredz ātru zemnieku saimnieciskās patstāvības iznīcināšanu. Pašreiz to realizē ar represijām pret zemniekiem-nodevu nepildītājiem, kaut gan zināms, ka nodevu nepildīšana ir tikai iemesls tiem nodomiem, kādiem pakļauts privātīpašums un saimnieciskā patstāvība.”²²⁹

Ar vietējo notikumu aprakstiem reizēm nodarbojās arī skolu jaunatne. Tiesa, lielākoties jauniešu gatavotajos izdevumos lasāmi emocionāli piesātināti un patriotiski darbi, kuros izteikts morāls atbalsts nacionālo partizāņu cīņai. Izņēmums ir Alūksnes jauniešu gatavotā izdevuma “Avots” pirmajā numurā (1948. gada 30. decembrī) publicētais raksts “Latvijas tagadne”, kurā aprakstīta strādnieku dzīve. “Fabrikās, pamatojoties uz stachanoviešu kustības un sociālistiskās sacensības pamata nekur netiek ieviesta 8 stundu darba laika noteikšana, jo tas nav parasti vajadzīgs, priekš tam jau ir darba norma, ko uzliek katram strādniekam, kurš to nekad nevar padarīt 8 stundās. Plaši izreklamētā izjēvielu piegāde no “brālīgajām” republikām arī ir palikusi tik “brālīga”, ka daudzi mūsu zemes galvaspilsētas rūpniecības uzņēmumi izmanto dažādas kara laikā mūsu zemē svešu varu ievestās izejvielas un ražo brāķi, ar ko komunisti cer sasniegt nākotnes “laimes” valsti, ko tik neatlaidīgi sola katru dienu,”²³⁰ teikts publikācijā.

Bez dažādu notikumu un novērojumu, kā arī strādnieku un zemnieku dzīves aprakstiem laikrakstos dominē arī padomju režīmu noziegumu atklāšana. Šajās ziņās citkārt laikrakstu izdevēju uzbrūkošo valodu nomaina skarbo faktu konstatācija un uzskaitīšana, tādējādi ar “statistikas” datiem mēģinot lasītājus vienlaicīgi informēt par okupācijas režīma raksturu un brīdināt no čekas. Tam piemērs atrodams 1945. gada 12. martā izdotā laikraksta “Latvija” numurā. Tajā publicēta K. Dravas partizāņu grupas rakstītā vēstule Apvienoto

²²⁹ LVA. 1986. f., 40012.l., 1. apr., 4. sēj., 127. lp.

²³⁰ Turpat. 2783.l., 1. apr., 3. sēj. 144. lp.

Nāciju vadītājiem, ASV prezidentam un Lielbritānijas premjerministram, kurā līdztekus citai informācijai norādīts: “Pēc “vācu izredzētās rases” trakuļu izdzīšanas no Latvijas, brīvības un drošības, neatkarības un demokrātijas vārdā, aiz draudzības maskas slēpdamās, partijas apstulbota, iznīcināšanas kārē, boļševiku NKVD- čeka: 1) Likvidē un izsūta trimdā Latvijas demokrātiskos iedzīvotāju (naktī no 5. un 6. febr. uz Pad. sav. izsūtīja 6000 Rīgas iedzīvotāju. Izsūtīšana vienmēr vēl turpinās), 2) Atklāti draud iznīcināt, noslaukot no zemes virsas visus vecos lauksaimniekus un nacionālistus (Latvijas neatkarības laikā vadošus amatus ieņēvējus, amatniekus, namsaimniekus, Latviešu leģionā mobilizēto piederīgos u.c., kas kopā iznāk ap 80 proc. Latvijas iedzīvotāju. “Cīņa” - V.Lāča un Kalnbērziņa runas), 3) Atjauno 1940.-41. gada pielastās kļūdas un brutālās netaisnības, 4) Apcietina no Latviešu leģiona aizbēgušos karavīrus. Izsūta tos, saformē soda rotās vai iznīcina. 5) Izlaupa uzraudzībā atstātos dzīvokļus, konfiscē visus radio uztvērējus, rakstāmmašīnas, grāmatas un citas vērtīgākas, kultūrai un izglītībai nepieciešamās mantas. 6) Ar čekas neierobežotu varu terorizē Latvijas iedzīvotājus un tos izmanto izdzīvošanas nolūkos. Šīs brēcošās netaisnības izved drošības, īstas demokrātijas un brīvības vārdā.”²³¹

K. Dravas vadītās grupas “Latvijas tautas partija” rīcībā esot samērā lielām iespējām izdot informatīvi bagātīgu un vizuāli baudāmu izdevumu, laikraksts “Mazais Latvīš” uzskatāms par vienu no kvalitatīvākajiem laikrakstiem, kur apvienoti patriotiska rakstura apcerējumi, iekšpolitisko notikumu atspoguļojumi un ārvalstu norīšu analīze. “Mazais Latvīš” ir viens no tiem izdevumiem, kurš bieži sniedza informāciju par vietējiem notikumiem, par kuriem, kā skaidrojuši vairāki pagrīdes laikrakstu izdevēji, pilnīgu informāciju iegūt bijis sarežģīti. Šā laikraksta izdevēji komunistiskā režīma noziegumus atsedz virknē savu publikāciju - 1946. gada 21. janvāra laikraksta ceturtnā numura rakstā “Masveidīgi skolēnu arseti”, 1946. gada 23. februāra rakstā “No Latvijas izsūtīs 75% latviešu?”, kā arī 1946. gada 15. maija numura rakstā “Boļševiki posta brāļu kapus”. Pirmajā piemērā rakstīts par apcietinātajiem pamatskolu un ģimnāziju skolēniem: “Bez jau plašajām apcietināšanām Rīgā, tagad Latvijas lauku skolas skāris drausmīgs liktenis. Tā, Krustpils ģimnāzijā apcietināti skolotāji un vienas klases visi zēni un meitenes. Viļakas ģimnāzijā apcietināta gandrīz puse no visas skolas skolniekiem. Stipri retinātas ir Pļavnieku, Valkas un citas ģimnāzijas.”²³²

Otrajā piemērā, atsaucoties uz Baltijas apgabalū čekas pārvaldes izdoto slepeno rīkojumu, kas nonācis partizānu rokās, rakstīts: “Rīkojums piesūtīts galveno uzņēmumu pārvalžu kadru daļām izpildīšanai. Pārvalžu kadru daļām jāiesūta tām pakļauto iestāžu vai uzņēmumu strādnieku - “neuzticamo” un aizdomās turēto - saraksti. Izsūtīšanai strādnieki sadalīti trijās grupās. Pirmā grupā jāiedala 25% no strādājošo skaita - kaitnieki un valsts

²³¹ LVA. 1986. f., 25231.1., 1. apr., 5. sēj., 97. lp.

²³² Turpat. 130. lp.

pretinieki - tulītējai izsūtīšanai. Otrā un trešā grupā, katrā 25% no strādājošo skaita, jāiedala strādnieki pēc pārvalžu sirdsapziņas. Rīkojumā atzīmēts, ka saraktā noteikti jāuzrāda kopskaitā 75% no strādājošo skaita, lai ar uzņēmumā, pēc iestādes sirdsapziņas, kaitnieki tik lielā skaitā nebūtu manāmi. Saraksti jāiesūtu vietējām čekām vēlākais līdz š.g. 20. februārim. (...) Šķiet, ka patreiz mēs esam nespēcīgi kādai lielākai pretdarbībai un mums jāpadodas savam liktenim, bet pienāks diena, un tā būs drīz, un latvju tauta prasīs no šī tirāniskā mazākuma norēķinus. Hitlerisko stulbeņu liktenis, lai ir brīdinājums cilvēciskā goda un cieņas kapračiem.”²³³

Bet trešajā piemērā stāstīts par Brāļu kapu izpostīšanu: “Mēs jau zinām, ka boļševiku vara Latvijā nopostījusi daudzus vēsturiskus pieminekļus kā Rēzeknē, Balvos, Cēsīs, u.c., bet tagad pēc plāna tie sāk postīt Brāļu kapus Rīgā - latviešu brīvības lielāko svētnīcu. 30. aprīlī, Sarkanās armijas karavīra tērpā ievīstīts “kultūras” sargs, ar cirvi nokapāja izcilņus virs ieejas Brāļu kapos. Arī iekšpusē norit lieli celtniecības darbi, kurus apsargā čekisti un tos nav nevienam izdevība skatīt vai darīt nemirstīgus.”²³⁴ Arī šis piemērs, visticamākais, ir pārspilējums. Datus par to, vai 1946. gadā Brāļu kapos nūdien notika celtniecības darbi nav izdevies atrast. 1982. gadā Vaidelots Apsītis gan raksta, ka pēc Otrā pasaules kara “savu nozīmi bija zaudējušas dažas detaļas (sagrātie elementi, buržuāziskās republikas herladika), kuru simbolika bija sveša Brāļu kapu mūžības idejām”²³⁵. Viņš arī atzīmē, ka plaši restaurācijas darbi Brāļu kapos sākās daudz vēlāk - 1958. gadā.

Viens no ilglaicīgākajiem un saturiski pilnīgākajiem partizānu organizāciju izdevumiem bija Latvijas nacionālo partizānu apvienības Vidzemē izdotais laikraksts “Sudrabotā Saule”. Tas 1946. gada 22. augusta numurā publicē LNPA Ģenerālštāba (laikraksta izdevējorganizācijas) ziņojumu: “Pēdējā laikā bieži notiek privāttiedzīvotāju aplaupīšana uz ceļiem, atņemot tiem drēbes, naudu u.c. vērtības. Tāpat laupīšana notiek zemnieku mājās pat. b-bu veikalos un pienotavās. Par šādiem gadījumiem mums ziņo no Cesvaines, Jaunpiebalgas, Dzērbenes, Ieriķu, Smiltenes un Raunas rajoniem. Minēto laupīšanu izved bieži vien milicijas darbinieki, kā arī krievu karavīri, kas mūsu teritorijā norīkoti saimnieciskos darbos. Aicinām iedzīvotājus un partizānus līdzīgus gadījumus reģistrēt un pie izdevības ziņot LNPA Ģenerālštābam.”²³⁶

Par komunistiskā režīma noziegumiem daudz runāts arī jau pieminētajā laikraksta “Tēvzemei un Brīvībai” rubrikā “Padomju Latvija. Boļševisms skaitļos”. 1945. gada 10. oktobrī iznāca laikraksta piektais numurs, kurā tiekts: “1945. g. janvārī Bauskas apr.

²³³ Turpat. 136. lp.

²³⁴ LVA. 1986. f., 25231.1., 1. apr., 5. sēj., 155. lp.

²³⁵ Apsītis, V. (1982). *Brāļu kapi*. Rīga: Zinātne. 45. lpp.

²³⁶ LVA. 1986. f., 40012.1., 1. apr., 4. sēj., 134. lp.

Vecumnieku pag. apcietināti un izsūtīti 60 cilvēku. Aizputes apr. Alsvangas pag. š.g. septembra pēdējās dienās apcietinātas 15 personas, galvenokārt bijušās aizsardzes. Ventspils apr. Usmas pag. padomju varas gados izsūtīti 74, noslepkavoti 14.”²³⁷

Šī rubrika ievietota arī laikraksta astotajā numurā: “Kuldīgas apr. Kabiles pag. 1945. g. maijā apcietināti un izvesti 60 cilvēki (1941.g.- 60 cilvēki). Čekisti izlaupījuši 6, miliči - 10 saimniecības. Čekisti izvarojuši 3 sievietes.”²³⁸

Laikraksts “Sudrabortā Saule” vienā no publikācijām - “Trauksmes brīdī” - arī brīdina par jaunām izsūtīšanām. Raksts publicēts 1946. gada 6. jūnija numurā, kas bija šī laikraksta pēdējais numurs. Atsaucoties uz tā gada maija otrajā pusē Lietuvā notiekošo, kad tika izsūtīti aptuveni 20 tūkstoši cilvēku, un Maskavas radio raidījuma “Trud i oboroņije” apgavoto, ka “Baltijas valstīs budžiskie elementi traucē padomju agrārpolitikas realizēšanu, tāpēc tie jālikvidē pašos pamatos”, izdevums raksta, ka “ir nopietns pamats domāt, ka līdzīgi notikumi tuvākā laikā skars arī Latviju”²³⁹. Notikumi Lietuvā esot ievadījuši pasākumu sēriju, kas paredzēti visās Baltijas valstīs.

Šādu publikāciju uzdevums bija galvenokārt iepazīstināt ar okupācijas režīma izvērsto darbību, kas reti sakrita ar vārdos un propagandas materiālos sludinātajiem vienlīdzības un strādnieku šķiras aizstāvēšanas solījumiem. Tādējādi, kā virknē publikāciju skaidroja paši laikrakstu izdevēji, varēts iedzīvotājiem stāstīt par komunistiskā režīma melīgumu. Turklāt publikācijās minētie fakti par režīma drošības dienestu darbinieku veiktajiem noziegumiem pret vietējiem iedzīvotājiem vienlaikus varētu tikt uzskatīti kā vēsturiska liecība vairāku vēsturnieku izvirzītajām tēzēm par čekistu specoperāciju veikšanu, kas paredzēja uzdošanos par partizāniem, lai veiktu māju aplaupīšanu, cilvēku nogalināšanu, tādējādi graujot iedzīvotājos nacionālo partizānu autoritāti.

Stāstot par izvērsto komunistiskā režīma propagandu, laikrakstu ziņu slejās tika brīdināts arī par nodevējiem un kritizēta pasīvākā sabiedrības daļa, kas nepievienojās nacionālās pagrīdes cīņā pret komunistisko režīmu. Šādās publikācijās netrūkst arī kāds lamu vārds. Šeit atkal jāmin izdevums “Mazais Latvis”, kur atklāta un izteikti iznīcinoša kritika nodevējiem un tiem cilvēkiem, kuri sadarbojušies ar komunistisko režīmu, veltīta jau laikraksta pirmajā numurā (1945. gada 10. oktobrī): “Arī Kirhenšteins, Lācis, Kalnbērziņš un citi šo sugu zvēri atgriezušies Latvijā, lai turpinātu zagļa gaitas. Viņiem pievienojušās tautas padībenes, kas sagaidījuši savu laiku, visu negēļu laiku, kad lielā cieņā ir zagļi, slepkavas, svešas mantas kārotāji un sadisti. Nevienam taču nav noslēpums, ka aizvesto dzīvokļu mantas, ar “atļaujām” piesavinās utainie iebraucēji, lai gan mantu īpašnieki atrodas. Kaut gan

²³⁷ Turpat. 91. lp.

²³⁸ Turpat. 109. lp.

²³⁹ LVA. 1986. f., 40012.1., 1. apr., 4. sēj., 244. lp.

zināms, ka starptautiskie likumi atzīst zagtu mantu turētāju un zagļu sodīšanu, tomēr boļševiku vadība zagšanu legalizējusi un zagļus ievēd goda sarakstos. Neviena valdība pasaulē nav nekad legalizējusi un idealizējusi masu teroru un iznīcināšanu kā oficiālu sistēmu. (...) “Mēs necienam boļševiku varu, bet bīstamies viņu,” tā saka darba zemnieki un Rīgas strādnieki. Un sapratīs katrs, ka laupītāju un slepkavu priekšā izvēles nav, tā arī pie rupjas varas, lai arī tā slēpjas aiz demokrātijas un cilvēcības maskas, kāda tev, latvieti, izvēle. Še valda terrora un laupītāju dižmeistari.”²⁴⁰

Tikmēr laikraksts “Sudrabortā Saule” 1946. gada 1. augustā publicē LNPA CV štāba oficiālu ziņojumu, kurā nosaukti to cilvēku vārdi, kuri sadarbojas ar komunistiskā režīma drošības iestādēm, tādējādi aicinot iedzīvotājus no viņiem uzmanīties: “LNPA Ģenerālštābā atrodas dokumenti, kas apliecina, ka Pogulis, Lidija Gatartas pamatskolā, Ragovalskis, Aleksandrs - Druvienas MZIP un Lelle, Edvarts - Jaunpiebalgas Murdēnos ir NKVD vai NKGB ziņotāji. Brīdinam iedzīvotājus no minētām personām.”²⁴¹

Laikraksts “Tēvzemei un Brīvībai” min rakstā “Nodevējiem” (1946. gada 6. februārī), ka nodevēju jeb “ošņātāju” kultūra savu iespaidu atstājusi arī latviešu uzvedībā, kur “latviskos tikumus - centību, saticību un atklātību nomaina viltība un izlikšanās”. “Gadu simteņiem smakdami svešu tautu verdzībā, latvieši tomēr saglabājuši savu latvietību - neviena tauta nav spējusi latviešu pārtautot. Gan dažādi nodevēji mēģinājuši piepalīdzēt svešajiem okupantiem, tak neko citu kā mūžīgu negodu svešinieku samaksātie pūliņi viņiem nav devuši,” teikts rakstā. “Strādnieki fabrikās, ierēdņi iestādēs un skolnieki skolās ikdienā redz iegriežamies čekistus, kas aizved nezināšanā kādu no beidriem. Cilvēki kļuvuši neuzticīgi, jo katra atklāta doma var novest pie čekas cietumos. Nav domu un plānu par rītdienu, katrs laimīgs par nodzīvotu šodienu. Pie šī smagā likteņa, ko mums sagādā svešie okupanti, līdzvainīgi arī daži latvieši, kas par samaksātu vienas dienas “laimi” nodod nacionāli noskaņotus latviešus iznīcībai. Veselā un viengabalainā tautas miesa aplipusi ar šiem dažiem tārpiem, kas pa acīm neredzamām porām prot iezagties tautas organismā.”²⁴²

Nacionālās pagrīdes laikrakstu izdevēji vērsās ne tikai pret politiskajiem nodevējiem, bet arī tiem cilvēkiem, kuri publicējās padomju presē un izdeva komunistisko režīmu slavinošus literārus darbus. Pret šādiem cilvēkiem īpaši asi vērsās laikraksts “Kurbads”, kurš savās slejās iestājās par izteikti latvisku kultūras un literatūras vidi. 1945. gada 25. septembrī iznāca laikraksta pirmais numurs, un tajā publicēts raksts “Rokpeļņa gars”, kurā, atsaucoties uz Latvijas PSR himnas vārdu autoru dzejnieku Frici Rokpelni, runāts par nodevējiem kultūras dzīves jomā:

²⁴⁰ Turpat. 25231.l., 1. apr., 5. sēj., 104. lp.

²⁴¹ LVA. 1986. f., 40012.l., 1. apr., 4. sēj., 132. lp.

²⁴² Turpat. 1126. l., 1. apr., 4. sēj., 119. lp.

“(…) boļševiku preses un literatūras uzdevums ir propagandēt melus un melot. Ikvienam latvietim svešs un nicināms ir rokpeļņa gars un tā ražojumi, zem kuriem presē un literatūrā parakstās: Upītis, Pelše, Rokpelnis, Sudrabkalns, Sakse (daža laba vārds pēc viņu pašu pareizrakstības būtu jāraksta ar mazo burtu), Grigulis, Balodis, Čaks, Grots, u.c. Šo autoru darbus ar mierīgu prātu var sajaukt, samainīt un jebkuram no tiem parakstīt jebkura vārdu, jo šiem rakstiem nav sejas un paliekamas vērtības - tie ir rokpeļņu darbi, rakstīti pēc boļševistiskā šablona - nodevīgi pret latviešu tautu un kultūru. Mēs zinām, ka tuvu ir stunda, kad mūs sauks mūžīgās Latvijas balss. Riebumu pret rokpeļņa garu izjuzdami, mēs varam būt laimīgi, ka mūsu literatūrā un mākslā netrūkst darbu, kas dod garīgu veldzi, stiprina mūs latviskā izturībā un sagatavo mūs Latvijai. Mēs nīstam rokpeļņus - vienas dienas mušas un cienam tos latviešu vīrus un sievas, kuru darbi ir mūžīgi un met tiltu no brīvas Latvijas uz brīvo Latviju, atstādami ēnā vācu un krievu laiku rokpeļņus.”²⁴³

Virknē publikāciju pret nodevējiem un komunistiskā režīma amatpersonām, kuras pēc tautības ir latvieši, vēršanās notiek, tos salīdzinot ar nacionālajiem partizāniem un to atbalstītājiem. Radot izteiktu pretstāvi, partizāni atklāti nodarbojās arī ar savu ideju un uzskatu propagandēšanu. Šādos gadījumos fakti un notikumi netiek minēti, tie drīzāk ir poētiskāki apraksti par Latvijas sabiedrības sadalīšanos dažādās nometnēs - režīma pretinieki, režīma atblastītāji un pasīvā sabiedrības daļa. Pret pēdējiem diviem vairākās savās publikācijās īpaši asi vērsās LNPA laikraksts “Sudrabotā Saule”. Tā 27. numurā, kas iznāca 1947. gada 15. janvārī, ievietots raksts “Latvijas nākotne”: “Mēs esam iemācījušies aizmirst personīgās intereses, ģimeni, materiālo labklājību, - mūs vieno cieša un nelokāma pārliecība cīnīties līdz galam par taisnību un cilvēcību, reizē ar to arī par Latvijas nāktoni.”²⁴⁴

Savukārt jau laikraksta pirmajā numurā (1946. gada 1. augustā) izdevuma galvenais redaktors Kārlis Rusovs runā par “personīgo un pārpersonīgo”. Izvēlē starp šiem diviem jēdzieniem K. Rusovs meklē raksturojumu tā laika sabiedrībai. Kamēr nacionālā pagrīde izvēlējusies dzīvot ar “pārpersonīgo mērķi”, lielākā daļa sabiedrības priekšroku deva nosacītai labklājības dzīvei, kaut arī sev nepieņemama režīma diktāta pavadā: “Patlaban, kad Latviju atkal sedz tumšās verdzības ēnas, latviešu jaunekļi un vīri no jauna cīnās par Latvijas brīvību. Šobrīd atkal mūsu mērķi prasa atteikties no personīgā, izravēt nesaticību, - visu ziedot cīņai. Vienīgi tā ir iespējams kļūt par savas tautas dzīvības un brīvības karavīru - katra krietna vīra godam un slavai cienīgu mērķi. Mums ikvienam jāapzinas un cieši jāpatur prātā pārpersonīgais, jo tikai tā, ar vislielāko atbildības sajūtu, visstingrākā bardzībā pret sevi, mēs kalsim jauno Latviju, kura, mūs iekarota uz izkarota, būs un paliks mūsu Latvija.”²⁴⁵

²⁴³ LVA. 1986. f., 1126. l., 1. apr., 4. sēj., 146. lp.

²⁴⁴ Turpat. 40012.l., 1. apr., 4. sēj., 149. lp.

²⁴⁵ Turpat. 131. lp.

Šo domu laikraksts turpina arī nākamajās publikācijās, kurās kritiski, reizēm lietojot samērā vulgāru valodu, izsakās arī par bēgļiem, kas pametuši Padomju Savienību, nevis pievienojušies nacionālajiem partizāniem viņu cīņā pret komunistisko režīmu. 1946. gada 21. oktobrī K. Rusovs raksta: “Mums nav vadītāju, kādi varētu būt, jo daļa latviešu, ka saņēmuši brīvās Latvijas skolu un iespējas atbildīgai dzīvei tautas labā, ir ietinušies personīgo ērtību un ģimenes omulības vatē, kļūdami vai nu par rāpuļiem zemcilvēku priekšā, vai aizbēgdami kaut vai uz Zviedriju, kur tie tagad jau dala nākošās Latvijas “siltās” vietas un amatus. Mums nav sveši šie cilvēki, kas saka: “Ko var darīt, tādi laiki...”, aizbildinādami ar šo stulbo sentenci savu glēvo rīcību. Viņi aizmirst, ka pret ļaunumu ir jācīnās, un kas to nedara, ir vienā maisā bāžams ar ļaundariem. Kamēr latviešu partizāni lej savas asinis par tautas brīvību, ir augsti skoloti ļaudis, kas staigā apkārt kaut vai senlietas vākdami un plāpādami par šo laiku mūžību. (...)Šie paši cilvēki, kuri sevi sauc par latviešu inteliģentiem, var un drīkst atklāti pateikt, ka mūsu brīvības cīņas ir lieka varonība. Saprotams, mūs, cīnītājus, tas neskar, jo mēs savu ceļu zinām labi, un neviens mūs no tā nenovirzīs, lai saka ko sacīdams.”²⁴⁶

Laikraksts “Sudrabortā Saule” nodevēju rīcības pamatojumu meklē vēsturiski veidojušajā latviešu mentalitātē un raksturā. Publikācijā “Dzīvas skola” (1947. g. 10. aprīlī) rakstīts: “Dzīves skola esot labākā audzināšanas un mācīšanas iestāde, kurā veidojas atsevišķa cilvēka un arī visas tautas raksturs. Tagadējais latviešu tautas raksturs visumā veidojies, vai arī, atšķirībā no pirmatnējā rakstura, mainījies divās dzīves skolās. Viena no tām - 700 gadus veca, otra pastāvēja tikai 22 gadus. Abas šīs skolas ir audzinājušas un mācījušas, tikai katra savādāk. 700 gadu skola latviešu tautas raksturu ir tā pārveidojusi, ka, salīdzinot ar to latvieti, kādu redzam tautas dziesmu spogulī, mēs viņu tik tikko pazīstam. 700 gadu skola latvietī ir ieaudzinājusi verdziskas īpašības, radījusi tautai rakturīgo kalpa dvēseli. Skaudība, naidis, pielīšana, bailes no stiprākā, kundziska izturēšanās pret vājāko, - lūk, 700 gadu vergu skolas augļi. Un par visām lietām - brīvības mīlestības trūkums, glēva padevība liktenim un paklausība svešām varām.”²⁴⁷

Liepājas Valsts tehnikuma studentu izdotajā laikrakstā “Kursa” atrodams apraksts par skolēniem, kas apmeklē šo mācību iestādi. Varētu pat apgalvot, ka šī publikācija lielā mērā atspoguļo valdošo noskaņu lielākajā daļā tā laika Latvijas sabiedrības, un tādējādi laikraksta izdevēji demonstrē pavisam citu realitāti, nekā to centās parādīt valdošās aprindas un Komunistiskā partija. Laikraksta “Kursa” publikācijā teikts: “Tehnikuma audzēkņi negrib klanīties svešas varas priekšā. Tā tas bija vācu okupācijas laikā, un tā tas ir tagad, Liepājas valsts tehnikumā valda latvisks gars, kaut uz āru to neizrādam, tas kvēlo mūsu sirdīs. Kaut arī latviskais gars un patriotisms valda gandrīz ikviena jaunieša sirdī, ir arī tādi cilvēki, kuriem

²⁴⁶ LVA. 1986. f., 40012.1., 1. apr., 4. sēj., 138. lp.

²⁴⁷ Turpat. 153. lp.

simpatizē viss svešais un mums nezināmais. Šādi kadri mums - nacionāli noskaņotai jaunatnei - ir bīstami un no tiem jāvairās kā no nāves. Ir arī tādi, kuri ir vāji, bez rakstura, vai arī baidās sākt kauju, kura mums latviešiem būs smaga un prasīs daudz upuru, kurus mums būs jānes, ja gribam būt brīvi un neatkarīgi no svešas varas. Pārskatot mūsu tehnikumu kolēģus, jaunatni varam iedalīt trīs grupās: 1) mūsu tautas ienaidnieki; 2) bailīgie, neaktīvie; 3) nacionālā latviešu jaunatne. Pirmo, paldies Dievam, nav daudz. No 400 tehnikuma skolēniem - 20. Otrajā grupa ietilpst puse skolas, varbūt pat vairāk. Tas ir ļoti slikti un mūsu uzdevums ir viņos celt nacionālo garu un mīlestību pret dzimteni. Šis darbs nebūs viegli paveicams, bet ceru, ka mēs to izdarīsim. Trešajā grupā ietilpst 1/3 tehnikuma audzēkņu, kuri patiesi mīl savu dzimteni un tās dēļ nebaidās nolikt savu galvu. Mūs nav daudz, bet ceru, ka mūsu skaits augs.”²⁴⁸

Kritizējot pasīvāko sabiedrības daļu, nacionālā pagrīde savos laikrakstos mēģināja dot padomus nacionālistiski noskaņotajiem cilvēkiem, kuri vēl nav pievienojušies partizāniem, bet būtu gatavi kaut vai iesaistīties viņu atbalstītāju pulkā. Latgalē iznākušā laikrakstā “Tēvzemes Sargs” dzejniece V. Mundure ievietoja publikāciju “Latvietes uzdevums šodien”, kurā viņa salīdzina komunistiskā režīma sludināto kultūru ar latviešu kultūru. Atšķirības ir tik krasas, ka, autoresprāt, katram Latvijas iedzīvotājam jādara viss, lai nepieļautu latviešu tradīciju un kultūras iznīcību: “Latviešu tauta jau no senseniem laikiem ir bijusi zemkopju tauta, pretēji tai tautu grupai, kuras dzīvo klaidoņu nomādu dzīvi. Nomādu kultūru noteicējs ir vīrietis, sievietē ir viņa vergs, visa dzīves smaguma nesēja. Nomādu kultūrai attīstoties tālāk, šīs tautas vīrietis ir Fausts, bet sievietē Grietiņa. Latviešu sievietē nekad nav bijusi verdzene. Viņa, kā tas ir visām zemkopju tautām, ir vīra daugs, palīgs, padomdevēja. (...) Dārgās tautietes, mūsu pienākums šodien var būt tik viens: visiem spēkiem palīdzēt viņiem. Mēs netversim ieroci, tas pieder drošākā delnā, bet mūsu rokas un sirdis atradīs simts veidu, kā ielikt savu daļu Tēvzemes brīvības atgūšanā. Sagatavosim [nacionālajiem partizāniem - J.K.] ziemas drēbes, veļu, cimodus un zeķes. Iesaistīsimies sakaru un sanitārajā dienestā.”²⁴⁹

Nacionālās pagrīdes laikrakstos lielu daļu telpas aizņēma komunistiskā režīma politisko nostādņu skaidrošana, tādējādi mēģinot atklāt tā patieso dabu, norādīt uz to kļūdainību un aicinot iedzīvotājus neticēt izvērstajai režīma propagandai. Te minams Kurzemē esošās Latvijas nacionālo partizānu organizācijas izdotā laikrakstā “Kurbads” pirmajā numurā ievietotais raksts “Materiāli aģitatoriem sociālistiskajai sacensībai vēlēšanu kampaņā”, kurā aprakstīta vispārējā politiskā situācija. Turklāt, izmantojot smalku ironiju, dots arī tās novērtējums:

²⁴⁸ LVA., 1986.f., 10777. l., 1. apr., 6. sēj. 12. lp.

²⁴⁹ Turpat. 22233.l., 1. apr., 4. sēj., 37. lp.

“Padomju Savienība ir visdemokrātiskākā valsts pasaulē. Te demokrātija tik augsti attīstīta, ka 2% komunistu valda pār 98% pārējo pilsoņu. Ārzemēs apgalvo, ka PSRS iekārta neesot demokrātiska, jo neesot nevienas opozīcijas partijas. Nav tiesa. Komunistu partijai ir neskaitāmi daudz opozicionāru. To ir miljoniem - spaidu darbu nometnēs un cietumos, un kas gan var saskaitīt tos, kas sodīti ar nāvi un nomocīti. Nevajag domāt, ka visādi svarīgi izgudrojumi un atklājumi iespējami tikai Amerikā vai Anglijā. Amerikāņiem ir atomu bumba, angļiem pēdējais sasniegums medicīnā - penicilīns. Bet pie mums kāds čekists stachanovietis izgudrojis nagu maucamo mašīnu.”²⁵⁰

Ļoti plašu rakstu par komunistisko režīmu, mēģinot atsegt tā raksturu, sniedz laikraksta “Kurbads” 13. numura publikācija “Komunisma teorija un prakse”, kurā tiek salīdzināti Kārļa Marksa, Frīdriha Engelsa un Vladimira Ļeņina izteiktie teorētiskie spriedumi ar Komunistiskās partijas praksē īstenoto politiku. Laikraksta redakcija aicina neticēt komunistisko darboņu sludinātajai propagandai un “pasaciņai, ka komunisms teorijā paredzēts cilvēcīgāks un labāks, nekā tas izvests praksē”. “Kurbadā” lasāmi laikraksta redakcijas spriedumi: “Komunistu atzinumi rāda, ka viņi ļoti labi saprot, ka viņu varas pastāvēšanu var nodrošināt tikai brutālā vara un brīvības atņemšana, tas ir - diktatūra. Lai iekļūtu valsts sedlos, jārīko nevis tautas nobalsošana, bet revolūcija. Tanī pat reizē var vienkārši un ērti atbrīvoties no visiem pretestības spēkiem. Ļeņins: “Nepieciešamība sistemātiski masās ieaudzināt uzskatu par vadarbīgu revolūciju. Apspiestās šķiras atbrīvošana nav iespējama ne tikai bez vardarbīgas revolūcijas, bet arī bez valsts varas aparāta iznīcināšanas.” (pasvītorjums Ļeņina). (...) Komunistu partija,niecīga tautas daļa, īpatnējs varmāku, ģeķu un noziedznieku mistrojums, ir “darba cilvēku priekšpulks”, izredzēts pāraudzināt cilvēci un ievest to komunisma paradīzē pēc pašreiz vēl nesaskatāmiem gadu simteņiem. Pat konstitūcijas 126. pants saka, ka partija ir sevišķi norūpējusies, tādēļ “jāprot cīnīties pret slepeno sazvērniecisko darbību, jārada attiecīgi varas orgāni, kas atklātu slepnās sazvērniecības un sodītu tās dalībniekus”. (Ļeņins). Ļaudis ar sevišķi cietām galvām varbūt teiks, ka vismaz Staļina konstitūcija un vēlēšanu likums teorijā ir ideāli. Bet katrs normāls cilvēks zin, ka vārda, preses, sapulču un demonstrāciju brīvības ir nodrošinātas “saskaņā ar darba ļaužu interesēm” (konstitūcijas 125.p.)- t.i. ar partijas interesēm. Vēlēšanu komēdijas iznākumu nodrošina kandidātu uzstādīšanas kārtība - tos izvirza komunistu partija (141. p.)”

Citā laikraksta “Kurbads” publikācijā komunistiskā režīma politiskās nostādnes skaidrotas arī kontekstā ar tajā valdošo kultūras dzīvi, kas ir absolūti pakārtota politiskajam diktātam, pilnvērtīgai kultūras dzīvei liedzot attīstīties: “Tādā lielā valstī kā Padomju Savienība, kurai arī mēs tagad esam pakļauti, ļaudis pat nezina, kas ir kultūra. Komunisti ar

²⁵⁰ LVA. 1986. f., 1126.l., 1. apr., 4.sēj., 180.lp.

jēdzienu “kultūra” apzīmē savu aģitāciju. Demogoģijas un propagandas metodes viņi nosauc par marksisma-ļeņinisma zinātni un noliek šo “zinātni” visām citām pamatā. Daudz labāka aina nebija arī nacionālsociālistiskajā Vācijā. Tas citādi arī nevarēja būt, jo komunisms un nacionālsociālisms ir savā ziņā cieši radnieciski. Abas partijas līdzīgas kā pēc uzbūves, tā pēc darba metodēm. Ne velti vāciešu viņu varas laikā okupētajās zemēs sauca par brūnajiem komunistiem.”²⁵¹

Bez iepriekšējiem piemēriem par nacionālās pagrīdes laikrakstu ziņu slejās ievietotajiem komunistiskā režīma politisko nostādņu skaidrojumiem atrodami pavisam tieši aicinājumi iedzīvotājiem neticēt padomju režīma izvērstajai propagandai. Te kā piemērs minams laikraksta “Mazais Latvīvis” 1945. gada 11. decembrī iznākušajā trešajā numurā publicētais raksts “Neticiet boļševiku propagandai”: “Tāpat kā visa Staļina konstitūcija, tā arī viņu propoganda ir pilna melu un komunistiskās viltības. Tā, 1944. un 1945. gadā izdotā grāmatā “Iznīcināšanas noņemne” 7. lpp. rakstīts, ka vācieši nogalinājuši bij. Francijas premjerministru Leonu Blūmu. Šodien tas pats Blūms sēd Briselē blakus V. Čērčilam pretkomunistu bloka sēdē un pieprasa Molotovu nodot kara vaininieku tiesai par sadarbību ar Hitleru. 1945. g. izdotā grāmatā “Par vācu fašistisko briesmoņu zvērībām Latvijā” 58. lpp. rakstīts, ka vācu okupācijas laikā nonāvēts Smiltenes pagasta izpildkomitejas priekšsēdētājs Vīgants. Šodien jūs Vīgantu atkal varat sastapt Smiltenes izpildkomitejā, ja pēdējā laikā nav miris no trūcīgās padomju barības. (...) No tā jūs varat saprast kāda ticamība ir boļševiku vārdam. Par darbiem, atskaitot apcietināšanu un straujo cietumu būvniecību, mēs rakstīt nevaram, jo tādi nav redzami un jūtami.”²⁵²

Nelielu rubriku “Īss LPSR konstitūcijas apgaismojums”, kurā ar piemēriem no PSRS konstitūcijas tika skaidrota režīma politika, ievietoja arī Alūksnes vidusskolas skolēni sava izdevuma “Liesma” katrā numurā. Ar konstitūcijas punktu skaidrošanu nodarbojās V. Plotnieks jeb “Dzintars” un Z. Augstkalns jeb “Teika”. Tā, piemēram, V. Plotnieks vienā no publikācijām apraksta konstitūcijas 17. pantu, kas nosaka, ka PSRS likumi ir saistoši arī Latvijas PSR. Viņš secina - Latvijā sācies pārkrievošanas laikmets. “Kas no tā izriet?” jautā autors. “Tas nozīmē, ka ir tikai viena varena komunisma impērija, kas balstās uz verdzības pamata un atsevišķas republikas, kas it kā patstāvīgi ietilpst savienībā, ir tikai centralizētākas varas izveidošanai un verdzības un izmantošanas nostiprināšanai. Sakarā ar konstitūcijas pantu, kas noteic, ka visiem PSRS pilsoņiem Latv. PSR teritorijā ir vienādas tiesības ar Latv. PSR pilsoņiem, visus atbildīgos amatus Latvijā pa lielākai daļai ieņem sveštautieši-komunisti, jo latviešu komunistiem ir maz pieredzes un nopelnu šīs varas stiprināšanā. Līdz ar to vara par latviešu tautu ir nodota nevien tautas vairākumam naidīgas partijas rokās, bet arī sveštautiešu

²⁵¹ LVA. 1986. f., 1126.l., 1. apr., 4.sēj., 167. lp.

²⁵² Turpat. 25231.l., 1. apr., 5. sēj., 125. lp.

rokās, kam vienā otrā gadījumā trūkst kaut kādas jēgas par latviešu tautas vairākuma mērķiem un centieniem.”²⁵³

Citā publikācijā jauniešu organizācija atsaucas uz konstitūcijā rakstītajām “Pilsonu pamata tiesbām un pienākumiem”. To aprakstot Z. Augstkalns secina, ka “liekas, nav ko runāt velti par solītajiem atpūtas namiem un sanatorijām, kas it kā nodoti darba ļaužu rīcībā²⁵⁴”. Autors, skaidro, ka tos var izmantot tikai režīma amatpersonas. “Īstajam darba cilvēkam, kas nesimpatizē padomju varai, ceļš uz atpūtu un sanatorijām, atpūtas namiem ir slēgts. (...) Viens otrs nespējnieks saņem dažus desmit rubļus mēnesī, kas būtībā ir priekš nomiršanas badā par daudz, bet dzīvošanai stipri par maz. Tā nu tur iznāk tāda lēna miršana. Bet kā ar palīdzību darba spēju zaudēšanas gadījumā, to mēs vislabāk varam redzēt no padomju armijas invalīdiem, kas sakropļoti pagājušajā karā komunisma intereses aizstāvēt. Invaldīds, kam pēc ievainojuma pilnīgi amputēta kāja, saņem 96 rubļus mēnesī. Lūk, tas ir “nodrošinājums” par cīnīšanos padomju varas dēļ,”²⁵⁵ secina Z. Augstkalns, apspriežot padomju režīma iekārtu.

Runājot par Komunistiskās partijas melīgo raksturu, laikraksta “Dzimtene” izdevēji arī norāda, ka “Otrā pasaules kara laikā, lai muļķotu tautas un sabiedrotiem rādītu atteikšanos no pasaules iekarošanas plāniem, boļševiku partija savā armijā ievada cara armijas zīmotnes un pakāpes. (...)”²⁵⁶.

Īpaša vieta nacionālās pagrīdes laikrakstos tika atvēlēta dažādu svētku un atceres dienu pieminēšanai. Tādējādi tika demonstrēti dažādi piemēri no senākas un ne tik senas vēstures, kuriem būtu jākalpo par iegānu aizvien vairāk cilvēkiem iesaistīties nacionālajā pretošanās kustībā. Lielākoties laikrakstos tiek runāts par 1919. gada brīvības cīņām, Latvijas proklamēšanas dienu 18. novembrī un Lāčplēša dienu 11. novembrī. Tāpat kā paraugi tiek minētas arī dažādas vēsturiskas personas, no kurām īpašu ievērību nacionālās pagrīdes laikrakstu izdevēju slejās iemantojis pulkvedis Oskars Kalpaks, “visas tautais cienītais” Latvijas pirmais prezidents Jānis Čakste un “autoritāte ar izcilām organizatora spējām Latvijas saimniecības veidošanā” prezidents Kārlis Ulmanis, kā arī latviešu rakstnieki un dzejnieki Kārlis Skalbe, Jānis Rainis, Krišjānis Barons un citi. Tāpat ik gadus nacionālās pagrīdes laikrakstos tika atzīmēti Ziemassvētki. Aizliegums tos svinēt, kā vairākkārt norāda nacionālās pagrīdes laikrakstu veidotāji, ir vēl viens apliecinājums Padomju Savienības sludinātās ideoloģijas “nabadzībai un tumsonībai”. Šāda satura publikācijas lielākoties ir patriotiski un emocionāli piesātinātas. Vienā no savām publikācijām laikraksta “Latgales Partizāns” izdevēji aicina iedzīvotājus svinēt arī Līgo svētkus. Ar to atzīmēšanu aicinot

²⁵³ Turpat. 2783.l., 1. apr., 3. sēj., 12.-13.lp.

²⁵⁴ LVA. 1986. f., 2783.l., 1. apr., 3. sēj., 35. lp.

²⁵⁵ Turpat. 12.-13.lp.

²⁵⁶ Turpat. 30641.l., 1. apr., 3. sēj. 91. lp.

saglabāt latviešu tradīcijas, laikraksta izdevēji arī vienlaikus norāda: “Pakar arī tu savu kokli ozola zaros un uzklausī savas tautas izmisuma saucienus, uzklausī tās vaimanas, kas skan iz Latgales pamestajiem ciemiem, izpostītām ģimenēm un šodien, vakara un agrāk svešumā aizrautiem ļaudīm. Pakar savu kokli un gaidi, kad atkal tā varēs jums priecīgā dziesmā latviešu sirdis jūsmināt.”²⁵⁷

Laikraksts “Sudrabortā Saule” 1946. gada 11. novembrī raksta: “18. novembris lai ir ne tikai piemiņas un atceres diena. 18. novembris lai top par visas tautas ciešas apņemšanās brīdi un jauna spēka avotu šinī drūmajā likteņstundā, kad tautas gods un nākotne prasa stāvēt un cīnīties par latviešu cilvēcīgām dzīvottiesībām. No šķiru skabargām mums jātiek par apvienotu tautu, par brīvu valsti.”²⁵⁸ Jau nākamā gada 18. novembrim veltītajā izdevumā šī laikraksta redakcija aicina: “Nolieksim galvas dziļā goddevībā un klusās pārdomās Latvijas Lāčplēša svētkos un Latvijas dzimšanas dienā, - 11. un 18. novembrī, pieminot visus karavīrus un valsts darbiniekus, kas sadeguši par savu tautu un tēvzemi. Lai Latvijas vēsturiskais novembris māca mūs staigāt to pašu goda un slavas pilno brīvības cīnītāju ceļu, kura gala mērķis deva mums brīvo Latviju.”²⁵⁹

1945. gada 20. novembrī “Mazais Latvis” raksta: “Mūsu tautiskā apziņā zem krievu radītās un mums uzspiestās pelnu čupas tomēr kvēlo tēvijas mīlestības guns. Viņa neizdzisa arī tad, kad “nevācu” aicinātāji veica savu kolonizācijas darbu; un neizdzisīs arī šodien, kad tagadējie pārkrievoņi dara visu, lai nekas neatgādinātu, ka mūsu brīvie senči mīlēja un sargāja savu brīvo zemi, ka ar 1918. gada 18. novembri bija mums sava brīva un neatkarīga Latvija.”²⁶⁰ Bet LNPO izdevums “Tēvzemei un Brīvībai” atzīst, ka “šodien svētku sajūtas vietā tautu pārņēmis visdziļākais izmisums - Latvietim draud bojā eja. Cik ilgi vēl pasaule pieļaus, ka mūsu 18. novembra taisnību min kājām. Diezgan mēs esam raudājuši un, sāpes ciedami, panesuši okupantu varmācības. Mēs prasām atpakaļ to, ka mums ņemts. - Mēs prasām atpakaļ mūsu 18. novembri.”²⁶¹

Vairākos nacionālās pagrīdes marta izdevumos tiek pieminēta Latvijas armijas virspavēlnieka O. Kalpaka nāve. Laikraksts “Sudrabortā Saule” aicina, pieminot pulkvedi Kalpaku, stiprināt “savu pienākuma apziņu”. “Lai slavenās lappuses, kuras Latvijas atbrīvošanas kara vēsturē ierakstījis pulkvedis Kalpaks, māca mūs staigāt viņa varoņa ceļus,”²⁶² piemēru no 1919. gada brīvības cīņu dalībniekiem aicina ņemt Latvijas nacionālie partizāni. O. Kalpaka personībā piemēru meklēt aicina arī skolu jaunatne savos izdevumos.

²⁵⁷ LVA. 1986. f., 41886., 1. apr. 7. sēj. 86. lp.

²⁵⁸ Turpat. 40012.1., 1. apr. 4. sēj., 140. lp.

²⁵⁹ Turpat. 192. lp.

²⁶⁰ Turpat. 25231.1., 1. apr., 4. sēj., 119. lp.

²⁶¹ Turpat. 1126.1., 1. apr., 4. sēj., 107. lp.

²⁶² Turpat. 40012.1., 1. apr. 4. sēj., 151. lp.

Tā, piemēram, Alūksnes ģimnāzistu veidotajā laikraksta "Liesma" 1948. gada 31. marta izdevumā tās redaktors "Dzintars" raksta: "Maza saujiņa bija sākumā to latviešu, kas droši ticēja uzvarai, kas nešaubījās par Latvijas patstāvības ideju un tāpēc bezbailīgi atdeva savas dzīvības, ja tās prasīja uzvaras ķīlei. (...)Gribas bijušo cīņu laikmetu salīdzināt ar tagadni un cik daudz interesanta šē var atrast. Nesalīdzināmi bagātāki mēs esam tagad garīgā ziņā un savas vērtības apziņā, kā toreiz, kad cīnījās pulkvedis Kalpaks. Mēs tagad vairs nešaubāmies par Latvijas patstāvības iespēju, jo paši to redzējām vairāk nekā divdesmit gadus. Jau gandrīz gadsimta ceturksni mēs varam dzirdēt pasaulē minam Latvijas vārdu, bet pirms tam nebija Latvijas, bija tikai Baltijas guberņas. Latvijas valsts nav vairs sapnis, par ko sapņoja gadsimtiem ilgi latviešu tauta, - tā ir patiesākā īstenība, tāpēc vieglāk mums šodien cīņā iet."²⁶³

Nereti savos laikrakstos nacionālie partizāni pieminēja arī savu līdzgaitnieku krišanu. Vēl trīs gadus pēc tam, kad 1947. gada jūlijā kaujā ar padmoju režīma drošības dienesta dalībniekiem krita viens no LNPO līderiem "Vārpa", laikrakstā "Dzimtene" ievietots bojā gājušā partizāna godinošs raksts "Varoņa atcere". "Vārpa" bija cilvēks, kas nekad nebaidījās. "Un kas par to, ja nomiršu?", viņš samootverzenno atdeva visus savus spēkus idejas un savas tēvzemes brīvības labā. Visos grūtajos cīņas gados mēs atceramies un godinām mūsu tautas krietnākos dēlus, kuri cīnījās par brīvu Latviju, atdeva pašu dārgāko, kas mums bija - dzīvību."²⁶⁴

No iekšpolitiskās situācijas aprakstiem secināms, ka saturiski nacionālās pagrīdes laikraksti bija samērā bagātīgi. Tobrīd esot vienīgajai brīvajai un demokrātiskajai presei Latvijā, šie izdevumi piedāvāja vispusīgu ieskatu kā okupācijas režīma īstenotajā politikā, tā pastrādātajos noziegumos. Tāpat noprotams, ka nacionālās pagrīdes darbinieku izveidotais un uzturētais sakarnieku tīkls deva rezultātus, jo vairāku laikrakstu izdevēju rīcībā bija nonākuši dažādi statistikas dati par izsūtītajiem, nogalinātajiem, aplaupītajiem un citām padomju režīma represijām pakļautajiem iedzīvotājiem. Vienlaikus šādi laikraksti uzskatāmi par unikālu vēstures avotu, kas iepazīstina ne vien ar tālaika valdošo sabiedrisko un politisko situāciju, bet kalpo kā vieta, kur tieši un atklāti parādās lielas daļas Latvijas iedzīvotāju pārdzīvojumi okupācijas varas režīma iespaidā.

2.2.2.2. Ārvalstu ziņu apskatu analīze

Tās partizānu organizācijas un grupas, kuru rīcībā bija nonākuši radiouztvērēji, savos laikrakstos varēja nodrošināt arī samērā bagātīgu ārzemju ziņu izklāstu. Laikraksta "Kurbads" redakcija raksta, ka par ārzemēs notiekošo "neraksta padomju laikraksti, to neziņo padomju

²⁶³ LVA. 1986. f., 2783.l., 1. apr., 3. sēj., 33. lp.

²⁶⁴ Turpat. 30641.l., 1. apr., 3. sēj. 88. lp.

raidītāji. Ārvalstu raidītāju klausīšanās - tā vienīgā iespēja skaidru skatu gūt²⁶⁵. Šajos aprakstos ārvalstīs notiekošais lielākoties skatīts kontekstā ar norisēm Padomju Savienībā, kā arī aprakstīts PSRS ārpolitikas kurss un nemitīgā uzskatu sadursme ar rietumvalstīm. Tādējādi viens no centrālajiem motīviem ārvalstu ziņu aprakstos ir iespējamais trešais pasaules karš. Tas pasniegts kā neizbēgama Rietumu un PSRS sadursme, kuras rezultātā Latvijai būs iespēja atgūt neatkarību. Rakstot par starptautiskajā politikā valdošo un aizvien augošo spriedzi un tuvojošos konfliktu, pagrīdes kustības dalībnieki mēģināja dzīvu uzturēt valstiskuma ideju, kas tiks realizēta, tiklīdz rietumnieki iesaistīsies vēl vienā plašāpmēra konfliktā ar Padomju Savienību.

Vienu no plašākajiem starptautiskās politikas raksturojumiem sniedz laikraksts "Mūsu Sauksme", kur ārzemju ziņu publikācijas ir pat pārsvarā pār vietējo notikumu aprakstiem. Tāpat ar ārzemju notikumu izklāstu un to samērā pilnīgu analīzi nodarbojās K. Rusovs, gatavojot laikrakstu "Sudrabortā Saule". Informāciju par ārvalstīs notiekošo K. Rusovs ieguva, klausoties radio (raidstacijas BBC, "Voice of America" un citas), kur bieži par notikumiem tika stāstīts, atsaucoties uz ārzemju preses izdevumiem. Tāpēc laikrakstā "Sudrabortā Saule" lasāmas atsauces uz tādiem jau tā laika starptautiskajā mediju vidē augsti vērtētiem laikrakstiem kā amerikāņu "The New York Times", "New York Herald Tribune" un "The Washington Post", britu "The Daily Telegraph", "The Sunday Times", "The Observer" un "The Economist", kā arī ziņu aģentūru "LPA".

Ārzemju ziņu aprakstos dominē trīs galvenās tēmas, visas pakārtotas Latvijas situācijas un Padomju Savienības ārpolitiskā kursa analīzei, tās aprakstot pretstavē Rietumu īstenotajai starptautiskajai politikai. Šie notikumi skatīti stāstot par, pirmkārt, Austrumeiropas un Latvijas situācijas vērtējumu ārvalstu medijos un ārzemju amatpersonu runās, otrkārt, citviet notiekošajiem boļševizācijas centieniem un, treškārt, Rietumu un Austrumu pretstāvi un trešā pasaules kara iespējamajiem draudiem. Tāpat regulāri tiek ziņots par norisēm, kuras prasa secīgu un regulāru aprakstu no numura uz numuru, piemēram, Parīzes miera konference, Maskavas un Londonas konferences, kā arī ANO ārlietu ministru padomes sēdes un citas oficiālas sanāksmes. Tās lielākoties aprakstītas laikrakstā "Mūsu Sauksme".

Starptautiskie mediji, sniedzot rietumvalstu amatpersonu vērtējumu par Austrumeiropā notiekošo, reti pieskaras atsevišķi Baltijas vai Latvijas situācijas analīzei. Reģions tiek vērtēts vienots un kā tāds, kas kopumā pakļauts Padomju Savienības agresijai. Tā, piemēram, 1947. gada janvāra izdevumā LNPA politiskais laikraksts "Tēvzeme un Brīvība" apraksta vēlēšanas Polijā. Publikācija "Polijas jautājums" uzskatāma kā visnotaļ pilnīga - aprakstīta gan vēlēšanu gaita, gan starptautisko apskatnieku sniegtais to vērtējums, gan PSRS amatpersonu izteikumi

---

²⁶⁵ Turpat. 1126.l., 1. apr., 4. sēj. 200. lp.

saistībā ar Polijas vēlēšanām. Raksta autors K. Rusovs skaidro, ka “sākoties vēlēšanu kampaņai, prov. valdības rīcība mērķtiecīgi tika virzīta tā, lai komunisti varētu iegūt uzvaru, un citas partijas, kas ar komunistiem nesadarbojās - izgāztos”²⁶⁶. Tiek ziņots, ka protesta notas par notikušām vēlēšanām iesniegušas ASV un Anglija, kuras norāda, ka tiek laužas Jaltas un Potsdamas vienošanās, kuras lielvalstīm ir saistošas. Publikācijā informēts arī par vērsanos pret Polijas iedzīvotājiem. “Notiek masu aresti, slepkavības, zemnieku partijas locekļu piespiedu ieskaitīšana bloka partijās, šīs partijas locekļu atbrīvošana no valsts amatiem, kratīšanas mājās, komunistu uzbrukumi zemnieku partijas telpām un sapulcēm, laikrakstu slēgšana un redakciju personāla apcietināšana. (...) PSRS notu kā nepamatotu noraidīja, - tā tad burtiski kopā ar poļu valdību lauza kā Jaltas, tā Potsdamas konferences parakstītie līgumi,”²⁶⁷ ziņo Vidzemes partizānu gatavotā laikraksta izdevēji.

K. Rusovs spriež, ka “Latvijas liktenis ir cieši saistīts ar pārējo PSRS pakļauto valstu likteni. Šobrīd tomēr tam visam ir otrās šķiras nozīme, jo visas pasaules likteni izšķirs nenovēršamā sadursme starp komunismu un demokrātiju”²⁶⁸. Taču “Sudrabortā Saule” 46. numurā (pēc tā iznāca vēl divi laikraksta numuri) novērtēts, ka rietumvalstu politiķi un sabiedrība atzīst, ka Latvija ir PSRS agresijas upuris: “Ir pilnīgi skaidrs, ka USA un Anglijā Latvijas stāvokli vērtē līdzīgi citām Austrumeiropas valstīm, kas atrodas komunistu varā. Angļu “General Over-seas Service” komentētājs Patriks Lesī, runādams par PSRS agresīvo politiku, atzīmēja: “1940. g. jūnijā PSRS uzbruka trim Baltijas valstīm - Igaunijai, Latvijai un Lietuvai, agresīvi pievienojot tās sev.” “New York Times” starp citu 13. maijā raksta: “PSRS agresijai līdz šim par upuri kritušas 10 valstis.” Šinī skaitā tā tad ierēķinātas arī Baltijas valstis. Austrumeiropas politiskie emigranti (Mikolaičiks, Nadj-Farencs, Radesku, u.c.) Ņujorkā publicējuši deklarāciju. Tanī teikts: “Ja Drošības Padome atzīst par vajadzīgu apspriest PSRS agresiju Čehoslovākijas gadījumā, kuru grūti pierādīt, tad ir pamats, lai DP izskatītu visus iepriekšējos PSRS agresijas gadījumus. Nevienam nav šaubu, ka krievu agresiju Polijā, Somijā, Igaunijā, Latvijā, Lietuvā un Balkānu valstīs viegli pierādīt.”²⁶⁹

Citā laikraksta “Sudrabortā Saule” publikācijā 1947. gada 12. jūlija numurā K. Rusovs uzdod hamletisko jautājumu: “To be or not to be, that is the question?” Viņš raksta, ka “mums vispirms jāvaino un jākritizē sevi, mums jāparāda sava vērtība un spēks, sava gatavība un cīņas spars, tikai tad mēs drīkstam gaidīt un cerēt uz palīdzību no otras ārpuses”. “Kāda tiesība gribēt, lai angļi un amerikāņi lietu asinis mūsu brīvības dēļ, ja tanī pašā laikā drīkst

²⁶⁶ LVA. 1986. f., 40012.1., 1. apr. 4. sēj., 129. lp.

²⁶⁷ Turpat. 127. lp.

²⁶⁸ Turpat. 1126. l., 1. apr., 4. sēj., 238. lp.

²⁶⁹ Turpat.

jautāt, ko mēs paši darām? Tā būtu negudra iedomība. Neviena tauta otras dēļ necīnīsies,”²⁷⁰ raksta K. Rusovs.

Tādējādi nacionālās pagrīdes laikrakstu izdevēji spiesti secināt, ka konkrēti Latvijas jautājums un situācija ārvalstu politiķu dienas kārtībā ne tuvu neieņem vadošās pozīcijas. Ja vēl okupācijas sākumposmā pagrīdes preses slejās lasāmas publikācijas, kurās autori runā par rietumvalstu neizbēgamu intervenci Austrumeiropās (piemēram, 1946. gada laikraksta “Tēvzeme un Brīvība” materiālā “Rietumu politika”, kurā teikts, ka “izredzes uz atrisinājumu diplomātiskā ceļā pēdējā laikā kļuvušas mazas. Kara draudi atkal rēgojas pamalē. Militārais un saimnieciskais pārspēks Rietumos, USA un Anglijas draudzība un ārpolitiskā vienprātība ir visdrošākā garantija Rietumu politikas uzvarai”²⁷¹), kas pēdīgi nesīs neatkarību arī Latvijai, jau 1947. gada laikrakstos ievietotie materiāli ļauj spriest, ka arī pretošanās kustību dalībnieki sapratuši - beznosacījuma Rietumu atbalstu nav pamata gaidīt.

Vienlaikus nacionālie partizāni tomēr mēģināja uzturēt dzīvu cerību, ka rietumvalstis apvienosies kopīgai cīņai pret Padomju Savienību. Laikraksts “Mūsu Sauksme”, kas uzskatāms par vienu no pilnīgākajiem starptautiskās politikas apskatnieku, atsaucas uz toreizējā ASV prezidenta Trumena runu, kurā viņš norādījis, ka “USA ārpolitikas mērķis ir sargāta tautas no apspiešanas, sargāt tās no totāla režīma varmācīgās uzspiešanas un palīdzēt tiem, kas cīnās pret šāda režīma uzspiešanu”. Joprojām mēģinot iezīmēt aso pretstāvi starp Rietumiem un PSRS, vēl 1947. gadā “Mūsu Sauksme” raksta, ka šai tēmai pievērsoties arī vairāki Savienoto Valstu laikraksti, kuru “ievadrakstos sīki apskatīta PSRS valdības rīcība, pie kam minētie laikraksti ar faktiem pierāda, ka PSRS tiešām ir agresīva un ekspansīva valsts, līdzīga hitleriskai Vācijai, PSRS esot okupējusi pāri par 600 000 kvadrātkilometru lielu platību ar pāri par 20 milj. iedzīvotāju un tā vēl uz priekšu savai varai plānojot pakļaut jaunas teritorijas”.

Bieži nacionālās pagrīdes veidoto laikrakstu ārzemju ziņu aprakstos dominē iespējamā trešā pasaules kara izcelšanās. Laikraksta “Mazais Latvis” 1946. gada 9. martā iznākušajā sestajā numurā pat ievietots raksts, kurā iedzīvotāji pamācīti, kas jādara, ja sāktos karš. Norādot, ka “pasaules prese un doma ir pilna trešā pasaules kara jūtu”, laikraksta izdevēji raksta, ka “starp Amerikas zvaigžņotajiem, Anglijas un tām draudzīgiem republiku karogiem redzam paceļamies arī mūsu mūžīgās Latvijas sarkanbaltsarkano”²⁷². Tāpēc iedzīvotāji jaunā kara izcelšanās gadījumā aicināti neatkāpties Krievijas iekšienē, jo “tur draud iznīcība, bads”, un “sagatavot slēptuves vērtīgāko mantu glabāšanai, jo boļševiki ir laupītāji un Staļina kultūru tie neatstās neizmantotu”. Latvijas karavīri aicināti palikt Latvijā, būt neatkarīgas Latvijas

²⁷⁰ Turpat. 161. lp.

²⁷¹ LVA. 1986. f., 1126. l., 1. apr., 4. sēj., 127. lp.

²⁷² Turpat. 25231.l., 1. apr., 5. sēj., 141. - 142. lp.

cīnītāju pusē, bet strādnieki identificēti kā visnepieciešamākie Latvijas nākotnē. “Ne ar vāciešiem, nedz krieviem, bet paši par sevi! Latvijas brīvības gadi, lai ir mūsu mērķis,”²⁷³ raksta laikraksta “Mazais Latvis” redakcija.

Par spīti nesagaidītajam Rietumu atbalstam, laikrakstos pretstāve starp rietumvalstīm un PSRS tiek iezīmēta, atsedzot to dažādās politiskās sistēmas un komentējot ārvalstu politiku padomju režīma kritizējošās runas. Tāpat, sniedzot vispārīgu ieskatu rietumvalstu iedzīvotāju redzējumā par PSRS, laikrakstā “Sudrabotā Saule” vairākkārt ievietotas dažādas publikācijas, kuru virsraksti, piemēram, “Anglijas valstsvīri vērtē Austrumeiropas notikumus”, “Kā vērtē komunistus Rietumu demokrātijās” un “Ko domā vidusmēra anglis par PSRS politiku”, jau vēsta par attiecīgā raksta saturu. Šādās publikācijās K. Rusovs atsaucas gan uz amatpersonu runām, gan ārvalstu sabiedrībā valdošo noskaņojumu attiecībā uz Padomju Savienību. Pirmajam piemēram apstiprinājums atrodams laikraksta “Sudrabotā Saule” 34. numurā (1947. gada 22. jūnijā), kurā tiek citēts britu parlamentāriešu teiktais: “[Lielbritānijas] Ārl. min. Bevins: Satraukti vērojam pašreizējos notikumus Ungārijā. Tur notiek tas pats, ko jau redzējām Polijā, Rumānijā un Bulgārijā. Arī Grieķijā un Austrijā komunisti cenšas sagrābt varu. (...) Valdību uzdevums - dot tautām brīvību un tiesības, mieru un labklājību, ja viņas pēc tā cenšas, jo tas ir mūsu mērķis. Konservatīvo pārstāvis: PSRS vēlas nevis kārtību Eiropā, bet haosu; nevis labklājību, bet nabadzību, jo tad tā lēti cerē iegūt visu kontinentu. Leiboristu pārstāvis: mēs zinām, kāda ir Kremļa diktatoru mācība un politika. Tā atgādina tumšos viduslaikus, kad kristietības vārdā darbojās spāņu inkvizīcijas tiesas. Situācija ir tragiska, un Anglijas valdības uzdevums aizkavēt to, kas notiek Austrumeiropā, jo... ja vien tas ir iespējams.”²⁷⁴

K. Rusovs savās publikācijās apgalvo, ka “Rietumu demokrātijas kvalificē komunistus kā savas valsts, iekārtas un tautas nodevējus, kas kalpo svešām interesēm”²⁷⁵ un to iecelšanu atbildīgos valsts amatos uzskata par absurdu. Tam apstiprinājumu laikraksta “Sudrabotā Saule” galvenais redaktors atrod ne tika augstākminētajos birtu politiku izteikumus, bet arī rietumvalstu amatperosnu politiskajos lēmumos. Vienā no publikācijām K. Rusovs, atsaucoties uz raidsabiedrību “Englische Randnotizen”, ziņo: “Sakarā ar prez. Trumena rīkojumu USA iztīra valsts aparātu no komunistiem. Šis rīkojums pamatojas Valsts Augstākās Tiesas atzinumā, ka “valsts amatus nedrīkst ieņemt komunisti, jo tie nav un nevar būt lojāli pret savu valsti un tās iekārtu”. Anglijā valda līdzīgs uzskats. Kā zinām, Anglijā pastāv komunistu partija, komunistiem ir 2 vietas parlamentā, savi laikraksti un visas iespējas un brīvības paust savu mācību, tomēr atbildīgos valsts amatos arī Anglijā komunisti nav vēlami.

²⁷³ LVA 1986. f., 25231.l., 1. apr., 5. sēj., 141. - 142. lp.

²⁷⁴ Turpat. 40012.l., 1. apr. 4. sēj., 156.lp.

²⁷⁵ Turpat. 153. lp.

Šeit formulējums tāds pats kā USA, - komunisti nespēj būt lojāli pret savu valsti. (...) Pēc angļu domām, iecelt komunistu valsts amatā nozīmējot “iecelt pretalkoholiķi par alus darītavas direktoru”.²⁷⁶

Nacionālie partizāni savu laikrakstu slejās mēģinā arī atspēkot padomju režīma propagandas garā veidotos materiālus, kuros bieži tika sniegta neprecīza vai pat aplama informācija par ārvalstīs notiekošo. K. Rusovs rakstā “Ideoloģiju cīņa saasinās” 1947. gada 7. novembrī raksta: “Diplomātiskie uzbrukumi seko viens otram. [ASV prezidenta Harija] Trumena un [VK(b)P CK Orgbrija locekļa un VK(b)P CK sekretāra] Ždanova doktrīnu cīņa saimnieciskā un politiskā arēnā rit pilnā sparā. Visskaidrāk šo cīņu atspoguļo Ģenerālasambleja, kurā pašreiz sekmīgāk veicas USA. Nelīdz Višinska vieslielākās lamu runas, kā tās nosauc Ņujorkas laikraksti, nelīdz “kara kurinātāju atmaskošana”. PSRS prese gan iztēlo rezolūciju par kara propoganu kā padomju uzvaru, bet faktiski padomju delegācija šeit tikai izgāzās, parādot savu īsto seju. Pieņemtā rezolūcija par kara propagandu nevienu nenosoda, tikai aizrāda, ka turpmāk jāveicina miera propoganda. PSRS rezolūciju, kā zināms, noraidīja.”²⁷⁷

Savukārt ar Rietumu sabiedrībā valdošo attieksmi pret komunistisko režīmu K. Rusovs mēģina iepazīstināt laikraksta “Sudrabortā Saule” 1946. gada 11. novembra publikācijā (laikraksta 24. numurā) “Ko domā vidusmēra anglis par PSRS politiku”. Tajā, atsaucoties uz raidsabiedrības BBC politisko komentētāju 1946. gada 29. oktobrī sacīto, teikts: “Kara laikā PSRS cīņa pret vāciešiem radīja angļu tautā nedalītas simpātijas pret krievu tautu. (..) Tagad katram vidusmēra anglim ir skaidrs, ka PSRS politiķi un komunistiskās organizācijas grib nevis psaules mieru un kārtību, bet haosu, lai tad šādu stāvokli varētu izmantot pasaules varas sagrābšanai. Staļina apgalvojums, ka kara nebūs, Anglijā tiek vērtēts kā līdzvērtīgs tādiem pašiem Hitlera apgalvojumiem 1938. gadā.”²⁷⁸

Īpašu rubriku, kurā tika apskatīti ārvalstu notikumi, veidoja arī par jauno literātu laikrakstu nodēvētais izdevums “Kurbads”. Rubriku nosaukuši “Skats pāri žogam”, izdevuma sastādītāji ne tikai informē par politiskajām norisēm un sniedz komantārus, bet notikumu aprakstus veido visnotaļ radoši. Katrs apraksts par notikumiem “pāri žogam” sākas ar ievadvārdiem: “Bum-bum-bum-bum, bum-bum-bum-bum - skan Londonas radiofona gonga sitieni. “Te ir Anglija - viļņiem 25m, 31m, 41m, 120m.”²⁷⁹” Laikraksts ziņu sniegšanu par ārvalstīs notiekošo pamato ar to, ka tās “jāzina katram” latvietim. Sevi saukdami par literātiem un jaunajiem publicistiem, ne tik daudz politiskajiem novērotājiem arī rakstu

²⁷⁶ LVA. 1986. f., 40012.1., 1. apr. 4. sēj., 156. lp.

²⁷⁷ Turpat. 192. lp.

²⁷⁸ Turpat. 140. lp.

²⁷⁹ Turpat. 1126.1., 1. apr., 4. sēj. 200. lp.

saturiskās nostādnes autori veido tam atbilstošā stilā. Vienā no starptautisko notikumu aprakstiem “Kurbads” redakcija, pretnostatot Padomju Savienību un rietumvalsis, raksta: “Kultūras pasaulē jauno laikmetu grib veidot uz gadu tūkstošus vecajiem, cēlajiem kristīgās mācības ideāliem, kā to vairākkārt savās runās deklarējis Anglijas premjerministrs Ešlijs. Krievija praksē paliek pie savas bezdievju programmas. Kultūras pasaule savā tālākajā attīstībā vadās no humānisma un ideālisma - boļševiku lozungs ir naidis. (..) Pretstatā kultūras pasaulei, kas grib veidoties pēc Dieva ģimja un līdzības, komunisms savā materiālismā un asinskārē aizvien vairāk pielīdzinās zvēru ģimim.”²⁸⁰

Secināms, ka ārzemju ziņu apraksti galvenokārt kalpoja kā platforma Rietumu un PSRS uzskatu sadursmes atspoguļojumam. Tikmēr biežā atsaukšanās uz iespējamo trešo pasaules karu vairāk gan uzskatāma par nacionālo partizānu progandas instrumentu, kuru balstīja rietumvalstu amatpersonu asie izteikumi par Padomju Savienību un ar kuras palīdzību nacionālā pagrīde centās saglabāt valstiskuma ideju iedzīvotājos.

2.2.3. Uzsaukumi, brīdinājumi un apkārtraksti

Samērā regulāri laikrakstu publikācijās skaidrojot politiskās norises, atklājot okupācijas režīma noziegumus un aprakstot dažādas sociālās, kā arī citas aktuālās tēmas, nacionālās pagrīdes organizācijas aktīvi nodarbojās arī ar vairāku uzsaukumu, brīdinājumu, apkārtrakstu, proklamāciju un memorandu rakstīšanu, kuru katra eksemplāru skaits svārstījās no desmit līdz pat diviem simtiem, bet kopējais skaits varētu pat būt vairāk nekā tūkstoš. Precīzu uzsaukumu un skrejlapu daudzumu, tāpat kā to eksemplāru skaitu, nav iespējams noteikt, ņemot vērā, ka ne visi uzsaukumi ir saglabājušies. Tie lielākoties ir krietni emocionālāka satura, nekā laikrakstu publikācijas, mēģinot šo skrejlapu lasītājiem dot tūlītēju un piesātinātu emociju devu. Turklāt tajās visnotaļ tendenciozi okupācijas režīma noziegumos tiek vainoti “tumšie žīdiskie elementi”, kas savukārt nav raksturīgs laikrakstu publikācijās. Šādas skrejlapas, spriežot pēc arhīvā pieejamās informācijas un nacionālās pagrīdes aktīvistu apgalvotā, tika izplatītas salīdzinoši bieži, un ar to nodarbojās kā nacionālo partizānu organizācijas, tā skolēnu veidotās pretošanās kustības grupas.

Ar uzsaukumu izplatīšanu savā atmiņū stāstā iepazīstina Vidzemes partizāns Kārlis Čika-Grīnerts, kurš iepriekš dienējis Latviešu leģiona 19. divīzijā. Pēc Vācijas kapitulācijas viņš no Kurzemes devies atpakaļ uz savām vecāku mājām Ēveles pagastā. ²⁸¹“Nolēmu kaut ko darīt, lai kaitētu padomju varai,”²⁸² raksta K. Čika-Grīnerts. “Uzrakstīju proklamāciju un padomju varas vēlēšanu dienā izlīmēju. Rakstīju ar krāsainu zīmuli uz lielas lapas. Stūrī bija

²⁸⁰ LVA. 1986. f., 1126.1., 1. apr., 4. sēj. 200. lp.

²⁸¹ Čika, K. (1997). Kārļa Čikas (Grīnerta) karavīra gaitas (Publikācija saīsināta). Grām.: *Pretestības kustība okupācijas varām Latvijā*. Rīga: Izdevniecība “Sol Vita”. 176.-177. lpp.

²⁸² Turpat.

uzzīmēti nacionālie karodziņi.” Pirmajā uzrakstītajā uzsaukumā viņš aicina iedzīvotājus nepedalīties Augstākās Padomes vēlēšanās, jo “balsojot jūs atbalstāt krievu un žīdu sirošanu Latvijā”²⁸³. K. Čika-Grīnerts norāda, ka uzsaukumu izlīmējis naktī, un dežūrējošie miliči to neesot manījuši. “Pirmie ievēroja piena vedēji. Efekts un reakcija bija liela. Klīda baumas, ka sabiedrotie drīz uzsāksot kara darbību, vērstu pret krieviem,”²⁸⁴ atceras Vidzemes nacionālais partizāns. Nākamo uzsaukumu viņš uzlīmējis uz Rūjienas ceļa staba - “vietā, kur apgrozās daudz cilvēku, ir veikals un iebraucamā vieta”²⁸⁵. Uzsaukumā runāts par jauna kara sākšanos un vietējiem varas vīriem ieteikts atteikties no tālākas sava dienesta pildīšanas. “Vēroju, kas notiks. Piebrauca milicis ar šauteni. Īsā cīņā atņēmu milicim šauteni un sacīju: “Lai tevi vairs neredzētu!” Toreiz vēl par mani varas iestādēm nebija zināms,”²⁸⁶ raksta K. Čika-Grīnerts. Līdzīgus uzsaukumus viņš arī izplatījis Ēveles pagastā un citās vietās. Vēlāk K. Čika-Grīnerta pret okupācijas režīmu vērsta darbība arī izpaudusies, uzvelkot Latvijas karogu Ēveles šosejas malā. Karogu uzšuvusi kāda vietēja korgus meita. Tāpat viņš arī izlīmējis karikatūras no žurnāla “Laikmets”, kurās kariķēti V. Lācis, Ž. Spure un J. Kalnbērziņš. Tolaik viņa grupā darbojušies četri cilvēki, bet vēlāk to sastāvs palielinājās līdz 12. K. Čika-Grīnerts tika arestēts 1946. gada 2. oktobrī.²⁸⁷

Reizēm ar uzsaukumu palīdzību partizāni mēģināja apelēt pie iedzīvotāju emocijām, bet citkārt to saturs liekas nepārdomāts un dusmu izvirzumā rakstīts. Tā, piemēram, nacionālā partizāna Jāņa Veides krimināllietā atrodami divi uzsaukumi, kuri uzskatāmi par naida piesātinātiem. J. Veide darbojās Kurzemes partizānu grupā, kas izdeva laikrakstu “Abava”. Vienā no brīdinājumiem, kuram dots virsraksts “Ievērībai!”, rakstīts, ka “katra apzinīga cilvēka pienākums ir cīnīties pret visbriesmīgāko cilvēces ienaidnieku - žīdu un boļševiku asins kārām bandām”²⁸⁸. Brīdinājumā arī latvieši aicināti “atvērt acis, nedzīvot tumsībā”²⁸⁹. Brīdinājums izplatīts pirms Augstākās Padomes vēlēšanām, un tajā iedzīvotāji aicināti neatdot “savas balsis par slepkavu bandām”²⁹⁰. Arī Alūksnes vidusskolēnu gatavotie uzsaukumos saturēja kādu lamu vārdu, norādot uz okupācijas režīma sludināto ideoloģiju, kas liek “atdot melnajiem žīdu izdzimteniem varas vīriem pēdējo graudu, kas izaudzis mūsu zemes auglīgajās druvās”²⁹¹. Jaunieši aicina apkaimes iedzīvotājus to nedarīt, bet liekos graudus ziedot nacionālajiem partizāniem, “kas stāv sardzē par to, lai Latvija kļūtu reiz brīva”²⁹².

²⁸³ Čika, K. (1997). Kārļa Čikas (Grīnerta) karavīra gaitas (Publikācija saīsināta). Grām.: *Pretestības kustība okupācijas varām Latvijā*. Rīga: Izdevniecība “Sol Vita”. 177. lpp.

²⁸⁴ Turpat.

²⁸⁵ Turpat. 178. lpp.

²⁸⁶ Turpat.

²⁸⁷ Turpat. 179. lpp.

²⁸⁸ LVA. 1986. f., 2510.1., 1. apr. 177. lpp.

²⁸⁹ Turpat.

²⁹⁰ Turpat.

²⁹¹ LVA. 1986. f., 2783.1., 1. apr. 119. lp.

²⁹² Turpat.

Būdami īsi un koncentrēti, šādi brīdinājumi un uzsaukumi zināmā mērā atsedz tautas traģismu, kas nozīmēja nesaudzīgu nodevēju sodīšanu un ļoti skarbu vēršanos pret citām padomju režīma amatpersonām un viņu ģimenēm. 1947. gada 27. maijā LNPA izdeva brīdinājumu, kurā solīja asi vērsties pret nodevējiem, ja tie turpinās savu darbību: “Pamatojoties uz LNPA Ģenerālštāba Pretizlūkošanas daļas iegūtiem dokumentāriem pierādījumiem un liecībām, varam konstatēt, ka NKVD, NKGB un milicijas varas orgānu rīcība pret latviešu nacionālistu ģimenēm pamatojas vienīgi uz spiegu, ziņotāju un nodevēju ziņojumiem un sūdzībām. (...) Saskaņā ar LNPA Ģenerālštāba š.g. 5. pavēli, LNPA daļām uzdots minēto rīcību apkarot ar visiem līdzekļiem. Vadoties no šīs pavēles kas pamatota Latvijas brīvvalsts Kara Sodu likumā par valsts nodevību, turpāmāk nesaudzīgi apkarosim spiegošanu un nodevību, vēršoties ne tikai pret nodevējiem, bet arī viņu piederīgiem, gluži tāpat kā to dara padomju varas orgāni uz augšminēto sūdzību pamata pret partizānu, vai citādi nacionāli noskaņotām ģimenēm.²⁹³” Pēc nepilniem trim mēnešiem - 1947. gada 5. augustā - LNPA publicēja brīdinājuma turpinājumu, kurā ziņoja par iepriekš rakstītā brīdinājuma neievērošanu: “Š.g. 7. jūlijā Cēsu apriņķa Gatartas pag. Kameņu māju saimnieks Bašēns nodevīgi ievilināja 9 latviešu nacionālos partizānus savā mājā, iepriekš paziņodams čekai. Šīs nodevības rezultātā krita partizānu leitn. V. Saskaņā ar pavēli, 25. jūlijā LNPA N. daļa nošāva minētā lietā vainīgos Kameņu māju iedzīvotājus un māju nolīdzināja ar zemi. Vēlreiz brīdinām visus spiegos, nodevējus, ziņotājus, kas vieglprātības, asinskāres vai materiālo interešu vadīti, gribētu turpināt pretvalstisko darbību, atturēties no tā savas un savu piederīgo dzīvību dēļ, jo pelnītam sodam neviens neizbēgs.”²⁹⁴ Līdzīgi brīdinājumi tika izdoti arī vēlāk. 1948. gada 20. jūnijā izplatītajā uzsaukmā LNPA rakstīja, ka vēl arvien ir gadījumu, kad minēto brīdinājumu neievēro. “Tā 1948.g.18.IV Laimons Kalniņš un Edvards Kalniņš no Cēsu apr. Kosas pag. Pēterkalna ziņojuši komunistu drošības iestādēm, ka manīti partizāni. Līdzīgi rīkojies Mārtiņš Roberts Aizputes apr. Valtaiķu pagastā, kas tagad dzīvoja Cēsu apr. Gatartas Jaunudrustos. Saskaņā ar Ģenerālštāba pavēli, LNPA attiecīgās vienības 1948.g. 19.V nošāva L. Kalniņu, Ed. Kalniņu un viņa sievu un 1948. g. 11. VI M. Robertu ar sievu. LNPA Ģenerālštābs paziņo, ka arī turpmāk katru ziņotāju un viņa piederīgos agrāk vai vēlāk sagaida līdzīgs liktenis²⁹⁵,” uzsaukmā piedraud Vidzemes nacionālie partizāni.

Izdotie uzsaukumi bija arī politiska rakstura. Vidzemes partizāni, būdami vieni no aktīvākajiem savas propagandas darba īstenotājiem, 1946. gada 8. augustā Tēvzemes Brīvības Savienības, Latvijas Nacionālo Partizānu Apvienības, strādnieku, zemnieku un inteliģences parstāvju vārdā izdeva LPSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētājam A.

²⁹³ Turpat. 40012.1., 1. apr., 4. sēj., 9. lp.

²⁹⁴ Turpat. 11. lp.

²⁹⁵ Turpat. 80. lp.

Kirhenšteinam, LPSR Ministru Padomes priekšsēdētājam V. Lācim, LK(b)P CK sekretāram J. Kalnbērziņam adresētu memorandu. Partizāni tajā prasīja “nekavējoties panākt, lai NKVD, NKGB un vietējās milicijas varas orgāni izbeigtu izsūtīšanas, teroru, laupīšanas u.c. vardarbības pret neaizsargātiem privātie dzīvotājiem - sievietēm, bērniem un sirmgalvjiem, kā arī visiem tiem tautas locekļiem, pret kuriem šī vajāšana vēršas politisku iemeslu dēļ²⁹⁶”. Tāpat partizāni pieprasīja, lai bez okupācijas karaspēka klātbūtnes un ietekmes vēl 1946. g. tiek organizēta brīva tautas nobalsošanu par Latvijas palikšanu vai izstāšanos no PSRS sastāva. Vienu no uzsaukumiem LNPA adresēja arī “visiem LPSR milicijas dienesta darbiniekiem”. Tajā rakstīts, ka “uzdevumi, kādi ietilpst katras valsts policejas spēku kompetencēs pēc starptautiskiem likumiem un tiesībām, uzliek arī LPSR milicijas varas orgāniem par pienākumu rūpēties par mieru un kārtību valstī, apkarojot hulīgānismu, zādzības, laupīšanas, slepkavības u.t.t., nodrošinot iedzīvotāju personīgās drošības un mantas neaizskaramības tiesības. Pēc LNPA Ģenerālštāba rīcībā esošiem materiāliem un liecībām varam konstatēt, ka latviešu milicijas darbinieki stāv tālu no šiem uzdevumiem. Tie ne vien neapkaro minētās nelikumības un noziegumus, bet nereti ir paši to līdzdalībnieki un veicinātāji. Bez tam milicijas darbinieki paskaidro, ka viņu uzdevums esot politiska rakstura - apkarot politiskos pretiniekus. Starptautiskās tiesības šādu rīcību apzīmē par starptautisku noziegumu, un mēz zinām, kā tā tika novērtēta fašistiskās Vācijas policejas darbinieku tiesāšanas procesā²⁹⁷”.

Savukārt Latgales partizānu organizācijas “Latvijas Tēvijas sargu (partizānu) apvienības” dalībnieku publicētajā uzsaukumā “Tauta” skaidrots, ka “boļševiki grib iznīcināt Eiropas kristīgo kultūru. Jā, tā viņiem neder, un radīt jaunu kultūru pāri saprāta robežām. Tas ir, lai viss pasaulē būtu iekārtots un pakārtots tā lai veselīgais saprāts nevarētu izprast un lai to arī nemaz nevajadzētu analizēt²⁹⁸”.

Vienlaikus LNPA izdeva arī emocionāli piesātinātus uzsaukumus. Vienā no tādiem, kas publicēts 1944. gada augustā, rakstīts: “Liktņa uzliktais pienākums mums jāpieņem un jāizpilda līdz nešaubīgā pārliecībā, ka mūsu taisnīgā cīņa beigsies ar mūsu uzvaru. Katrs vīrietis, kas šodien domā tikai par sevi, atstāj cīņas lauku un savu tautu, tas atsakās no piederības latvietībai. Tādam vairs nav un nekad nebūs tiesību uz vietu latviešu starpā un vietu latviešu zemē, jo vēstures bargo prasību šīs dienas latvietim tāds būs noraidījies.²⁹⁹” LNPA dalībnieki tad arī Latvijas iedzīvotājus aicina: “Saslēgsimies fantastiskā aizrautībā cīņā par mūsu nākotni, aizmirdami savtību, aizmirdami personīgās intereses, sekodami vienai vienīgai

²⁹⁶ LVA. 1986.f., 40012.1., 1. apr., 4. sēj., 64. lp.

²⁹⁷ Turpat. 64. lpp.

²⁹⁸ Turpat. 22233.1., 1. apr., 4. sēj. 88. lp.

²⁹⁹ LVA. 1986. f., 40012.1, 1. apr., 4. sēj. 3. lp.

pārliecībai ar Latviju dzīvot, ar Latviju mirt.³⁰⁰” Līdzīgs uzsaukums “Latvieši un latvietes” publicēts arī 1947. gada 3. jūnijā. Arī tajā apgalvots, ka “ir pienācis pēdējais laiks ar visiem spēkiem stāties tam [okupācijas režīmam - J.K.] pretim, apvienojoties domās un darbos savas tautas likteņcīņai ar Latvijas zemes svēto mantojumu latviešu tautai, par latviešu tautas vēsturisko sūtību šeit, pie Baltijas jūras. Katra cīņas spējīga vīra pienākums tvert ieroci un aizstāvēt savu tautu. Izšķiroši notikumi drīz satricinās visu pasauli. Uzvarēs brīvība. Komunisma radītais haoss, bads un posts nolemts bojā ejai. Kas vēl tagad turpina noziedzīgo darbību pret savu tautu, tādām nebūs vietas brīvajā Latvijā³⁰¹”.

Būdama viena no tām nacionālo partizānu grupām, kas izvērta visaktīvāko propagandas darbu, arī K. Dravas pretošanās kustība 1946. gadā izdeva ļoti garu un plašu uzsaukumu, kurā skaidroja gan politiskās norises, gan mēģināja uzjundīt uzsaukuma lasītājos patriotiskas jūtas. Uzsaukuma, kas drīzāk būtu raksturojams kā atsevišķs raksts un izdots 1945. gada 17. jūnijā, autors ir K. Drava, kurš zem sava darba parakstījies kā “Kārlis Zemene”. Uzsaukuma autors liek vienlīdzības zīmi starp fašismu un komunismu, kurus sauc par “milžiem, kas izaudzējuši varenas dūres un rīkles³⁰²”. Uzsaukumā rakstīts, ka “visā 6 gadu ilgajā okupantu valdīšanas un saimniekošanas laikā, latviešu zemi pārstaigāja politikas kalngalu divas galējības, nesdamas mums lielāko iznīcināšanas postu³⁰³”. Runājot arī par saimnieciskajiem un sociālajiem jautājumiem, K. Drava norāda, ka “nekad Latvijas strādnieks nebija strādājis par tik smieklīgi zemu atalgojumu, attiecībā pret produktu cenu, un tik beztiesīgos apstākļos. Nekad lauksaimnieks par saviem ražojumiem nebija saņēmis tik daudz bezgaumīgu rubļu, bet ar tiem neiznāca daļas “mazo valsts nodevu” samaksai³⁰⁴”. Plašā uzsaukuma formāta raksta nobeigumā K. Drava secina: “Dārgi, pārāk dārgi Latvijai maksājies šis 6 gadu laiks. No katra stūrīša, no katras pēdas zemes vēl runā aizvadītā neprāta laika ciešanas un posts. Eiropēiskā kārtība ar starptautisko demokrātiju tiesībām, palīdzēs dziedēt terora cirstās rētas. Ikvienu latviešu patriota pienākums ir ziedot tai savus spēkus. Reizā ar šo kārtību mums ir jāveic viens no lielākiem uzdevumiem, uz starptautisko tiesību principiem jāatjauno valsts forma - brīva, neatkarīga, demokrātiska Latvija!³⁰⁵”

Emocionāli piesātnītā uzsaukumu gatavošana vairāk bija raksturīga skolu jaunatnei. Tā, piemēram, Liepājas Valsts tehnikuma audzēkņu izveidotā organizācija izplatīja uzsaukumu, kurā rakstīja: “Latviešu puīši un meitenes, ziniet, ka jūs latvieši, latviešu gars vēl nav miris, tas vēl dzīvos, kamēr vien latviešu tauta spēs sevi aizsargāt un savu brīvību

---

³⁰⁰ Turpat.

³⁰¹ Turpat. 72. lp.

³⁰² Turpat. 25231.l., 5. sēj. 1. apr. 280. lp.

³⁰³ Turpat.

³⁰⁴ Turpat.

³⁰⁵ Turpat.

saglabāt! Latviešu puikas un meitenes, esiet stipri grūtajā brīdī un klausieties mūsu dižā ģenerāļa Jāņa Baloža dēla sacītajam: Lai jūs visur un vienmēr vada viens vārds, viena doma - Latvijas valsts, latviešu tauta.”

Nemot vērā, ka uzsaukumus un brīdinājumus bija krietni vieglāk sagatavot nekā saturiski pilnīgus laikrakstus, skolu jaunatnei šāda pretošanās forma bija vieglāk īstenojama. Alūksnes vidusskolas skolēnu pretošanās kustības “Dzimtenes Sili” vadītāja Zigmunda Augstkalna lietā atrodami septiņi ar roku rakstīti uzsaukumi. To ievadvārdi lielākoties ir “Latvieši!”, “Tautieši!” vai “Latviešu Tauta!”. Viens no uzsaukumiem izdots 1948. gada 18. novembrī un tajā aicināts “nezaudēt drosmi un brīvības alkas³⁰⁶”, lai “varētu saraut sārtās politikājas, kas aptvērušas mūsu mīļo zemi - Latviju³⁰⁷”. Citā uzsaukumā rakstīts: “Ticiet varenai un brīvai kultūras straumei, kas savā plūdamā aizskalos tumšos šķēršļus. Ticiet brīvai Pasaulei, kuras saimē mirdzēs pērle Latvija. Atminas mūsu sarkan-balt-sarkano karogu, kas būs mūsu tautas cīņā saucējs un aicinātājs! Lai dzīvo 18. novembris Latvijas - brīvas un nacionālas tapšanas diena. Slava un piemiņa tiem, kas krituši kaujās ar sārto nezvēru - komunismu.³⁰⁸” Atsevišķi Alūksnes jauniešu gatavotie uzsaukumi adresēti “Latviešu inteliģencei” un “Latviešu strādniekiem”. Pirmajā aicināts: “Turiet kristāla dzidru, brīvu un skaistu savu domu. Izkopiet savus gara un fiziskos spēkus! Jūs redziet, kādos virzienos pašreizējie politiskie audzinātāji cenšas virzīt Jūsu gara attīstību. Bet Jūs arī redziet un saprotiet, cik melīgumu argumentāciju lieto sarkano “ideju” paudēji. Lūk, tāpēc esiet modri! Jums būs nākotnē - tuvākā nākotnē liels uzdevums - vadīt latviešu tautas idejisko cīņu pret sarkanajām varmākām. Esiet uzticīgi savai tautai, un nīstiet tās naidniekus³⁰⁹.” Bet otrajā - “latviešu strādniekam” adresētajā - uzsaukumā norādīts: “Tev jānes visgrūtākais slogs, jo komunisti domā ka Tu esi viņu pusē. Bet tā tas nav. Tu esi redzējis un dzīvojis labāku dzīvi brīvajā Latvijā. Ja krievu tumšajam strādniekam komunisms varēja iedvest savas utopiskās idejas, tad Tev brīvo latviešu strādniek jāsaprot, ka Tavs darbs šodien sagādā visu nepieciešamo nevi Tev, bet līkdegunainiem un asinskārīgajiem sadistiem - žīdiem un aģitatoriem citās pasaules malās, uz kuriem sārtais polips izstiepis savu taustekņus. Strādniek, tici nākotnei un brīvai Latvijai!!!³¹⁰”

Alūksnes jaunieši publicēja arī vienu uzsaukumu, kas tika adresēts komunistiskajam režīmam un tā amatpersonām. Uzsaukumā komunistiem piedraudēts, ka “vēsture Jums nepiedos”. “Jums nāksies atbildēt par saviem upuriem, kas guļ taigās, tuksnešos un sniegos. Par tiem Jums jādod atbilde, jo tos Jūs iznīcinājāt par to, ka viņi mīlēja brīvi un dzīvi. Jūs

³⁰⁶ LVA. 1986. f., 2783. l., 1. apr., 3. sēj., 125. lp.

³⁰⁷ Turpat. 25231.l., 1. apr. 125. lp.

³⁰⁸ Turpat. 2783. l., 1. apr., 3. sēj., 129. lp.

³⁰⁹ Turpat. 123. lp.

³¹⁰ LVA. 1986. f., 2783. l., 1. apr., 3. sēj., 131. lp.

jūtaties vēstures virzītāji, bet esat vislielākie kavētāji. Jūs virzāt vēsturi, sabiedrības, politisko un kultūras attīstību uz negatīvo pusi. Jūsu sabiedrība ar žīdiem Jūs pienācīgi raksturo. Nost no ceļa, ja nē, Jūs samīs uz priekšu ejoša brīva kultūras attīstība!!!³¹¹” raksta Alūksnes vidusskolēni.

2.2.4. Nacionālo partizānu gatavoto prozas darbu saturiskās nostādnes

Bieži nacionālie partizāni savas pretošanās kustības gaitas aprakstīja gan prozas darbos, gan ietērpa dažādos dzejoļos. Vienlaikus prozas darbi kalpoja par veidu, kurā tika pausti nacionālo pagrīdnieku politiskie uzskati. Tādējādi šie darbi pieņem arī ideoloģiska un propagandiska rakstura publikāciju formu. Laikraksta “Kurbads” redakcija bija ievērojama ar saviem prozas darbiem, kuros runāja gan par Latvijas iedzīvotāju dzīvi okupācijas režīma apstākļos, gan iepazīstināja lasītājus ar dažādos daiļdarbos ietērptiem partizānu dzīves aprakstiem. Katrā laikraksta “Kurbads” numurā tika ievietots kāds prozas vai dzejas darbs, piemēram, stāsti “Maskava”, “Barometriskais dialogs”, “Kāda partorga sapnis” un “Sarunas par aktualitātēm” (divu komunistu saruna) vai vairāki pašu sacerēti vai jau atzītu dzejnieku (piemēram, Jāņa Raiņa, Leonīda Breikša vai Edvarda Virzas) dzejoļi.

Stāstos skartas aktuālas tēmas, tās vairs nav aplūkotas ziņu veida materiālos, bet gan teicami uzrakstītos patriotiskos prozas darbos. Stāstā “Maskava” runāts par Vācijas armijas ienākšanu Rīgā, kad Latvijas galvspilsēta “saviļņojās apslēptā priekā, jo sarkanajos jau bija vērojama panika”. “Sācijas bija karš un dārdi pamalē skanēja kā prieka zvani. Latviešus bija pārņēmusi viena doma: lai nāktu kas nākdams, mēs pārcietīsim visu, jo par komunistu jūgu vairs nekā smagāka pasaulē nav, par boļševiku asinsdzīrēm vairs nekā briesmīgāka cilvēces vēsture nepazīst,”³¹² stāstā skaidrojot Latvijas sabiedrībā valdošo noskaņojumu, raksta laikraksta “Kurbads” redakcija. Tālāk šajā darbā iepazīstināts ar trim ceļotājiem, kas, vāciešiem tuvojoties Rīgai, dodas uz Jelgavas pusi. Divi no tiem latvieši, trešais - krievs, kurš katrā mājā, kurā viņi iegriezušies lūgt ēdienu un dzērienu, stāstījis par to, cik Maskavā laba dzīve. Pretī saņēmis nosodošus skatus un vārdus, šis vīrs pēdīgi vairs par to nav runājis. Arī stāsts “Barometriskais dialogs” demonstrē, kā izmainās kādas sarkanarmijas piekritējas domas par komunistisko režīmu brīdī, kad viņas dēls, kurš līdz šim bijis ziņotājs un kuram bijuši “labi sakari sarkanajā armijā”³¹³, tagad tiek sūtīts uz fronti. Laikraksts “Kurbads” savās slejās vairākkārt arī vēršas pret okupācijas režīmu atbalstošajiem rakstniekiem un literātiem, tiem dodot apzīmējumu “rokpeļņi”. Laikraksta “Kurbads” redakcija atsauca uz Aleksandra Čaka,

³¹¹ Turpat. 121. lp.

³¹² Turpat. 1126.l., 1. apr., 4. sēj., 199. lp.

³¹³ LVA. 1986. f., 1126.l., 1. apr., 4. sēj., 210. lp.

Valda Luksa, Friča Rokpelņa, Meinharda Rudzīša un Jūlija Vanaga vēstuli Staļinam, kurā viņi raksta:

“Nometnē baigā aiz dzeloņu kārtām,
Kur tikai nāve un izsmiekls mīt,
Tā kā uz lēna un gruzdoša sārta
Labākos viņš nebeidz dzīt.

Cietumi pilni bij. Drūmākos silos
Skanēja dienu un nakti, vienmēr
Šāvienu kārtas: tur viršājos zilos
Nogūlās tie, kam bija piepildīts mērs.³¹⁴”

“Kurbads” šiem literātiem jautā, “vai viņi apdzejojuši demokrātiskās Latvijas cīnītājus, latviešu nacionālos partizānus, vai komunistisko krievu bandītus, kuri kādreiz, kopā ar nedaudziem līdzskrējējiem latviešiem, Latvijā laupīja un slepkavoja³¹⁵”. Raksta beigās izdevuma redakcija piedraud, ka autoriem “nāksies atbildēt vēstures tiesas priekšā³¹⁶”, ja viņi būs vērsušies pret Latvijas brīvības cīnītājiem.

Laikraksta “Kurbads” redkolēģija 1945. gadā izdeva arī savu rakstu krājumu “Pret jaunu dienu”. Tajā ievietoti pieci patriotiski prozas darbi - “Kurbads izklūs virszemē”, “Sētuves pinējs”, “Spīdolas aicinājums”, “Kurbads runā”, “Kurbads drošina” - un divi dzejoļi. Visi šie darbi ir patriotisma piesātināti, kuros latvieši aicināti neklausīt padomju sludinātajai iekārtai, bet, kā rakstīts publikācijā “Kurbads drošina”, “sargāt un glabāt brīvības garu mūsos un ārpus mums³¹⁷” Citā rakstā - “Sētuves pinējs” - rakstīts: “Ja latvietis esi, tad nenokar galvu pasaules staiguļu dēļ. Kļūsti savā garā sētuves pinējs³¹⁸”. Stātstā minēts kāds “sētuves pinējs”, kurš par spīti sarkanarmiešu un miliču izlaupītajai mājai tomēr ap to no egļu saknēm pin sētu. Līdzīgi laikraksta “Kurbads” redakcija aicina arī Latvijas iedzīvotājus, neraugoties uz pārciesto, tomēr cīnīties par savu mērķi, kas šajā gadījumā ir neatkarīga Latvija.

Ar pašsacerētu stāstu publicēšanu savos izdevumos nodarbojās jauniešu un skolēnu pretošanās kustības dalībnieki. Alūksnes ģimnāzijas audzēkņu kustības “Dzimtenes Sili” veidotajā žurnālā “Liesma” ievietots stāsts “Paradīzes slimība”. Ar aprakstīto slimību domājot komunismu, jaunieši raksta, ka “šo slimību atnesuši “paradīzes putni””. “Inkubācijas laiks šai slimībai ir nenoteikts un lielā mērā atkarīgs no cilvēka gribas uzņemt šo slimību. Ar šo slimību saslimst tie, kas nav īsti pie pilna prāta, jo tie parasti tic visām “paradīzes punktu”

³¹⁴ Turpat. 179. lp.

³¹⁵ Turpat.

³¹⁶ Turpat.

³¹⁷ Turpat. 41886. l., 1. apr., 7. sēj., 105. lp.

³¹⁸ Turpat. 101. lp.

skaistajām dziesmām un tāpēc arī saslimst ar šo slimību. Cilvēks, kas saslimst ar šo slimību apkārtnei ir bīstamāks kā tas, kas slims ar mēri vai trakumsērgu. Šī slimība cilvēkā var būt gan atklātā, gan slēptā veidā. Apkārtnei bīstamāks ir tas slimnieks, kas slimo ar šo slimību apslēptā veidā, jo tad šie slimības dīgli nokļūst vesela cilvēka organismā³¹⁹,” komunisma “slimības” simptomus apraksta laikraksts “Liesma”.

Laikraksta “Liesma” veidotāji vairākārt savā izdevumā publicēja pašu rakstītus stāstus, kurus bija nodomāts vēlāk izdot īpašā rakstu krājumā “Klusās dienas”. Autoram pieejamo šī laikraksta numuru slejās publicēti divi Alūksnes jauniešu gatavoti stāsti - viens par kādu varoni vārdā Kārlis, kurš veiksmīgi izbēga no izsūtīšanas³²⁰, otrs stāsts ir “Solījums”, kurā runāts par kādu meiteni, kas dodas pie partizāniem ziņot, ka viņus nodevis kāds to iepriekšējais labvēlis³²¹.

Līdzīgi kā žurnālā “Liesma” publicētajā stāstā arī laikraksta “Dzimtene” izdevēji komunismu salīdzina ar slimību. Vienā no 1950. gada laikrakstiem, kura numuru nav iespējams noteikt, jo krievu valodā pārtulkotajā eksemplārā tas nav norādīts, ievietots feļetons “Sarkanā mēra atkārtošanos”. Tajā apspēlēts kāds ar “komunisma ideju saslimušais Žanis Zaķpēdiņa”³²². Pēdīgi tiek secināts, ka ar “komunisma slimību” galvenokārt “saslimst” nespējīgākā tautas daļa, no kuriem līdz šim sabiedrībai neesot bijis pamata baidīties.

Ar regulāru stāstu un dzejas darbu publikācēšanu nodarbojās arī Latvijas nacionālo partizānu apvienības Vidzemē iznākušā laikraksta “Sudrabortā Saule” veidotājs K. Rusovs, kurš bieži savas prozas publikācijas parakstīja kā “Kārlis Salna”. Tā, piemēram, 1946. gada 24. novembra numurā ievietots emocionāli bagāts stāsts “Atbildīgs cilvēks”, kurā runāts par kādu karavīru, kas, aiznesot no apmetnes nesprāgušu bumbu, izglāba piecpadsmit savus biedrus, pats karavīrs arī izdzīvoja³²³. Stāstā aprakstītā situācija tiek sniegta kā piemērs, kādam jābūt atbildīgam cilvēkam grūtos brīžos, kad jāpārvar izdzīvošanas instinkts.

Ļoti bieži prozas darbos, izmantojot spēcīgu patriotisma devu, mēģināts apelēt pie to Latvijas iedzīvotāju sirdsapziņas, kuri izšķīrošies strādāt okupācijas režīma labā. Tas darīts arī laikraksta “Sudrabortā Saule” 1946. gada 12. augusta numurā, kurā ievietots stāsts “Likteņkopības apziņa”. “Ir daudz vīru un jaunekļu, kas ar ieročiem rokās, atteikušies no materiālām vērtībām un ģimenes, cīnās pret šo kristīgās civilizācijas lielāko ienaidnieku - komunismu,” teikts publikācijā. “Bet ir arī daļa tautas, kam domas nespēj atstāt tālāku par personīgo pašlabumu. Šiem cilvēkiem nav likteņkopības apziņas, tiem nerūp tautas liktenis un nākotne, - tiem rūp vēl dažus gadus dzīvot verga dzīvi līdz drošai bojā ejai. Viņiem ir bailes,

³¹⁹ LVA. 1986. f., 2783. l., 1. apr., 3. sēj., 144. lp.

³²⁰ Turpat. 33. lp.

³²¹ Turpat. 35. lp.

³²² Turpat. 30641. l., 1. apr., 3. sēj., 88. lp.

³²³ Turpat. 40012. l., 1. apr., 4. sēj., 141. lp.

dzīvnieciskas bailes par savu, bet ne par tautas dzīvību. Viņi gaida, ka angļi un amerikāņi ieliks tiem uzvaras augli rokā.” Stāstā atzīts, ka “šie cilvēki nav komunisti, - nē, viņi ar abām rokām ir mūsu pusē”³²⁴. Tiesa, šādi cilvēki, saskaņā ar partizānu rakstīto “par vaidēšanu un nopūtām mūsu lietai vairāk nedod, jo tiem nav likteņkopības apziņas”.

Laikraksta “Sudrabotā Saule” redakcijā četros eksemplāros tapa arī partizānu dzejoļu un dziesmu krājums “Brīvības Sardzē”. Tajā ievietoti 22 partizānu sarakstīti dzejoļi un dziesmas, kuros īpaši pieminēts 18. novembris un pulkvedis Oskars Kalpaks, kā arī apcerēta nacionālo partizānu ikdienas dzīve³²⁵. 1947. gada 1. martā iznāca laikraksta “Sudrabotā Saule” pielikums “He-hē!”. Tas nosaukts par “smējēju populāri-zinātniski-kultrāli-politisku lapeli”, kuru izdod “bunkurs “Apakšzemes grūdieni”, par kura redakciju morāli atbild Pletīzers un kurš driķēts “Sudrabotās Saules” tipogrāfijā³²⁶”. Rakstīta uz divām lappusēm, tajā iekļautas humoreska, “nopelniem bagātā tautas dzejnieka un literāta Pletīzera sacerēti un abrocīgi uzrakstīti³²⁷” dzejoļi (“Mirkļa skats pa bunkura šķirbu”, “Utu fukši” un “Blusu fukši”) un nenopietnas gan vietējās, gan ārvalstu ziņas. Piemēram, viens no “lapeles” autoriem Bunkuru Ķīķeris uzrakstījis humoresku par nacionālo partizānu dzīvi “Pavasari gaidot”. Tajā skarti dažādi ikdienišķi jautājumi, atļaujoties izmantot ne gluži literāru valodu, drīzāk priekšroku dodot sarunvalodas vārdiem. Bunkuru Ķīķeris raksta: “Saules meitai šūpojoties katru dienu augstāk un augstāk, arī mūsu mājas ļaudis sākuši sapņot par pavasari. Uz posteņa stāvēt labi var novērot, ka dažs labs jauns cilvēks vai arī apsūnojis vecis izlīdis no bunkura utis lasīt, vai arī izmīsties, ilgi un sapņaini raugās zilajās debesīs un mākoņu laivās, kuras ass marta vējš drāž no ziemeļiem. “Jā, pavasars nāka,” saka viņi, dažkārt noraudami pa “zobam”. Arī sarunas bunkurā ņēmušas citu, mīlīgāku virzienu un stipri atšķiras no skarabajām ziemas valodām. Vienam otram gan vasaras nodomi stipri reāli. Pat mūžīgi jauno sieviešu jautājumu tie skata ar “dabas” acīm, aizmirsdami cilvēcisko romantismu un sapņus. Šī tipa dzīvajiem piemēriem pie sievietēm vairāk interesē brunču pacelšana, nekā sapņi par mīlu... Romantiskāk noskaņotie gan sapņo tikai par maigonībām, kā to jauki apzīmē mūsu mīlestības dzejnieks.”³²⁸ Šajā izdevumā nacionālie partizāni ar ironiju un sarkasmu apraksta arī starptautiskos notikumus. Atsaucoies uz “aģentūru CBB (Centrālais Baumu Birojs)”, lapeles “He-hē!” veidotāji raksta, ka “angļu admiralitātes pirmais lords Pederastingtons šinīs dienās viesojās Maskavā, kur tam bijusi gara un draudzīga saruna ar Sarkanās armijas ģenerāli Ostrohujevu. Paredzama Ostrohujeva pretvizīte Londonā³²⁹”. Tāpat arī lasītājs tiek “informēts”, ka “no

³²⁴ LVA. 1986. f., 40012.1., 1. apr., 4. sēj., 133. lp.

³²⁵ Turpat. 250. lp.

³²⁶ Turpat. 207. lp.

³²⁷ Turpat.

³²⁸ LVA. 1986. f., 40012.1., 1. apr., 4. sēj., 207. lpp.

³²⁹ Turpat.

drošas un ticamas puses ziņo, ka vēlākais maija mēnesī sāksies karš”. Šajā “ziņā” rakstīts, ka armiju ģenerālštābi izstrādājis plānus: “1) kur uzbrukt, 2) kam uzbrukt un 3) vai pavisam uzbrukt³³⁰”.

Nacionālās pagrīdes dalībnieku grupu veidoto laikrakstu prozas darbu saturiskās kvalitātes spēja nodrošināt izdevēju vidū darbojušies rakstnieki un dzejnieki. LNPO laikrakstus “Tēvzemei un Brīvībai” un “Kurbads” veidoja dzejnieki Pēteris Šāvējs, Aleksandrs Pelēcis un Jānis Mednis, tāpat kvalitatīvas publikācijas nodrošināja šo laikrakstu galvenais redaktors Romāns Šternbergs. Savukārt laikraksta “Tēvzemes Sargs” sastādīšanā piedalījās dzejniece Valērija Mundure. Tādējādi arī virnke prozas un dzejas darbu šajos laikrakstos bija pietiekami kvalitatīvi. Protams, bija arī izņēmumi, kad publicētie prozas un dzejas darbi ne kādu paliekošu vērtību un vēsturisku liecību par nacionālo partizānu cīņu laiku neatstāj. Tomēr vairākums šāda veida publikāciju bija veiksmīgs veids kā netradicionālāk un radošāk paust savas idejas un pārdzīvojumus, nodarboties ar to aģitāciju un atšķirīgā veidā aprakstīt aktuālus notikumus, ietērpjot tos teicami uzrakstītā daiļliteratūras darbā.

---

³³⁰ Turpat.

Secinājumi

Maģistra darbā aplūkotajā laika posmā - no 1944. līdz 1950. gadam - iznāca vairāk nekā divdesmit nacionālās pagrīdes laikrakstu, kuru eksemplāru skaits svārstījās no diviem līdz pat simts. Laikraksta "Latvija" izdevēji - K. Dravas partizānu grupa - savā izdevumā raksta, ka šī laikraksta eksemplāru skaits pat bijis 3000. Šādam apgalvojumam nevar atrast apstiprinājumu, taču, ņemot vērā šīs grupas rīcībā nonākušās tipogrāfiskās tehnikas apjomus, nevar absolūti izslēgt šī apgalvojuma patiesumu. Nacionālās pagrīdes laikraksti vienlaikus dēvējami gan par informācijas sniedzēju, gan nacionālo partizānu ideju ruporu.

Jebkuru pagrīdes laikrakstu izdevēju darbību nosaka tās nelegālais raksturs un apstākļi, kādos tie darbojas. Izņēmums, protams, nebija arī Latvijas nacionālās pagrīdes laikrakstu veidotāji, kuri strādāja ārkārtīgi represīva režīma pagrīdē. Aplūkojot nacionālās pagrīdes laikrakstu izdevēju darbību, pirmkārt, jāsecina, ka laikrakstu izdevēju praktisko darbību diktēja divi galvenie faktori, ko noteica Maskavas izvērstās nacionālās pagrīdes apkarošanas metodes:

- 1) okupācijas režīms pret nacionālajiem partizāniem izvērta apjomīgas militārās operācijas, kas gan sākotnēji komunistiskajam režīmam nedeļa gaidītos panākumus, taču vēlāk, Latvijas PSR drošības iestādēm aizvien pastiprinot operatīvo darbību un efektīvākām kļūstot kā čekas aģentu, tā karaspēka militārajām operācijām, pēdīgi nacionālās pagrīdes pretestība tika aplāpēta tiktāl, ka šo operāciju rezultātā tika likvidēta arī nacionālās pagrīdes laikrakstu izdevēju darbība;
- 2) nacionālās pretošanās kustības diskreditēšanai, kā arī savas ideoloģijas sludināšanai okupācijas režīmas nodarbojās ar vērienīgu propagandas kampaņu, kuras viens no uzdevumiem bija savu ideju sludināšana jaunatnes vidū, lai tādējādi atspēkotu nacionālās pagrīdes ideju ruporos - galvenokārt, pagrīdes laikrakstos - nacionālo partizānu aizstāvēto valstiskuma un Latvijas neatkarības ideju.

Pakārtoti šiem diviem faktoriem kā nacionālās pagrīdes laikrakstu darbību raksturojoši lielumi minami arī apstākļi, kādos nācās strādāt pagrīdes izdevumu veidotājiem, lai iegūtu informāciju un sekmīgi nodarbotos ar laikrakstu sagatavošanu, pavairošanu un izplatīšanu.

Secināms, ka:

- 1) Latvijas nacionālie partizāni lielu daļu laikrakstos ievietoto publikāciju balstīja novērojumos un apkaimes iedzīvotāju atstāstītajā. Vienlaikus, plānojot savu ideju aģitācijas darbu, nacionālie partizāni uzturēja arī sakarnieku tīklus, ar kuru palīdzību informācija varēja tikt nogādāta dažādām partizānu grupām visā Latvijā. Sakarnieku

- tīklu pastāvēšanai apstiprinājums gūstams gan atsevišķu partizānu grupu izveides statūtos teiktajā, gan pašu partizānu nopratināšanas laikā un atmiņu stāstos atzītājā;
- 2) ziņas par ārvalstīs notiekošo nacionālās pagrīdes laikrakstu veidotāji ieguva, klausoties ārzemju raidstacijas, kuras piedāvāja arī Rietumu lielāko laikrakstu ziņu apskatus; tādējādi pagrīdes laikrakstu slejās lasāma atsaukšanās uz tādiem jau tajā laikā starptautiski atzītiem medijiem kā britu raidsabiedrība BBC, britu avīzes “The Daily Telegraph”, “The Sunday Times”, “The Observer”, “The Economist”, ASV laikrakstiem “The New York Times”, “The Washington Post”, “New York Herald Tribune”, kā arī starptautiskajām ziņu aģentūrām “Associated Press”, “International News Service”, “United Press”, “AFN” un “LPA”;
  - 3) laikrakstu izdevējiem vajadzēja saskarties arī ar tādām praktiskām problēmām kā papīra, rakstāmmašīnu vai citas jau pilnveidotākas tipogrāfiskās tehnikas iegūšanu;
  - 4) lielākās nacionālās pagrīdes grupas savā rīcībā bija ieguvušas samērā apjomīgu tipogrāfisko tehniku, kas ļāva nodrošināt tam laikam un apstākļiem atbilstošas vizuālās kvalitātes, kā arī samērā lielu eksemplāru daudzumu; tajā pašā laikā dažām pretošanās kustības grupām - lielākoties skolu jaunatnes veidotajām - savus izdevumus nācās rakstīt ar roku, bet ilustrācijas katrā eksemplārā pārzīmēt; šie apstākļi lielā mērā arī noteica daudzu laikrakstu salīdzinoši mazo eksemplāru un numuru skaitu;
  - 5) jau sagatavoti laikraksti tika izplatīti gan vietējiem iedzīvotājiem, gan citām partizānu grupām, gan reizēm izsūtīti Komunistiskās partijas amatpersonām; bieži bijuši gadījumi, kad laikraksti pie viena īpašnieka ilgi netika glabāti, bet tie tika nodoti uzticības personām; atsevišķu laikrakstu veidotāji savos izdevumos arī aicināja lasītājus pēc izlasīšanas laikrakstus “atdot paziņām”, “sūtīt uz laukiem” vai “ielikt kaimiņa pastkastītē”, tādējādi mēģinot nodrošināt, ka par laikrakstiem tiek informēta pēc iespējas lielāka iedzīvotāju daļa, kā arī demonstrēt pretstāvi okupācijas režīmam un sabiedrības apziņā uzturēt Latvijas valstiskuma ideju

Par spīti grūtībām, ko noteica okupācijas režīma izvērstās nacionālās pagrīdes apkaršanas metodes, kā arī ārkārtīgi sarežģītie pagrīdes laikrakstu veidotāju darba apstākļi, laikraksti sniedza pietiekami daudzpusīgu ainu par aktualitātēm kā Latvijā, tā ārvalstīs. Bez informācijas sniegšanas, kur dominēja okupācijas režīma noziegumu atklāšana un Komunistiskās partijas politisko nostādņu skaidrošana, nacionālās pagrīdes laikraksti arī mēģināja radīt pretstāvi pieaugošajiem rusifikācijas draudiem, runāt par tradicionālajām latviešu vērtībām, saglabāt valstiskuma apziņu tautas atmiņā, kā arī propagandēt savus politiskos mērķus. Tādējādi Latvijas nacionālās pagrīdes laikraksti uzskatāmi par

nevardarbīgās pretošanās izpausmi, kurai bija savi mērķi un uzdevumi. Maģistra darbā šīs nevardarbīgās pretošanās izpausmes mērķi un uzdevumi atklāti ar klasifikācijas metodes palīdzību, veicot laikrakstu saturisko analīzi. Secināms, ka:

- 1) nacionālās pagrīdes laikraksti, vienlaikus pildot informācijas sniedzēja funkciju, uzskatāmi arī par partizānu ideju propagandas un aģitācijas platformu, kas reizēm nozīmēja manipulēšanu ar dažādiem faktiem, komunistiskā režīma represijās cietušo cilvēku skaita pārspīlēšanu un agresīvas un uzbrūkošas valodas lietošanu, tāpēc nacionālās pagrīdes laikrakstus nevar uzskatīt par ticamiem avotiem, kas precīzi vēstītu par tā laika notikumiem;
- 2) saturiskās nostādnes lielākoties diktēja pagrīdes laikrakstu pašpasludinātais uzdevums runāt par okupācijas režīma izvērstajām represijām, strādnieku un zemnieku dzīvi un komunistiskā režīma politiskajām nostādnēm; nacionālie partizāni izvirzīto uzdevumu “atmaskot okupācijas režīma noziegumus un patieso politiku” paveica, piemēram, minot komunistiskā režīma drošības dienestu represiju upurus, uzskaitot patiesos ražas apjomus laukos, salīdzinot mazās strādnieku algas ar Komunistiskās partijas amatpersonu lielo atalgojumu un ārpolitisko notikumu aprakstos aplūkojot ārzemju valstsvīru asos, padomju režīmam veltītos izteikumus, tādējādi tika kaut īslaicīgi nodrošināta veiksmīga šīs nevardarbīgās pretošanās formas izpilde, kuras centrālais uzdevums bija režīma atmakošana;
- 3) kaut arī šāda satura publikāciju primārie uzdevumi bija okupācijas režīma noziegumu aprakstīšana un sabiedrības informēšana par apkārtņē notiekošo, vienlaikus aprakstītās norises nacionālo partizānu grupas varēja izmantot savai propagandai, un, kā liecina, piemēram, Alūksnes vidusskolas skolēnu izveidotās pretošanās grupas “Dzimtenes Sili” dalībnieka G. Ūdra rakstītais dokuments “Kā izvērst prekomunistisko aģitāciju?”, tas arī tika darīts;
- 4) līdztekus publikācijām, kuras bija vērstas pret okupācijas režīmu, nacionālās pagrīdes laikraksti pretošanās grupām bija vieta un veids, kā saglabāt Latvijas tradīcijas, brīvi runāt par latviešu kultūru, atceres un svētku dienām, kā arī publicēt patriotiska rakstura prozas un dzejas darbus, kuri bija vai nu pašu sacerēti, vai jau tautā atzītu rakstnieku darbi;
- 5) laikrakstos paustais nacionālo partizānu cīņu mērķis ir neatkarīga Latvija, bet iespējamā politiskā iekārta tajā jau ir pakārtots mērķis; tiesa, lielākoties Latvijas nacionālās pagrīdes vadošais nosacījums bija demokrātiska Latvija, un tas uzsvērts ne tikai pagrīdnieku veidotajos laikrakstos, bet atrunāts arī lielāko nacionālo partizānu organizāciju - piemēram, LNPO un LNPA - statūtos; nacionālās pretošanās

kustības dalībnieki savos laikrakstos uzsvēra, ka pēc neatkarības atgūšanas valstij jādarbojas “Apvienoto Nāciju statūtu garā”, bet kā piemērs teicamai politiskajai iekārtai tiek minētas un PSRS valdošajam režīmam pretnostatītas ASV un Anglija, kuras Latvijas nacionālās pagrīdes kustības dalībnieki uzskatīja par demokrātijas spilgtākajiem piemēriem un saviem tuvākajiem sabiedrotajiem, kuri varētu nodrošināt arī Latvijas neatkarību;

- 6) ļoti bieži savas cīņas attaisnošanai nacionālās pagrīdes dalībnieki minēji tieši ASV un Anglijas nepārtrauktās domstarpības ar PSRS, kuras, pāraugot jaunā plašapmēra konfliktā jeb trešajā pasaules karā, pavērtu iespējas arī Latvijas neatkarības atgūšanai.

Bez laikrakstu gatavošanas gandrīz ikviena partizānu grupa nodarbojās arī ar uzsaukumu izplatīšanu. Tie atšķirībā no laikrakstiem bija krietni emocionālāki un, liekas, bieži rakstīti cilvēku pārdzīvojumu un dusmu uzplūdā. Bija nepieciešams, lai uzsaukumos, tiem esot īsiem un koncentrētiem, rakstītais sniegtu tūlītēju efektu. Tamdēļ ļoti bieži uzsaukumi bija tādi, kuru uzdevums bija apelēt pie cilvēku emocijām. Tas nozīmēja arī krietni uzbrūkošākas un agresīvākas valodas lietošanu, un visnotaļ tendenciozi šajos uzsaukumos okupācijas režīma noziegumos tika vainoti “neizglītotie krievi” vai “tumšie žīdiskie elementi”, kas savukārt nav raksturīgi laikrakstu publikācijās, kur kopumā var iepazīties ar krietni pragmatiskāku situācijas analīzi.

Grūti izdarīt secinājumus par to, vai nacionālās pagrīdes laikraksti un citi gatavotie izdevumi deva kādu tūlītēju un praktisku rezultātu. Domājams, to galvenais panākums bija valstiskuma idejas saglabāšana, tātad garīgā pretošanās represīvajam okupācijas režīmam. Cik ļauj spriest nacionālās pretošanās kustību dalībnieku, kā arī viņu laikabiedru un atbalstītāju atmiņu stāsti, šādu uzdevumu laikraksti veica samērā rezultatīvi. Turklāt par laikrakstu un nacionālās pagrīdes izvērstās propagandas nozīmību varētu liecināt arī režīma nopietnā vēršanās pret to. Vairākos ziņojumos dažādu aprīņķu un pilsētu izpildkomiteju vadītāji sūdzējās Latvijas PSR Komunistiskās partijas vadībai, ka nacionālo partizānu izvērstā propaganda ļauj viņiem savā pusē pārvilināt aizvien lielāku daļu iedzīvotāju.

Kaut arī uzskatāmi par izteiktu nevardarbīgās pretošanās formas izpausmi, Latvijas nacionālās pagrīdes izdevumi var tikt uzlūkoti arī kā vērtīga vēsturiskā liecība, kas demonstrē to, kā dažādu notikumu iespaidā izmainās apspiestās iedzīvotāju daļas uzvedība un noskaņojums. Tā, piemēram, ja vēl 1944. gadā pagrīdes laikrakstu slejās lasāmas publikācijas, kurās autori nevirās runāt par rietumvalstu neizbēgamu intervenci Austrumeiropā, jau 1947. gadā arī nacionālās pagrīdes dalībnieki spiesti secināt, ka beznosacījuma Rietumu atbalstu nav pamata gaidīt. Tādējādi nacionālās pagrīdes laikraksti demonstrē lielas daļas Latvijas iedzīvotāju likteņa tragismu - ideālistisku ticību uzvarai pār ārkārtīgi represīvu un iespēju ziņā

nesalīdzināmi spēcīgāku okupācijas režīmu, pret kuru nebija iespējams gūt tūlītēju un ātru uzvaru.

Avotu un literatūras saraksts

Avoti

Nepublicētie avoti

Latvijas Komunistiskās partijas centrālkomiteja lietas:

1. LVA. 101.f., 1. apr., 18. l., 3., 17.-21., 33., 40.-41., 70., 173. lp.
2. LVA. 101.f., 1. apr., 2.l., 10., 108. lp.
3. LVA. 101.f., 7. apr., 31a.l., 22.lp.
4. LVA. 101.f., 8. apr., 19.l, 55.-56.lp.
5. LVA. 101.f., 8. apr., 56.l., 1.-2., 15.-16., 27., lp.
6. LVA. 101.f., 9. apr., 35a.l., 21., 24., 28. lp.
7. LVA. 101.f., 9. apr., 69.l., 41.-42., 70.-71., 101. lp.
8. LVA. 101.f., 12. apr., 81. l., 23., 29., 58. lp.

Latvijas PSR VDK par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu krimināllietas:

9. LVA. 1986. f., 40012.l., 1. apr.
10. LVA. 1986.f., 1126.l., 1. apr.
11. LVA. 1986. f. 25231.l., 1. apr.
12. LVA. 1986. f., 2783.l., 1. apr.
13. LVA. 1986. f., 22233.l., 1. apr.
14. LVA. 1986. f., 41886.l., 1. apr.
15. LVA. 1986. f., 1374.l., 1. apr.
16. LVA. 1986. f., 2510.l., 1. apr.
17. LVA. 1986. f., 10777.l., 2. apr.
18. LVA. 1986. f., 30641., 1. apr.

Publicētie avoti

Dokumentu krājumi

19. Bāliņš, T. (1997). "Latgales Partizāns". Grām.: *Pretestības kustība okupācijas varām Latvijā*. Rīga: Sol Vita.
20. Strods, H. (1999). *Latvijas nacionālo partizānu karš: dokumenti un materiāli. 1944-1956*. Rīga: Preses nams.
21. Strods, H. (2003). *Latvijas nacionālo partizānu karš. Dokumenti, apcerējumi un atmiņas (1944-1956). Dokumenti, apcerējumi un atmiņas*. Rīga: LV Fonds.

22. Vilciņš, T. (1995). Partizāni pēckara Latvijā: Dokumentāls ieskats arhīvu dokumenti un pētījumi. Grām.: *Uz ežiņas galvu liku...* 2. grāmata. Rīga: Daugava.

Atmiņu stāsti

23. Jansons, R. (2009). *Komunistu režīmam nepakļāvīgie Liepājas zēni*. Liepāja: LiePA.

24. Pormalis, J. (1993). Partizānu grupa "Vilkači". Grām.: *Uz ežiņas galvu liku...* Rīga: Rota.

25. Skalbergs, A. (1999). *Ar ticību Latvijas saulei. Publicistika, intervijas, stāsti*. Rīga: I/U "Mācību apgāds".

Literatūra

1. Apsītis, V. (1982). *Brāļu kapi*. Rīga: Zinātne.
2. Bambals, A. (2006). Lietiskie pierādījumi Latvijas PSR VDK krimināllietās - nacionālo partizānu vēstures avots (1944-1956). Grām.: *Latvijas vēsturnieku komisijas raksti 17. sējums. Nacionālā pretošanās komunistiskajiem režīmiem Austrumeiropā pēc Otrā pasaules kara*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
3. Bleiere, D. (2005). Grām.: *Latvijas vēsture. 20. gadsimts*. Jumava: Rīga.
4. Jansons, R. (2010). *Latvijas PSR drošības iestāžu darbība un loma okupācijas režīma nostiprināšanā (1944.-1956.)*. Promocijas darbs. Rīga: LU Vēstures un filozofijas fakultāte.
5. Jansons, R. (2006). Čekistu militārās operācijas pret Latvijas nacionālajiem partizāniem (1944-1953). Grām.: *Latvijas vēsturnieku komisijas raksti 17. sējums. Nacionālā pretošanās komunistiskajiem režīmiem Austrumeiropā pēc Otrā pasaules kara*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
6. Jansons, R. (1995). Ar viltu, uguni un zobenu. Pret nacionālo partizānu kustību vērstā LPSR Iekšlietu tautas komisariāta operatīvā darbība 1944.-1945. gada pirmajā pusē. Grām.: *Uz ežiņa galvu liku...* Rīga. Daugava.
7. Kalme, A. (1993). *Totālais terors. Genocīds Baltijā*. Rīga: Kabata.
8. Karaļuns, V. (1986.) *Latvijas PSR vēsture. No vissenākajiem laikiem līdz mūsdienām*. Rīga.
9. Labsvīrs, J. (2000). *Latvijas lauksaimniecības kolektivizācija*. Rīga: Paraugtipogrāfija.
10. Neiburgs, U. (2004). Latviešu nacionālo partizānu preses izdevumi pēc Otrā pasaules kara (1945-1950). Grām.: *Daugavpils universitātes Humanitārās fakultātes XIII starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture VII. Vēsture: Avoti un cilvēki*. Daugavpils.
11. Riekstiņš, J. (1987). Sociālistiskie pārveidojumi un šķiru cīņa Latvijas laukos pirmajos pēckara gados. Grām.: *Latvijas likteņgadi. 1. sējums*. Rīga: Avots.
12. Riekstiņš, J. (1983). *Pagasta partorgs. Ieskats LK(b)P CK partijas organizatoru darbības vēsturē*. Rīga: Avots.

13. Strods, A. (1975). *Latvijas Komunistiskās partijas darbība sabiedriskās kārtības nostiprināšanā 1940.-1950. gadā*. Disertācija: Rīga.
14. Strods, H. (1996). *Latvijas nacionālo partizānu karš (1944-1956)*. Rīga: Preses nams.
15. Strods, H. (2008). *Nevardarbīgā pretošanās Latvijā (1944-1985)*. Grām.: *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš (1945-1991)*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija.
16. Šārps, Dž. (2008). *Nevardarbīgās cīņas gudrība un pieredze pasaulē*. Grām.: *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš (1945-1991)*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija.
17. Šilde, Ā. (1993). *Pasaules revolūcijas vārdā*. Rīga: Elpa.
18. Šilde, Ā. (1985). *Resistance movement in Latvia*. Stockholm: Latvian Nat. Found.
19. Turčinskis, Z. (2006). *Karš pēc kara: Latvijas nacionālo partizānu cīņas 20. gadsimta 40. gadu beigās - 50. gadu sākumā*. Grām.: *Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata. Karš pēc kara (1944-1956)*. Latvijas Okupācijas muzeja biedrība: Rīga.
20. Turčinskis, Z. (2006). *Čekas aģentu kaujinieku loma Latvijas Nacionālo partizānu apvienības sagravē (1944-1953)*. Grām.: *Latvijas vēsturnieku komisijas raksti 17. sējums. Nacionālā pretošanās komunistiskajiem režīmiem Austrumeiropā pēc Otrā pasaules kara*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
21. Turčinskis, Z. (2007). *Ziemeļvidzemes nacionālie partizāni: 1945.-1953*. Grām.: *Latvijas vēsturnieku komisijas raksti 7. sējums. Okupācijas režīmi Latvijā 1940.-1956. gadā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
22. Turčinskis, Z. (2011). *Ziemeļvidzemes mežabrāļi. Latvijas nacionālo partizānu cīņas Valkas un Alūksnes apriņķa rietumu daļā. 1944.-1953*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
23. Kuodyte, D., Tracevskis, R. (2004). *The Unknown War: Armed Anti-Soviet Resistance in Lithuania in 1944-1953*. Vilnius: Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania
24. Misiunas, R.,J., Taagapera, R. (1983). *The Baltic States. Years of Dependence (1940-1980)*. University of California Press.
25. Raun, T. (1991). *Estonia and the Estonians*. Stanford: Hoover Institution Press.
26. Swain, G. (2004). *Between Stalin and Hitler. Class war and race war on the Dvina, 1940-46*. London and New York: RoutledgeCurzon.
27. Васерманис, Я. (1987). *Победа колхозного строя в республиках Прибалтики : советская историография социалистического преобразования сельского хозяйства в Литве, Латвии и Эстонии*. Рига: Авотс
28. Таннберг, Т. (2010). *Политика Москвы в республиках Балтии в послевоенные годы (1944-1956)*. Москва. Российская политическая энциклопедия.

29. Зубкова, Е. (2008). *Прибалтика и Кремль, 1940 – 1953*. Москва: Институт российской истории РАН.

Interneta avoti

1. Anušauskas, A. Pogrindines bei alternatyviosios spaudos raida ir vaidmuo (1944-1987 m.). Skatīts. 09.04.2011: http://www.parlamentostudijos.lt/Nr1/Istorija_Anusauskas.htm.
2. Čekutis, R. (2005). Partizanų spauda 1944–1953 m. Skatīts. 09.04.2011: <http://www.genocid.lt/Leidyba/16/cekutis.htm>.